

—του Ευαγγελισμού
(25 Μαρτίου)

Το χωριό τιμούσε την ημέρα αυτή την «Ευαγγελίστρια», που λατρευόταν στο βόρειο κλίτος της Μεταμορφώσεως του Σωτήρος, χωρίς όμως το επακολουθούν συνήθως πανηγύρι. Γλέντι μεγάλο γινόταν φυσικά στο χωριό το βράδυ, στις οικίες των εορταζόντων.

—πρώτη Απριλίου («Πρωταπριλιά»)

«Ελέανε καμιά ψευτιά τη μέρα αυτή, να στείλει ο ένας τον άλλο κάπου, να του 'πει ένα ψεύτικο νέο. Άμα δεν ελέανε κάτι τέτοιο δεν εφαινόσανε ότι είναι Πρωταπριλιά. Ό,τι ελέανε, το λέανε ετσά, για να γελάσουνε».

Όμως η ερμηνεία των πραγμάτων είναι διαφορετική, γιατί και σ' αυτήν την περίπτωση έχουμε την επιβίωση κάποιου εθίμου απαλλαγμένου εντελώς από την πρωταρχική του διάσταση και σημασία. «Η πρωτομηνιά του (του Απριλίου) είναι ημέρα "διαβατήρια", γι' αυτό κι όλοι σχεδόν οι λαοί την αντιμετωπίζουν αμυντικά με το "πρωταπριλιάτικο ψέμα" (....), που συμβολικά θα ξεγελάσει τον κάθε επίφοβο δαίμονα (ή εχθρό) και θα δώσει την ευτυχία, ιδιαίτερα στον "νικητή" της ψευδολογίας». Έτσι ερμηνεύει ο καθηγητής Δημ. Λουκάτος ⁴³ το πανελληνίως γνωστό «πρωταπριλιάτικο ψέμα».

—του Λαζάρου

«Εκάναμενε κάτι μικρά πουλλάκια, το Σαββάτο, που τα λέανε λαζαράκια, τα ψωμάκια δηλαδή του Λαζάρου. " Ήτανε μικρά, με σάμι απάνω, και τα δώναμε τω γοπελλακιώ να τα φάνε».

—Κυριακή των Βαΐων

«Τη γιορτή τη λέαμενε τω βαγιώ, επειδή εκείνη την ημέρα εμοιράζανε τα βάγια. " Κάτω στο Τζίτζαμο, στον Μιχάλη του Σεϊδάνη το χωράφι, είχενε μια βαγιά. Από 'κει κόβανε τα φύλλα τζη. Τα 'κοβενε ο βάρβα—Μανόλης, ο καθηλανάφτης, και η γυναίκα του η κερα—Μαρία, πρι το βόλεμο. Μετά τα 'κοβενε η κερα—Πολυξένη του Μαστρομανόλη. Τώρα σταυροί κάνει η Ζαχαρούλα η Σκοπελίταινα.

Η βαγιά ήτανε ένα δέδρο με ένα γορμό, που ήβγανενε κλαδιά από 'δω κι από 'κει, με πολλά φύλλα, κι ήγερνενε στη γης. Ευτά τα φύλλα τα βγάνανε, τα σκίζανε στη μέση κι εκάνανε το σταυρό. Τσι σταυροί όλοι τσι μαζεύνανε σε δύο μεγάλα κάνεστρα και ο παππάς τσι ευλόγανε. Εφένταμενε αβγά στην εκκλησιά, τα βάναμενε σ' ένα κάνεστρο, ήτανε για πλερωμή, κι επαίρναμενε το σταυρό. Τα αβγά τα παίρνανε εντοί που τσι κάμανε. (...) Τσι σταυροί τσι κρεμούσανε απίσω από τη δόρτα του σπιτιού, για να απαδούνε ο,τιδήποτε κακό, να μη λάχει κι έδει μέσα. Τσι κρατούσανε και τρία και τέσσερα χρόνια, εχτός κι αν ήθελες να τονε κάψεις του Κληδόνου. Μερικές τονε καίανε στη γαμνάδα, για να μη γαιέ οπουνήποτε».

43.—Πασχαλινά ..., ό.π., σσ. 56—57

44.— Βλ. Δ. Λουκάτου, Λαζαρικά, ό.π., σσ. 49—53

45.— «...Έλαβον τα βάια των φοινίκων και εξήλθον εις υπάντημον αυτών (από το κατά Ιωάννην Ευαγγέλιο 12, 13). Η βαγιά ήτανε ένα από τα νικητρία φυτά (δάφνη, ελιά, μυρτιά κ.α.).

—η Μεγάλη Εβδομάδα

—Μ. Δευτέρα - Μ. Τρίτη

Οι δύο πρώτες ημέρες των Αγίων Παθών, της Μεγαλοβδομάδας, καταναλίσκονταν κυρίως στην καθαριότητα των σπιτιών. Οι γυναίκες «γαλαχτίζανε» με τις «σαρωνιδένιες» σκούπες τους εσωτερικούς και εξωτερικούς τοίχους του σπιτιού και τους μαντρότοιχους των αυλών, καθάριζαν τα ντουλάπια και τις κασσέλες τους, ξεσκόνιζαν, «ξερογιάζανε», σφουγγάριζαν. Η φράση «πρέπει να δεχτούμε την Ανάσταση καθαροί» είναι αποκαλυπτική όλων των παραπάνω ενεργειών. Το Πάσχα, η αναμενόμενη Ανάσταση, ήταν γι' αυτούς μία καινούργια αρχή, απολυτρωτική, που έπρεπε να ξεκινήσει με καθαρό τον εξωτερικό και εσωτερικό τους κόσμο. Η καθαριότητα των σπιτιών και των σοκακιών ήταν, όπως πίστευαν και είπαν με δικά τους λόγια, το αντικαθρέπτισμα της ψυχής τους, που όλοι την εβδομάδα θα παλέψει με την αντίπαλη δύναμη της στέρησης και της νηστείας. Η παλλικαρία εγκράτεια της νηστείας μαζί με την προσευχή, την έντονη βίωση του θρησκευτικού συναισθήματος και την συμπόρευση και συμπαράσταση στη μαρτυρική περιπέτεια του Δασκάλου τους, ετοίμαζε τον εσωτερικό τους κόσμο.

«Το βράδυ τσι Μ. Δευτέρας αρχίζανε οι σπερνοί. Επασάινανε κάτω στο Χριστό κάθε βράδυ. Επειδής είχαμε και μωράκια μαζί μας, παίρναμε κι ένα χραμάκι και το απλώνανε εκεί στη γυναικεία εικόνα, στο προσκυνητάρι χάμω, κι εβάνανε τα παιδιά απάνω να κοιμηθούνε, γιατί δεν αδέχανε μέχρι αργά το βράδυ».

Η ίδια η εκκλησία ήταν προετοιμασμένη να δείξει πιο δραματικά, μέσα από ένα πιο υποβλητικό «σκηνικό», την περιπέτεια που θα διαδραματιστεί, την τραγωδία και την κάθαρση. «Οι 'πιτρόποι εκρεμούσανε μαύρες κορδέλλες σ' τσι πολυελαίοι, στο τέβλο, στα προσκυνητάρια. Η εκκλησιά ήμοιαζε σα σπίτι που ξενυχτίζει ένα βεθαμένο δον».

—Μ. Τετάρτη

«Εκάνανε τα σταφιδωτά, τα πουλλάκια όπως τα λέαμε, με ζύμη και σταφίδα και από πάνω καρνούνια και αμύγδαλα γερά, βημένα στη ζύμη. Τα λέαμε πουλλάκια, γιατί ήτανε μακρόστενα, σα τζι πουλλοί το ψωμί, αλλά πολύ πιο μικρά. Και τη Μ. Πέφτη, που 'θελα να πάνε τα κοπελλάκια να κοινωνήσουνε, παίρνανε μαζί δωρε το σταφιδωτό και το τρώανε μετά την Αγία Κοινωνία».

Την ίδια ημέρα έφτιαχναν και το προζύμι, για το ζύωμα του προσεχούς Σαββάτου. Το προζύμι αυτό της Μ. Τετάρτης το θεωρούσαν ευλογημένο και κατά κάποιο τρόπο ήταν η μαγιά για το ψωμί όλου του έτους, αφού από το προζύμι του Μ. Σαββάτου κρατούσαν ένα κομμάτι για το επόμενο Σάββατο, απ' αυτό για το μεθεπόμενο, κ.ο.κ. «'Ηθελα να το αναμείξομενη τη Μ. Τετάρτη και όχι τη Μ. Παρασκευή, γιατί το προζύμι θα 'κανενε αίμα, γιατί εκείνη την ημέρα εκεδήθηκε ο Χριστός κι ήτρεξενε αίμα»⁴⁶.

46.—Βλ. Μ. Μερακλή, Λαογραφικά..., ό.π., σ. 253.

—Μ. Πέμπτη

«Εβάφαμενε τα αβγά κι εκάναμενε και τα τσουρέκια. Τα αβγά τα βάφαμενε μόνο κόκκινα, όχι σα σήμερα κίτρινα, πράσινα, γιατί εσταυρώθηκεν ο Χριστός κι ηβαφτήκανε με το αίμα του. Τα βάφαμενε οι πολύ παλιές με βογιά που εκάναμενε από τσι κουτσουνάδες, τσι κόκκινες παπαρούνες. Τσι βράζανε κι εκάναμενε τη βογιά. Τα τελευταία χρόνια την παίρνομενε έτοιμη από τα βακκάλικα. Εβάφαμενε τα πιο σκούρα αβγά για να πιάνει η βογιά καλύτερα. Εφυλάμαμενε και δυο⁴⁷ και τα βάναμενε στη στεφανοθήκη όλο το γαιρό, εκτός να 'θελες να τα αλλάξεις την άλλη χρονιά. Αλλιώς εδιατηρούσανε και δέκα χρόνια, μέχρι που να φυράξει και να μείνει μόνο το σκέττο τσόφλιο⁴⁸. Το πρωί λέει ο παππας τα έξε Εναγγέλια και το βράδυ τα δώδεκα. Σε κάθε Εναγγέλιο ο καθένας, άμα ήθελενε, ήναβενε κι ένα γερί».

Εκτός της παραπάνω ερμηνείας του εθίμου των κόκκινων αβγών αναφέρομε συμπληρωματικά και μία δεύτερη: «Οδο ανεστήθηκεν ο Χριστός, αδαμώθηκεν δυο γυναίκες. Η μία δωνε εβάσανε αβγά μαζί τζη. Λέει, αναστήθηκεν ο Χριστός. Δε δο πιστεύω, λέει η άλλη. Άμα γίνουμεν εντά τα αβγά κόκκινα, θα το πιστέψω. Κι εγίνανε κόκκινα».

Μία δεύτερη παρατήρηση αφορά στα τσουρέκια που προαναφέρθηκαν. Σύμφωνα με άλλη μαρτυρία αυτά είναι νεώτερο έθιμο. Παλαιότερα υπήρχαν οι «πουλλοί», με μπηγμένα μέσα σ' αυτούς κόκκινα αβγά, τα «Λαθρόψωμα». Το σημερινό τσουρέκι είναι ο εξελιγμένος τους τύπος.

Το ίδιο βράδυ γινότανε (και γίνεται) η Αγία Κοινωνία, που μένει όλο το έτος, το δε «αδίεδρο» (αντίδωρο) της Μ. Πέμπτης «το φυλάανε στα εικονίσματα όλο το χρόνο, όπως και τον αγιασμό τω Φωτώ. Επιστεύανε ότι κάθε άρρωστος που είχανε στο σπίτι, άμα ήθελε να φάει το αδίεδρο εντό, θα γίνοντανε καλά».

—Μ. Παρασκευή

«Τα κοπελλούδια κι οι γυναίκες εκόβγανε από τσι αντές και τα πρεβόλια λουλούδια και ρόδα χωριστά για απάνω στον Επιτάφιο, και σκέττο αθό, ένα σακκούλι, για μέσα. Όπως εστολίζανε τον Επιτάφιο, επερνούσανε από κάτω του σταυρωτά για πρώτη φορά, και ετραουδούσανε ένα τραγούδι λυπητερό για το Χριστό που πέθανε, και το λέανε μοιρολόι τσι Παναγιάς⁴⁹.

Σήμερα μαύρος ουρανός, σήμερα μαύρη μέρα,
σήμερα όλοι θλίβομαι και τα βοινά λυπούμαι.

Σήμερα έλαβαν βουλή οι άνομοι Εβραίοι,

47.—Ήταν τα δύο αβγά που πήγαιναν το Μ. Σάββατο στην εκκλησία (κατά μία μαρτυρία ένα κόκκινο και ένα άσπρο), για να τα ευλογήσει ο ιερέας. Τα συγκέντρωνε σ' ένα κάνιστρο και τα ευλογούσε.

48.—Για την συμβολική σημασία του κόκκινου αβγού (ανανέωση, ευετηρία, αφού περιέχει μέσα του ζωτική δύναμη) βλ. στους Μέγα, Ελληνικά εορταί..., ό.π., σσ. 152—54, Μερακλή, Λαογραφικά..., ό.π., σ. 254, και Λουκάτου, Πασχαλινά, ό.π., σσ. 99—100. Για τη σημασία του ως δώρου, βλ. Ν. Γ. Πολίτου, Λαογραφικά Σύμμεικτα Α', σσ. 74—76.

49.—Ο Bertrand Bouvier στο έργο του *Le mirologue de la Vierge. Chansons et poèmes grecs sur la passion du Christ*, Roma 1976, έχει συγκεντρώσει 256 παραλλαγές του θρήνου από τον ευρύτερο ελληνικό χώρο. Βλ. και τη βιβλιοκρισία του Β. Παύχγκερ για το έργο αυτό στο περιοδικό Λαογραφία, τ. 31 (1976—78), σσ. 389—400.

- οι άνομοι και τα σκυλιά, οι τρισκαταραμένοι.
 —Σύρε να 'πεις στο Φαραώ τρία καρφιά να φτιάξει
 Κι εκείνος ο παράνομος βαρά και φτιάχνει πέδε.
 —'Συ Φαραέ που τα 'φτιαξες πρέπει να διατάξεις.
 —Βάρτε τα δυο στα πόδια δου και τ' άλλα δυο στα χέρια
 το πέφτο, το φαρμακερό, βάρτε το στη γαρδιά δου,
 να τρέξει αίμα και νερό από τα σωθικά δου.
 Κι η Παναγιά η Δέσποινα καθόδαν μοναχή της,
 τσι προσειυχές της έκανε για τον Μονογενή της.
 —Φτάνουν, κυρά μου, οι ειυχές, σώνουν και οι μετάνοιες.
 Το γιόκα σου τον επιάσανε και σα φονιά τον βάνε
 και στον Πιλάτου την αυλή, εκεί τον θυραννάνε.
 Η Παναγιά σαν δ' άκουσε, έπεσε και λιγώθη
 σταμνί νερό της ρίχνανε για να 'ρθει ο λογισμός της.
 Και σαν δης ήρθε ο λογισμός και σα δης ηρθ' ο νους της,
 ζητά μαχαίρι να σφαεί, γρεμνό να πάει να πέσει.
 Κι η Μάρθα κι η Μαγδαληνή και τ' Ιακώβου η μάννα
 οι τρεις επήραν το στρατί, το μονοπάτι πήραν.
 Το μονοπάτι τσι 'βγαλε στη βόρτα του Πιλάτου.
 —Άνοιξε πόρτα του ληστή και πόρτα του Πιλάτου!
 Κι η πόρτα από το φόβο της ανοίγει μοναχή τ'ξη.
 τηρά ξερβά, τηρά δεξιά, κανένα δε γνωρίζει
 τηρά και δεξιότερα, βλέπει τον άι—Γιάννη.
 —Άι μου Γιάννη Πρόδρομε και βαφτιστή τον γιου μου,
 μην είδατε το γιόκα μου και 'σε το Δάσκαλό σου;
 —Δεν έχω στόμα να σου 'πω, γλώσσα να σου μιλήσω,
 δεν έχω χειροπάλαμα για να σου τονε δείξω.
 —Έχεις και στόμα να μου 'πεις, γλώσσα να μου μιλήσεις.
 Έχεις και χειροπάλαμα για να μου τονε δείξεις.
 —Βλέπεις εκείνο το γιμνό, το βαρσιπονεμένο,
 οπού φορεί στη γεφαλή τ' αεάθινο στεφάνι;
 Εκείνος είναι ο γιόκας σου και 'με ο Δάσκαλός μου.
 Κι η Παναγιά πλησίασε, γλινκά τονε ρωτούσε.
 —Δε μου μιλάς παιδάκι μου, δε μου μιλάς παιδί μου;
 —Τι να σου 'πω, μαννούλα μου, που διάφορο δεν έχεις;
 Μόνο το Μέγα Σάββατο, μετά το μεσονύχτι
 που θα σηβαίνουν οι εκκλησιές μ' ολόχρυσες καθάνες,
 τότε γλινκιά μαννούλα μου να 'χεις χαρές μεγάλες.
 Όποιος το λέει σώζεται κι όποιος τ' ακούει αγιάζει
 κι όποιος το καλοφονεραστεί, τη βαράδεισο θα λάβει.

«Το βράδυ ανάβανε φωτιές όξω από το Χριστό. Τα κοπέλλια από 'νωρίς ε-
 βγάινανε αθανατοκουτισούρες, εμαζεύνανε κι άλλα ξύλα και τα κουβαλούσανε στη
 εκκλησιά. Μερικές φορές δεν αφήνανε αβασιά όρθια που δεν ηυρίσκανε ξύλα,
 και άλλοι εκλέβανε ολόκληρα γομάρια από τσι μιτάτοι και τσι κυνηούσανε με-
 τά εντοί που τα 'χανε. Οι φωτιές ηνάβανε όλη τη νύχτα μέχρι το άλλο πρωί.

Εκαίανε, λέει, το Νιούδα»⁵⁰ (φωτ. 3).

Ας προστεθεί σ' αυτό το σημείο ότι, ενώ είναι σαφέστατη η ερμηνεία του δρωμένου, ποτέ δεν έκαιγαν ομοίωμα του προδότη μαθητή, όπως συνέβαινε (και συμβαίνει) σ' άλλα μέρη της Ελλάδας. Πρέπει επίσης να καταχωρισθεί εδώ και μία δεύτερη ερμηνεία για το άναμμα της φωτιάς, άσχετη με την πρώτη: «Οδον εδικάζανε το Χριστό, είχενε μαζωχτεί απ' όσω από το σπίτι του αρχιερέα πολύς κόσμος και μερικοί μαθητές του. Ήκανενε φοβερή χιονιά, κι ήβρεχενε, και για να

(Φωτ. 3)

πυρώνουνδαινε, είχανε ανάψει φωτιές. Κι έτσι το βαστούμενε έθιμο να ξεσταινούνμαστενε και 'μεις γύρω από τσι φωτιές τη Μ. Παρασκευή».

Το ίδιο βράδυ γινόταν η περιφορά του Επιταφίου γύρω από την εκκλησία. Στην πομπή, εκτός του εκκλησιασματος, των εξαπτερύγων, των εικόνων και του Επιταφίου, ελάμβαναν μέρος «και τα κοπέλλια του χωριού, που εβαστούσανε αναμμένα στην αγάλη

δωνε γομάρια καλάμια όρθια, που τωνε 'χανε βάλει μέσα φρύανα για να κορώνουνε πιο εύκολα».

Κι ενώ οι φωτιές άναβαν ήδη και η περιφορά συνεχιζόταν, ποτέ (ούτε και σήμερα) δεν εξέλιπαν οι «δράκες»⁵¹, τα βαρελότα ακόμη και οι «βόδες»⁵², που διατάρασσαν την κατανυκτική ιερότητα της πιο θλιβερής νύκτας της χριστιανοσύνης, με τους εκκωφαντικούς της θορύβους⁵³, τα συνεπακόλουθα πειράγματα και τα τσιρίγματα των γυναικών που είδαν τις κάλτσες και τα ρούχα τους να καίγονται. Τα «ξεστρατίσματα» αυτά ήταν βέβαια συνέχεια όλων των εσπερινών της Μ. Εβδομάδας (αλλά και της Σαρακοστής), κατά τους οποίους τα πολεμικά «ο-

50.—Τον Ιούδα

51.—Τις έφτιαχναν ως εξής: έκοβαν χαρτί σε μακριές λωρίδες και το τύλιγαν κατά τέτοιο τρόπο, ώστε να σχηματισθεί ένα τριγωνικό κατασκευάσμα, σχήματος περίπου ισοπλεύρου τριγώνου, στην «καρδιά» του οποίου είχαν προσθήσει ευθύς εξ αρχής λίγη πυρίτιδα. Όταν τελείωνε ο σχηματισμός του κατασκευάσματος αυτού τρυπούσαν με ψαλίδι την κάπως μεγαλύτερη πλευρά του, μέχρι να συναντήσουν την πυρίτιδα, και περνούσαν στην οπή φτίλι. Το τελευταίο καιόμενο πυροδοτούσε το μπαρούτι. Η λέξη δεν είναι άλλη από το αρχαιοελλ. δράξ (παλάμη), επειδή χωρούσε μέσα σ' αυτήν, ήταν δηλ. μια δράκα. Πρβλ. τη λέξη δραχμή

52.—Ήταν κάτι ανάλογο με τις «δράκες», ήταν όμως πολύ μεγαλύτερες και στρογγυλές

53.—Συνδρομή σ' αυτούς παρείχαν και τα «μάσκουλα», αυτοσχέδιες κατασκευές με βάση τις βαθιές οπές των παλαιών μεγάλων κλειδιών, στις οποίες τοποθετούσαν μπαρούτι, φτίλι και παννιά, για να «ταπώσουν» το εύφλεκτο υλικό. Τα χρησιμοποιούσαν και στους γάμους, για την πρόκληση των θορύβων που απέδιωχναν τα κακά πνεύματα και τα δαιμονικά. Για την εξήγηση των θορύβων της Αναστάσεως βλ. Δ. Λουκάτου, Τα πασχαλινά..., ό.π., σσ. 116—18.

πλοστώσια» των ζωηρών νεαρών εμπλουτίζονταν με τις «φαραοσκιές», τα χοντρά ακανθώδη φύλλα των φραγκοσυκιών, τα οποία εκσφενδόνιζαν αναμεταξύ τους, αλλά και κατά της πομπής των επιστρεφόντων στα σπίτια τους. Ανευλάβεια; Δυσσέβεια; βλασφημία; ή τελικά όλα, μα όλα, στη ζωή είναι σύνθεση του «άσπρο—μαύρο»;

Σήμερα, όπως και τα τελευταία χρόνια, η περιφορά του Επιταφίου γίνεται μέσα στο χωριό (φωτ. 4). Υποψιαζόμαστε ότι δεν συνέβαινε το ίδιο και παλιά, λόγω της μεγάλης απόστασης που το χώριζε από την εκκλησία του «Χριστού». Η νεόδημητη και ευρισκομένη στην είσοδο του χωριού εκκλησία του Αγ. Νικόδημου έδωσε την ουσιαστική αιτία για την επικράτηση του ελληνικότατου αυτού τελε-

(Φωτ. 4) Η έξοδος του Επιταφίου

του ρυγικού εθίμου, η βαθύτερη αιτία του οποίου είναι «να αγιαστούν όλα τα σπίτια του χωριού και τα χωράφια μας, για να πάει καλά η χρονιά». Η πομπή ξεκινά από την προαναφερθείσα εκκλησία, «περνά από τα Μαγαζιά, από τη βλα-

ταία, από του Χριστάρη, γυρίζουνε στον Κουλαβά τα σπίτια και κατεβαίνουνε από τον Σταματούλας του Καλόερον πάλι στα Μαγαζιά και από 'κει στην εκκλησία». Όταν η περιφορά τελειώνει και πριν ο Επιτάφιος μπει στην εκκλησία, στην είσοδό της, «περνούμενε από κάτω για να 'μαστενε δυναμωμένοι, να μη μας σε πιάνει η μέση μας, και να 'χομενε τη χάρη του». Στο τέλος αρπάζουν (κυριολεκτικά) τα λουλούδια και τα κεριά του. «Τα λουλούδια ευνά τα βάναμενε στα εικονίσματα. Τα ρόδα του Επιταφίου μέσα, τα επαίναμενε στα πρεβόλια και στα χωράφια και τα μαδούσαμενε μεσ' τσι καλλιέργειες για να πάνε καλά. Μ' εντά εκάνανε και φυλαχτά. Τα κεριά τα φυλάαμενε, ένα μικρό κομματάκι, κι εσταυρώναμενε τσι αρρώστοι και τα ζα για να γίνουνε καλά».

Άλλη μαρτυρία όμως μεταθέτει την «αρπαγή» αυτή το πρωί του Μεγάλου Σαββάτου. «Παλιά τα παίρναμενε το πρωί του Μ. Σαββάτου και όχι όπως τώρα που τονε τανύζουνε⁵⁴ (τον Επιτάφιο) από βραδύς».

Η νηστευτική, και όχι μόνο, εγκράτεια, η ασκητική και ανστηρή απαγόρευση «να πασκάσεις κάτι Πασκαλινό», γινόταν ανστηρότατη την ημέρα της Μ. Παρασκευής. Αν κατά τις προηγούμενες μέρες της Μεγαλοβδομάδας βολεύονταν με λίγα νηστήσιμα, την αγία και θλιβερή τούτη ημέρα «δεν ετρώανε σχεδόν τίποτα, παρό

54.—Του αρπάζουν τα λουλούδια με ορμή, τον απογυμνώνουν. Το αρχαιοελλην. τανύω.

μόνο μαρούλι με το ξύδι, όπως, λέει, και η Παναγιά εκείνη την ημέρα, γιατί εσταυρώσανε το παιδί τ'η και του δώκανε ξύδι με το σφουγάρι».

Πράγματι όλη τη Μεγαλοβδομάδα δεν έτρωγαν καθόλου λάδι, ούτε έπιναν κρασί, επειδή φέρνει ευθυμία. Μοναδική εξαίρεση την Μ. Πέμπτη, που επιτρεπόταν να φάνε «μόνο μια φορά την ημέρα εκείνη λάδι, μετά τη Θεία Κοινωνία. Συνήθως εβράζαμεν τζιδητά⁵⁵ και τώνε ρίχναμεν λίγο λαδάκι ή εκάναμεν αγιάνρες με πατάτες». Ας προστεθεί εδώ και η συνεχής επαγρύπνηση των μαννάδων να κρατήσουν τα παιδιά τους μακριά από τον πειρασμό των αβγών, των τσουρεκιών και των «πασκαλινών» του Μ. Σαββάτου. Τα έκυρβαν, κυρίως τα πρώτα, μέσα στα σκρίνια και τα ντουλάπια ή σε δυσπρόσιτα για τα παιδιά μέρη, χωρίς όμως πάντα να πετυχαίνουν το ποθούμενο αποτέλεσμα. Τελειώνοντας τα σχετικά με την Μ. Παρασκευή πρέπει να σημειώσουμε και την καθολική αποχή από οποιαδήποτε εργασία την ημέρα αυτή. «Δεν εκάναμεν το παραμικρό, ούτε εκαρφώνανε καθόλου, γιατί όποιος το 'κάνενε εκάρφωνε το Χριστό».

Άλλη δεισιδαιμονία της μέρας αυτής, άσχετη όμως με τα θρησκευτικά δρώμενα, επέβαλε το λούσιμο όλων για την αποφυγή των πονοκεφάλων, υπό τον όρο όμως ότι ποτέ δεν θα ξαναλουστούν Παρασκευή μέρα⁵⁶.

—Μ. Σάββατο

Το πρωί γινόταν στην εκκλησία «η πρώτη Ανάσταση». Η χαρούμενη προαγγελία του «Ανάστα ο Θεός», τα τροπάρια που μιλούν όλα για το αναμενόμενο γεγονός, το γιορτινό σκηνικό της ίδιας της εκκλησίας, που απεκδύεται πλέον το μαύρο χρώμα, όλα αυτά έκαναν το Μ.Σάββατο μία από τις πιο χαρούμενες γιορτές του εορτολογίου μας. «Ο παππάς εβάστανε μια βατερίτσα και μόλις ήλεε το Ανάστα ο Θεός εκούνιενε το βολυέλαιο τσι εκκλησιάς, οι ανθρώποι εχτυπούσανε τα στασίδια, εκάνανε το σταυρό δωνε, ελέανε Αληθώς Ανέστη, εγίνουσανε μεγάλος σματάς». Έχοντας υπ' όψη μας όλα αυτά μπορούμε πλέον να ερμηνεύσουμε τη παροιμιακή φράση «εγίνηκεν Ανάστα ο Θεός» ως περιγραφή θορυβωδών, ενθουσιωδών καταστάσεων.

Οι γυναίκες, μετά την εκκλησία, ετοιμάζαν τα φαγητά της Λαμπρής. «Το φαί του Πάσχα ήτανε το κατσίκι ή το αρνί σουπά. Η μαγερίτσα είναι μετά. Φαίνεται ότι τη φέρανε απ' ό'ξω οι γυναίκες που ήτανε ξενιτεμένες. Μόνο που οι παλιοί δεν ετρώανε εκείνο το βράδυ, όπως κάνουνε τώρα, μετά την Ανάσταση σ' τσι δώδεκα η ώρα, γιατί επαρακολουθούσανε όλη τη λειτουργία, μέχρι το πρωί».

«Το βράδυ, πρι τσι δώδεκα, εβγαίνανε οι 'πιτρόποι τσι εκκλησιάς και εγυρίζανε στα σπίτια κι εφανάζανε σηκωθήτε κι ηνεστήθηκενε! Κι ηχτυπούσανε τσι πόρτες, για να πάει ο κόσμος στην εκκλησιά. Τώρα τελευταία οι γυναίκες πάνε μοναχές τώνε, κι οι άδρες περιμένουνε στα Μαγαζιά⁵⁷ να κλείσουνε, και να πάνε όλοι μαζί».

Χαρακτηριστικό δρώμενο της νυκτερινής Ανάστασης ήταν (και είναι) το σχετικό με το «άρατε πύλας». Το εκκλησιασμά βρίσκεται έξω από το ναό, μπροστά

55.—Βλ. σημ. 51, σελ 85

56.—Βλ. και σελ. 396

57.—Ακόμη και άνθρωποι που δεν πάτησαν πόδι στην εκκλησία καθ' όλο το έτος, το βράδυ αυτό, αφού κλείσουν τα καφενεία, θα πάνε να εκκλησιαστούν. Η παρουσία τους γίνεται αντικείμενο φιλικών συνήθως σχολίων.

από την κλεισμένη του πόρτα. Ο παππάς υποδύεται τον νικητή του θανάτου Χριστό, τον δε Άδη ή το Διάβολο κάποιος πιστός (καιμιά φορά περισσότεροι), οι οποίοι παραμένουν μέσα στην εκκλησία. Μεταξύ τους διαμείβεται διάλογος και στο τέλος ο παππάς—Χριστός κλοτσώντας δυνατά την πόρτα, νικά και συντρίβει τα δεσμά του Άδη και του Διαβόλου, μπαίνοντας θριαμβευτικά με την πομπή του στην εκκλησία. Οι παλαιοί έχουν να διηγούνται πολλές ευτράπελες ιστορίες, σχετικές με τον παππά—Μανόλη Ορφανό και τους ισχυρότατους «διαβόλους», που δεν άνοιγαν την πόρτα, κατά το γνωστό τελετουργικό, με αποτέλεσμα το ήδη κορεσμένο από ενθουσιασμό κλίμα, να παίρνει διαστάσεις γενικότερης ευθυμίας.

Πώς να μην υπάρχει κλίμα ενθουσιασμού; Χαριμόσυνες καμπάνες, «*δράκες*» (ακόμα και απάνω στο «*καμψηλαύκι*» τον παππά, άλλα ευτράπελα από 'δω), «*ρόδες*», βαιρελότα, ευχές, ασπασμοί, τσονγκρίσματα αβγών.

Η βραδιά της Ανάστασης ήταν (και είναι) για το χωριό (όπως και για όλη την Ελλάδα) βραδιά αγάπης, χαράς, ξεφαντώματος.

Όπως προαναφέρθηκε, οι παλαιότεροι παρακολουθούσαν την ακολουθία μέχρι τη λήξη της, αργά το πρωί, οπότε δινόταν το «*φιλί της αγάπης*». Αγκαλιάζονταν και φιλιούνταν, ανταλλάσσοντας μεταξύ τους τον αναστάσιμο χαιρετισμό «*Χριστός Ανέστη*», «*Αληθώς ο Κύριος*». Σήμερα σχεδόν όλοι φεύγουν αμέσως για τα σπίτια τους, για να χαρούν οικογενειακώς την μαγευρίτσα και τα άλλα πασχαλινά εδέσματα (τσουρέκια, αβγά κ.τ.λ.). Οι δρόμοι της επιστροφής φωτίζονται με τα αναμμένα κεριά και τις λαμπάδες και αντηχούν από γέλια και χαρά. Το «*Άγιο Φως*», που μεταλαμπαδεύτηκε διαδοχικά από τη λαμπάδα του ιερέα στο «*Δεύτε λάβετε φως*» πρέπει να φτάσει στο σπίτι, για να φέρει κι εκεί την «*Ανάσταση*». Ανάβουν μ' αυτό το καντήλι, «*που πρέπει να ανάπτει τρεις μέρες χωρίς να σβήσει, για το καλό του σπιτιού*», αφού προηγουμένως «*απάνω από τη πόρτα κάνομενε με τη φωτιά του κεριού ένα μαύρο σταυρό, για να διώχνει το κακό και τα δαιμόνια και να καθαρίσει το σπίτι*». Το φως αυτό, «*το καινούργιο φως*», όπως το λένε, που με αγωνία φροντίζουν να μη σβήσει καταμεσής του δρόμου, «*που ήβγηκεν από το δάφο του Χριστού*», έχει, σύμφωνα με την παραπάνω μαρτυρία, ρόλο αποτρεπτικό του κακού, αφού το αποδιώχνει, όπως και τα δαιμόνια, αλλά και καθαριστικό, αφού «*καθαρίζει*» το σπίτι από τυχόν «*κακά πνέματα*». Ολόκληρο το σπίτι το «*ανασταίνει*», το κάνει να αναγεννάται, να ζήσει μια ζωή καινούργια, με νέες δυνάμεις και αισιοδοξία ⁵⁸.

—Κυριακή του Πάσχα

Με την πρώτη ακτίνα του ηλίου, όποιος επιθυμούσε να απαλλαγεί από τους πόνους της μέσης του καθ' όλο το έτος έσπευδε να σημάνει την καμπάνα του «*Χριστού*».

Κατά τις δύο ή τρεις το μεσημέρι γινόταν η λειτουργία της Αναστάσεως ⁵⁹ και επακολουθούσε η περιφορά των εικόνων, ξεκινώντας από τον «*Χριστό*» και καταλήγοντας σ' αυτόν, αφού προηγουμένως περιέρχονταν το χωριό (φωτ. 5).

Το γνωστό ανά το πανελλήνιο έθιμο του ψησίματος του οβελία ουδέποτε εμ-

58.—Βλ. π.χ. σχετικώς Κ. Ρωμαίου, Κοντά στις ρίζες, σσ. 69—70

59.—«*Η δεύτερη Ανάσταση*», όπως την ονόμαζαν.

φάνιστηκε στο Γλινάδο κατά τα προηγούμενα έτη. Φαίνεται όμως ότι αρχίζει να

(Φωτ. 5)

κάνει δειλά την εμφάνισή του, αφού τα τελευταία έτη πολλοί διαμένοντες στην Αθήνα συγχωριανοί τους μεταφέρουν το εν λόγω έθιμο και στο χωριό.

—η Διακαινήσιμος Εβδομάδα

Η δημόδης ονομασία της ήταν «Νια βδομάδα». Ήταν γενικώς εβδομάδα αναπαύσεως, αφού καθ' όλην τη διάρκειά της απείχαν από κάθε εργασία. Ειδικότερον την Πέμπτη, το «Αγιόπεφτο» όπως την αποκαλούσαν, οι γυναίκες απαγορευόταν να απλώνουν ρούχα, γιατί «θα σηκώνουδανε σορόκος και θα 'κανενε μεγάλη καταστροφή». Απαγορευόνταν επίσης να πλένουν σε μέρος με δένδρα, «για να μη χτυπούνε οι κοπανίδες», και να εργάζονται την ημέρα εκείνη μέσα σε «βοστάνια», επειδή υπήρχε φόβος μη «γασσιδιάσουνε».

—Παρασκευή της Ζωοδόχου Πηγής

Το χωριό ήταν, και είναι, συνδεδεμένο την ημέρα αυτή με τη μετάβαση πολλών πιστών, «ταμένων» ή μη, στην «Αργοκοιλιώτισσα»⁶⁰, το μοναστήρι της Κορώνου, το «Αργοκοίλι», όπως εκείνοι το αποκαλούσαν. Ξεκινούσαν την πολύωρη «ανάβασή» τους το πρωί της παραμονής, άλλοι πεζή, ξυπόλητοι οι «ταμένοι»,

60.—Βλ. Ν. Κεφαλληνιάδη, Οι εκκλησίες της Νάξου και οι θρύλοι των, τ. Α', Αθήνα 1971, σσ. 144—147.

και άλλοι εποχούμενοι σε μεταφορικά ζώα. Οι πρώτοι μάλιστα εισέρχονταν στο ναό «μαμαλάκια» και διανυκτέρευαν σ' αυτόν, παρακολουθώντας τον εσπερινό και εν συνεχεία τις μέχρι πρωίας ψαλμωδίες. Οι υπόλοιποι διανυκτέρευαν μέσα σε κελλιά. Την ημέρα της εορτής γινόταν η λειτουργία, μετά το πέρας της οποίας επέστρεφαν με τον ίδιο τρόπο στο χωριό. Οι νεαροί μάλιστα «επαρσβαίνανε» στο ποιος θα γυρίσει πρώτος. Η συνήθης πορεία που ακολουθούσαν ήταν από «τσι Σκουλήκοι»⁶¹, μέσω δυσπρόσπελαστων στενών και «κατσικόδρομων», ενώ άλλοι προτιμούσαν την μέσω Μελάνων, Κυνιδάρου, Κεραμωτής και Σταυρού διαδρομή⁶².

—του Αγίου Γεωργίου

Το Γλινάδο εόρταζε τον συγκεκριμένο Άγιο είτε στην εκκλησία του Σερμαθιού, «στον Άι—Γιώργη του Σαββάτου», όπως τον αποκαλούσαν από το παρωνύμιο του ιδιοκτήτη του, είτε στον «Άι—Γιώργη στο Γύρι», στην περιοχή «Υρία» του Λιβαδίου. Οι παλαιότεροι ενθυμούνται τα παραδοσιακά γλέντια που «άναβαν» μετά τη λειτουργία στον προαναφερθέντα δεύτερο ναό, μέσα στον αγρό που είναι οικοδομημένος. Σήμερα, όσοι μεταβαίνουν εκεί να τιμήσουν τη μνήμη Του, ακούονται να «κουτσοπιούνε» κάτι με απλοϊκά μεζεδάκια.

—πρώτη Μαΐου (Πρωτομαγιά)

Την παραμονή της έπλεκαν το «μάη», με τριαντάφυλλα, γιασεμιά, «ασπαρθιές»⁶³, αγιόκλημα, ανθισμένες «προβάτσες», και τον κρεμούσαν στην εξώθυρα της οικίας τους. Ο λόγος της από την παραμονή αναρτήσεώς του ήταν ότι «εφοβούσανε να μη μαευτούνε». Και στη γλιναδιώτικη λοιπόν Πρωτομαγιά υπάρχουν:

α. επιβιώσεις των αρχαιολόγων εορταστικών εθίμων, σχετικών με την βλάστηση, την ανθοφορία, την αναγέννηση γενικώς της φύσεως, και τη γονιμότητα. Το επιβεβαιώνουν τόσο τα «καλαθοῦρια» περί «μαγιόξυλου», όσο και τα άσεμνα γενικώς λόγια που έλεγαν κατά τη διάρκεια του πλεξίματος του «μάη» οι μεγαλύτεροι. («Την ώρα που τονε βλέκανε, ελέανε δα εκεί τσι παλαβάρες»⁶⁴ τωνε όλοι, ένα σωρό αισχρά. Εμάς τσι μικροί δε μας σε 'φήνανε να πάμενε κοδά, εφεύγαμενε, δε μας σε θέλανε»). Ήταν σαφώς μία ακόμη ευκαιρία για σεξουαλική εκτόνωση, και τα μικρά παιδιά έπρεπε να κρατηθούν σε απόσταση, ασχέτως αν η ίδια αυτή κοινωνία επενόησε και κυκλοφορούσε υπονοούμενα και «αισχρά» κάθε στιγμή του βίου της, για να μνήσει και τους νέους στα μυστικά της ανθρώπινης γονιμότητας.

β. φόβοι «μαγέματος», αφού παρετυμολογώντας το όνομά του, πίστευαν ότι θα «μαευτούνε», θα τους πιάσουν τα μάγια. Γι' αυτό και κατέφευγαν στο «πιάσιμο του μαγιόξυλου». Οι σύζυγοι έπρεπε να συννευρεθούν την εσπέρα της παραμονής της Πρωτομαγιάς, γιατί, εάν δεν «επιάνανε το μαγιόξυλο», κινδύνευαν ολό-

61.—Περιοχή Ν.Α. του Γαλανάδου

62.—Βλ. χάρτη, σελ 658

63.—Ανθεκτικό φυτό, με βελωνοτούς κορμούς και πολύ μικρά φυλλάρια στους νιόφυτους πράσινους βλαστούς. στις άκρες των οποίων ανθίζουν κίτρινα μυρβόλα άνθη. Αγνωό την επιστημονική του ονομασία. Ίσως είναι το αλλαχού άσπαρτο ή άσπαρτας. Αν είναι το ίδιο, είναι το φυτόν ηρώγιον το αρουραϊόν, του γένους του ηρωγίου, της τάξεως των σααδανθών. Δεν είναι πάντως ο ασπάλθος, όπως από την ονομασία ή την περιγραφή μπορεί να εικάσει κανείς

64.—Αυτή την αίσθηση τους δημιουργούσαν τα άσεμνα λόγια.

κληρο το έτος να έχουν άσχημες ερωτικές σχέσεις. Υπήρχε βαθιά ριζωμένη η αντίληψη ότι καιροφυλακτεί διαρκώς καθ' όλο το μήνα η «κακιά ώρα» και πρέπει να την αποφύγουν λαμβάνοντας τα μέτρα τους. Την «κακιά ώρα» τη φέρνουν οι ψυχές των νεκρών, που, κατά την δοξασία τους, κυκλοφορούσαν ελεύθερες επάνω στη γη από το βράδυ της Αναστάσεως μέχρι την Πεντηκοστή. Άρα ο Μάϊος ήταν ταυτοχρόνως και μήνας των νεκρών ⁶⁵. Γι' αυτό το λόγο λοιπόν δεν τελούσαν τους γάμους τους κατά το μήνα αυτό, ασχέτως αν οι ίδιοι το ερμηνεύουν με το «πάάρεμα τω γαδάρω», που θα συνέλιπτε με το δικό τους. Ο γάμος ήταν (και είναι) μεγάλο εγχείρημα στη ζωή του ανθρώπου, δεν μπορούσε λοιπόν να γίνεται το μήνα που κυκλοφορούν οι νεκροί στη γη.

Σημαντικότατο επίσης στοιχείο της Πρωτομαγιάς ήταν οι προφυλάξεις τους κατά την πρωινή από την οικία τους έξοδο. Έπρεπε πρωτίστως να κοιτάζουν θάλασσα, εκκλησία ή ανεμόμυλο, «για να πάνε καλά, να 'ναι όλο το χρόνο προκομμένοι, σα δη θάλασσα, που ποτέ δε μείνει ασάλευτη». Άλλη μία απόδειξη ότι η ημέρα αυτή ήταν πολύ σημαντική για τη ζωή τους.

—του αγίου Θαλλελαίου
(20 Μαΐου)

Την ημέρα της μνήμης του οι Γλιναδιώτες μετέβαιναν στο χωριό Άγιος Θαλλελαίος, στον «Άι—Θελένη», όπως το αποκαλούσαν, όπου εορταζόταν πανηγυρικά η μνήμη του προστάτου του Αγίου ⁶⁶. Η μετάβαση γινόταν συνήθως με τα νποζύγια τους, που κατέκλυζαν κυριολεκτικώς τον προ του ναού χώρο, αν αναλογισθούμε ότι συνέρρεαν προσκυνητές από όλη σχεδόν την πεδινή Νάξο, αλλά και από Μέλανες, Εγγαρές, Ποταμίες, κ.α. Μετά τη λειτουργία γινόταν περιφορά των εικόνων και ακολουθούσαν εορταστικές εκδηλώσεις με βιολιά, λαούτα και κλαρίνα. Οι προσκυνητές απλώνονταν στους γύρω χώρους, κάτω από τα δένδρα για να ξεκουραστούν, πριν πάρουν το δρόμο της επιστροφής.

Τον άγιο Θαλλέλαιο τον θεωρούσαν ιατρό, «και μάλιστα τω ματιώ, όπως η αγία Παρασκευή. Είναι γιατρός για όλες ται αρρώστιες».

—η Μεσοπεντηκοστή

«Τη Μεσοπαδηκοστή δεν ανοίανε τα βαιούλα του σπιτιού, δεν εσκουπίζανε, για να μη γειώσει, λέει, το σπίτι κατσαρίδες. Οι αθρώποι εκάθοντανε μσο' τα χωράφια κι εκοιμούσανε, δεν εκάνανε καμμιά δουλειά. Τη λέανε Μεσοπεδηκοστή, γιατί ήτανε εικοσπέδε μέρες μετά το Πάσκα».

—της Αναλήψεως

«Εμείς τηνε λέαμενε ται Πληθερής, γιατί εκείνη την ημέρα επαίρναμενε τα ζα, τα πααίναμενε σ' ται στέρνες ⁶⁷ και τα πλύναμενε. Το κάναμενε ευτό για να κά-

65.—Βλ. π.χ. στον Ρωμαίο, Κοντά στις ρίζες, ό.π., σσ. 89—90

66.—Βλ. Αναστασίου Ι. Ναυτιλιώτη, Η εορτή και το πανηγύρι του αγίου Θαλλελαίου στη Νάξο, περιοδικό Ναξιακά, τ. 26 (1990), σσ. 19—24

67.—Αναφέρω και αλλού ότι οι Γλιναδιώτες είχαν κακές σχέσεις με τη θάλασσα, αφού την ημέρα αυτή σε πολλά μέρη της Ελλάδος άνθρωποι και ζώα δέχονταν τη μαγική δύναμη των αγιασμένων θαλασσινών υδάτων και όχι των στερνών. Βλ. Δ. Λουκάτου, Η λαογραφία του μπάνιου, στο βιβλίο του Πασχαλανά..., ό.π., σσ. 174—188, όπου αναλύεται η σημασία αυτών των ενεργειών.

μουνε βόλικο μαλλί, να 'χομενε να βλέκομενε, για να πληθύνει το μαλλί δωνε. Τα βάναμενε μέσα σ' τσι στέρνες όρθια, μόνο η κεφαλή δωνε ήκανενε όξω, και τα πλύνανε που εγίνουσανε το μαλλί άσπρο σα βαβάκι. (...) Οι γυναίκες πάλι ελούζουσανε εκείνη τη μέρα, για να κάμουνε, λέει, μακριές κοτσίδες. Για φαδά-σιν, τώρα που το θυμήθηκα, ότι μας σε βάνανε να τρώμενε το μονχλιαζμένο ψωμί τσι Σαρακοστής, για να κάομενε μακριές κοτσίδες. Ήτανε, βλέπεις, ομορφιά ε-τότες».

—το Σάββατο της Πεντηκοστής
(το μεγάλο Ψυχοσάββατο)

«Εκάνανε κόλλυβα και τα πααίνανε στην εκκλησιά, ο καθένας για το δικό του άθρωπο. Δεν ήτανε μόνο για ένα νεκρό, για όλοι, γενεές δεκατέσσερις. Τα ευλόγανε ο παππάς και τα σκορπούσανε μετά στο δάφο απάνω (...). Το κάνανε ευτό, γιατί επιστεύγανε ότι εκείνη την ημέρα οι ψυχές των απεθαμένω πάνε απί-σω στο δόπο δωνε κι είναι στεναχωρημένες».

—η Κυριακή της Πεντηκοστής

«Τηνε λέανε Γονατιστή, γιατί γονατίζανε τρεις φορές εκείνη την ημέρα, για να κατέβει το Άγιο Πνέμα να τσι φωτίσει»⁶⁸.

γ. θερινές εορτές

—Οι «φωτιές τ' άι—Γιάννη» και του «Κληδόνου»⁶⁹
(23 Ιουνίου)

Ήταν μία από τις πλέον «ειδωλολατρικές» εορτές του λαϊκού εορτολογίου των Γλιναδιωτών (αλλά και όλων σχεδόν των Ελλήνων), αφού σ' αυτές, όπως από τα παρακάτω θα εξαχθεί, συγκεράζονταν η εορτή για τα γενέθλια του Προ-δρόμου (24 Ιουνίου), αλλά και καθαρτήριες πυρές, μαντικές προσπάθειες, εκβια-σμός της καλής τύχης, ονειρομαντείες και άλλα συναφή.

Το κυριότερο έθιμο της ημέρας ήταν το άναμμα της φωτιάς, πάντοτε σε κά-ποιο σταυροδρόμι και ταυτοχρόνως ανοικτό χώρο. Τέτοιοι χώροι ήταν για το «Κάτω χωριό» οι περιοχές της «Κοπριάς», δίπλα στη σημερινή κατοικία του Γιώργη Σέργη—Μικρουλιού, και η «Ελιά του βαρδάνη», στο σημείο που σήμερα υπάρχει η κατοικία του Νικόλα Καμπίτη—Νικολαδιού. Για το «Απάνω χωριό» προσφερόμενος χώρος ήταν του «Φασόλη».

Μιλήσαμε προηγουμένως για την επιλογή του σταυροδρομιού, που δεν ήταν διόλου τυχαία, και αναφερθήκαμε στον όρο «καθαρτήριες πυρές». Για τους Γλι-ναδιώτες λοιπόν «όλα τα κακά πνέματα περνούσανε από τα τρίστρατα, και τώρα με τη φωτιά θα καούνε».

Η μαρτυρία αυτή ερμηνεύει τη σημασία της ημέρας, που δεν ήταν άλλη από

68.—Συγκεντρωτική βιβλιογραφία για τις εαρινές εορτές βλ. στον Λουκάτο, Εισαγωγή..., σσ. 265—66 και 316. Επίσης του ιδίου, Πασχαλινά και της άνοιξης, Αθήνα 1988, και Συμπληρωματικά του χειμώ-να και της Άνοιξης, Αθήνα 1985. Για τις αμέσως ακόλουθουσες θερινές εορτές βλ. στον ίδιο, Εισαγω-γή..., σσ. 268—69, και Τα καλοκαιρινά, Αθήνα 1981

69.—Αρχαιοελλ. κληδών=λόγος, ομιλός, σημείον προσηγελτικών, άκουσμα ομιλησμού.

τον γενικό καθαρισμό που αυτή επέφερε στους ανθρώπους. Συμπληρώνοντας ανέφεραν ότι «εξεπερνούσαμε τη φωτιά για να μη μας σε τζιδούνε οι ψύλλοι, που 'χενε όλο το γαιρό». Σε μια εποχή που τα εντομοκτόνα και τα απολυμαντικά δεν ήταν γνωστά ή χρησιμοποιούνταν ελάχιστα, οι φωτιές αυτές έκαιαν και έπνιγαν με τους καπνούς τους κάθε έντομο, ερπετό ή βλαβερό ζώο ⁷⁰. Οι φωτιές άναβαν με ό,τι παλιό, ξερό και άχρηστο βρισκόταν μπροστά τους: από το στεφάνι του μάη μέχρι «τσι ξεροί αρθήκοι». Για τα δρώμενα εκείνης της βραδιάς αφηγήθηκαν: «εμαζεύαμεν δεματαριές ολόκληρες κουτσούρες, καλάμια, αρθήκοι, πολλά χωράφια τα ερειπιώναμεν από κουτσούρες, και τα κάναμεν σωρό σε σταυροδρόμι ανοιχτό. Ο καθένας, άμα ήθελα να κορώσει ⁷¹ η φωτιά, ήρριχνενε απάνω το μάη του ⁷² και τονε 'καβγενε. Μετά τηνε ξεπερνούσαμεν. Ο καθένας εβάστανε, η κάθε κοπέλλα και το κάθε παλληκάρι, από ένα γλαδάκι ελιάς, εκόβανε ένα φυλλαράκι και το ρίχνανε απάνω στη φωτιά. Την ώρα εκείνη εβάνανε στο νου δωνε κάποιο πρόσωπο που θέλανε να πάρουνε, και την εξεπερνούσανε. Άμα το λιόφυλλο ήθελα να σατάρει, θα τονε 'παιρνες, άμα εκαιόντανε.....Οδα νεροίχνανε το φύλλο, ελέανε κάτι λόγια

άγιε μου Γιάννη, σε παρακαλώ

δείξε μου α θα πάρω εκείνο π' αγαπώ».

Οι λαϊκές εθιμικές φωτιές είναι και «διαβατήριες», ανάβονται δηλ. σε κάποιο χρονικό σημείο που μας περνά από μία εποχή σε άλλη. Τέτοια ερμηνεία της φωτιάς του άι—Γιάννη μου έδωσε να αντιληφθώ με την αφήγησή της μόνον η μακαρίτισσα Κατερίνα Βενιέρη—Χωριανόκαινα. Αναφέρω μία φράση της—κλειδί: «μου 'χενε 'πει ο βάρβας μου ο Γιάννης, τον δασκάλου ο αφέσης, ότι τσι ανάβανε για να δείξουνε ότι επέρασενε η άνοιξη κι εβήκαμεν στο καλοκαίρι», ερμηνεία που κανείς άλλος δεν γνώριζε, ούτε φυσικά γνωρίζουν σήμερα. Καίγοντας δηλ. ό,τι παλιό και ξερό είχαν, και πηδώντας επάνω από τη φλόγα τους, άφηναν πίσω τους το παρελθόν, ή αν θέλουμε, την άνοιξη, και χάρασσαν μια καινούργια ζωή ή εισέρχονταν ανανεωμένοι στο καλοκαίρι, με καινούργιες ελπίδες για κάτι καλύτερο.

Ας παρουσιασθεί στο σημείο αυτό μία ακόμη ερμηνεία της εορτής, που αναφέρεται όμως μόνον στη δημιουργία του εθίμου, και όχι στις επί μέρους παραμέτρους του. Συμφώνως προς αυτήν το άναμμα των πυρών είναι ανάμνηση των πυρών που άναψαν οι συγγενείς της Ελισιάζετ, της μητέρας του Προδρομού, για να διαμηνύσουν με τον τρόπο αυτό το χαρμόσυνο άγγελμα της γεννήσεως του Αγίου.

Για το άλλο, μεγάλο και σπονδαίο, έθιμο της ίδιας βραδιάς, την άντληση και τη μεταφορά του «αμίλητου νερού» ⁷³, διηγούνται: «άμα ήθελα να τελειώσει η φωτιά, νύχτα πια, σ' τσι δώδεκα ακριβώς, επααίναμενε τρία κορίτσια, αμίλητα παδελώς, άμα εμιλούσαμεν ή εγέλανε καμμιά, δεν ήπιανε. Επααίναμενε λοιπό στου Γλινού, ή σ' τσι Τζιγούρας το πηάδι όσοι εμένανε στο Απάνω χωριό, με ένα γουβά κι επέραναμεν νερό. Εκρεμιούσαμεν το γουβά μέσα κι ηξανόιαμεν ε 'δούμεν καμμιά σκιά μέσα που να μοιάζει με τσι αγαπητικοί μας. Αφού το παίρναμεν το νερό, το πααίναμεν στο σπίτι και το βάναμεν μέσα σε τρία πιά-

70.—Βλ. Δ. Λουκάτου, Τα καλοκαιρινά, ό.π., σσ. 50—51

71.—Να «αρπάξει», να μεγαλώσει. Για το ρ. κορώσω βλ. Γ. Χατζηδάκι, Μεσαιωνικά..., Α' σσ. 145—46

72.—Η το σταυρό των Βαίων, γιατί ήταν αμαρτία να πεταχθεί και να ποδοπατηθεί

73.—Βλ. Γ. Ν. Αικατερινίδου, Χρήσις και σημασία του «αμίλητου νερού» εις τον βίον του λαού, Επετ. Λογογ. Αρχείου, τ. 15 (1962—63), σσ. 42—61.

τα, η κάθε μια το δικό τ'ζη. Ερρίχναμενε στα πιάτα κριθάρι. Το δικό μου γέννημα και 'κεινού που ηγάποιουνε τα κουτσοφονδιάζαμενε, τ'ωνε κόβαμενε το γένη, ενώ από τα άλλα, τα δυο είχανε πιο κοδό γενάκι, και τ' άλλα δυο το πιο μακρύ. Τα 'χαμενε ονοματίσει όλα, ηκείνο είμαι 'γω, ηκείνο είναι ο αγαπητικός τσι τάδες (...). Άλλες δεν το κάνανε ετσά. Εκείνες πάλι ερρίχνανε μεσ' το νερό νείρα και κριθάρι. Νείρες ήτανε τα κορίτσια, η κάθε μια με τ' όνομά τ'ζη, κριθάρια με το γένη⁷⁴ δ'ωνε ήτανε οι αγαπητικοί, κι ευτοί ονοματιζιμένοι. Τα πιάτα τ' αφήναμενε όξω τη νύχτα, στ' άστρα, κι εφεύγαμενε αμίλητες. Το πρωί επαέναμενε κι εβλέπαμενε. Άμια η νείρα, που 'μιουνε ας πούμενε εγώ, ήζιμιγε με το κριθάρι που 'τανε ο δικός μου, θα γίνουσανε ο γάμος, διαφορετικά θα χάλανε. Οδο νεβλέπαμενε το πρωί τα πιάτα, τότες δα ελέαμενε κάτι κοτσάκια :

Δώσε μου τα χρυσά κλειδιά και το μαργαριτάρι
ν' ανοίξω⁷⁵ τον Ακλήδονα στ' άι—Γιαννιού τη χάρη

Ανοίξετε το γλήδονα στ' άι—Γιαννιού τη χάρη
κι οπου 'ναι καλορρίζικος ας έρθει να με πάρει

Το γλήδονά μου έβαλα στ' άι—Γιαννιού τη δόξα
κι αν είναι καλορρίζικος θε να φανεί στη δόρτα

Στο γλήδονά μου σ' έρριξα για να σε τραουδήσω
ρόδα και τριαδάφυλλα το κιούπι να γεμίσω

Δεδρί εσύ, δεδρί κι εγώ μαζί θα φυτεντούμε
να ζιμίξουνε οι κλώνοι μας, μαζί ν' αγαπηθούμε.

Κατ' άλλη μαρτυρία αντί του κριθαριού και της «νείρας» τοποθετούσαν μέσα στο δοχείο με το «αμίλητο νερό» μία «κεφαλή» μεγάλου αγκαθιού «με κίτρινο λουλούδι», το οποίο είχαν κάψει στην πυρά προηγουμένως. Αν η εν λόγω «κεφαλή» παρουσίαζε σημεία αναζωογονήσεως (αν δηλαδή «άνοιγε» ξανά), η νεαρή κοπέλλα θα πετύχαινε να κάμει δικόν της (να κατακτήσει) τον άνδρα των ονείρων της.

Την επομένη ημέρα, στις 24 του μηνός, του αγίου Ιωάννου, έπαιρναν τη στάκτη της πυράς, την τοποθετούσαν μέσα σ' ένα σακκουλάκι και «ραδίζανε» μ' αυτήν τη ρίζα και τον κορμό των συνκιών, προτού τις «ρινιάσουνε», για να «κάμουνε πιο πολλά σύκα». Άλλοι πάλι κάρφωναν στο μέσα του χωραφιού ένα «χάρακα» και πάνω του κρεμούσαν το προαναφερθέν σακκουλάκι, αποσκοπούντες με τις ενέργειές τους αυτές στην καρποφορία των αγρών και των δένδρων τους, αποδείξεις μέγιστες της καρποφόρου δυνάμεως της «ιερής στάκτης».

—του Προφήτη Ηλία

«Τα πρώτα χρόνια εσηκώνουσανε σ' τσι δώδεκα τη νύχτα, που ήλλαζενε η

74.—Η αιχμηρή δηλ. απόληξη του σπόρου του κριθαριού. Είναι χαρακτηριστική η εκλογή του «γενιού» του κριθαριού που προεξέχει, αφού συμβολίζει το ανδρικό γεννητικό μέγος

75.—Το ρήμα δηλοι δύο πράγματα: ότι παρετυμολογούσαν τον Κλήδονα από το κλειδώνω, και ότι πιθανώς παλαιότερον να κλειδωναν πραγματικά το δοχείο με το «αμίλητο νερό».

μέρα, κι εβλέπανε τα σημάδια στον ουρανό. Άμα νήβλεπες στην ανατολή τρία σύννεφα άσπρα σα θεμωνιά, θα 'χει χειμώνα, άμα εφύσανε πολύ, δε θα 'χει χειμώνα καθόλου, άμα ήβλεπες σημάδια βροχής, όλος ο χειμώνας θα πάει καλά».

—των αγίων Παρασκευής και Παντελεήμονος
(26 και 27 Ιουλίου)

«Είχενε παλιά μεγάλο γλέδι στ' Αγερσανί κι ηπαίνεμενε. Η αγιά Παρασκευή είναι γιατρός τω ματιώ, και στην εικόνα τ'η βαστά ένα δίσκο με δυο μάτια. Ο άγιος Παντελεήμονας πάλι είναι γιατρός για όλες τσι αρρώστιες. Δεν έχεις ακούσει πον λένε κουτσοί στραβοί στον άι—Παδελεήμονα; Ο κόζμος ήφερνενε στην εκκλησιά πολλά τάματα».

—έθιμο της πρώτης Αυγούστου

Την ημέρα αυτή, εκτός από τα «μερομήνια», με τα οποία μάντευαν τον καιρό για όλο το έτος, άρχιζαν οι φοβερές «δρίμες»⁷⁶ που διαρκούσαν έξι ημέρες. Οι απαγορεύσεις των ημερών ήταν αυστηρές, προκειμένου να μην δεχθούν τη φοβερή επίδρασή τους. Έτσι, απαγορεύονταν στις μητέρες να λούζουν τα παιδιά τους, γιατί «τσι μέρες εντές γυρίζει συνέχεια η κακιά ώρα, και βορεί εκείνη την ώρα που λούζεται το παιδί, να περάσει και να πέσουνε όλες οι τρίχες τσι κεφαλής του και να μείνει το παιδί χωρίς μαλλιά μια ζωή (...). Απαγορεύούσανε ακόμα να κοπανίζουμε φασόλια, ροβύθια, φασόλες εκείνες τσι μέρες, αλλά μετά του Χριστού ή πρι, γιατί, λέει, θα σκουληκιάζανε και δε θα 'χαμενε το χειμώνα όσπριο, ή άλλοι πάλι ελέανε ότι θα σηκώνουνταν στα ξαφνικά καμμιά σοροκκάδα και θα τα πάρει όλα να τα πετάξει (...). Δεν επιάναμενε ακόμα να κάομενε καένα ρούχο, γιατί θα 'λειώνανε. Γι' αυτό, άμα ηφόριες τρυπημένο ρούχο, σου λέανε: μα οι δρίμες το πιάσανε; Μόνο που επλύνανε οι γυναίκες, άφοβα. Αλλά και πάλι, ήπρεπενε να καρφώσουνε στο πανέρι ένα καρφί, για να μη τ'η πιάνει το κακό, γιατί το σίδερο τσι ξορά».⁷⁷

—της Μεταμορφώσεως του Σωτήρος (του «Χριστού»)
(6 Αυγούστου)

Λόγω του συνεχιζόμενου «Άγιου Δεκαπέδε», την ημέρα εκείνη, κατ' εξαίρεση, έτρωγαν ψάρι, και μάλιστα χέλια, τηγανητά ή βραστά, τα οποία οι ίδιοι ψάρευαν μέσα στα «χαδάκια» του Λιβαδιού. «Πασκάζανε» λίγο το πρωί, μετά την εκκλησία, και λίγο το βράδυ, «για μυρωδιά».

Τελευταίως προσκομίζουν στην εκκλησία, μέσα σε κάνιστρα, σταφύλια, τα οποία, μετά την απόλυση, και αγιασμένα πλέον, μοιράζονται στους πιστούς. Είναι

76.—Δύσκολη η ετυμολογία της λέξης, αφού γνωρίζω τρεις διαφορετικές: η πρώτη (Αθ. Μπούτουρα, Περί των λέξεων καλικάντζαρος και δριμα) την ετυμολογεί από το δριμός= δριμύς= δριμα (Λαογραφία, τ. 7, 1923, σ. 304), η δεύτερη από το δρυάς= η νύμφη των δασών, και η τρίτη από το ιταλ. dirimo= καταστρέφω, λόγω των φοβερών καταστρεπτικών επενεργειών τους

77.—Τις διώχνει (ξοράω <ξορίζω).

ένα έθιμο νεώτερο ⁷⁸, που οι παλαιότεροι δεν ενθυμούνται να ίσχυε. Οπωσδήποτε όμως συνδέεται με τον επερχόμενο τρυγητό, μας παραπέμπει στις αρχαιοελληνικές «απαρχές» και αποσκοπεί φυσικά στην πλούσια παραγωγή σταφυλιών και «ευφραίνοντος» οίνου.

Για το μοναδικό (μέχρι προ τινος) και μεγαλοπρεπές πανηγύρι του «Χριστού» βλ.σσ. 277—279 και 478.

—της Κοιμήσεως της Θεοτόκου
(15 Αυγούστου)

«Παλιά επαίναμενε στην Αθροστινή Παναγιά ⁷⁹ τη 'μέρα ευτή για τη λειτουργιά. Πιο παλιά επαίναμενε στη Δήνο, που 'ναι η μεγάλη γιορτή. Τώρα τελευταία ξαναπάνε, πάνε και στην Εκατοδαπολιανή ⁸⁰. Θυμάμαι ότι εκάνανε τάματα στη Δήνο να πάνε και μοσχάρια. Τα βάνανε στο καΐκι και τα φορτώνανε μετά στο καραβάκι ⁸¹. Τωνε 'χανε στο λαιμό περαζμένη κόκκινη κορδέλλα, και τα προσέχανε όλοι, και στο καράβι ήβαινε δωρεά. Την ώρα, λέει, που το κατεβάζανε στο λιμάνι τσι Τήνος, εβάνιζε μοναχό κι ηπάαινε γραμμή στην εκκλησιά. Μερικοί επαίνανε και στην Αγιά ⁸². Εσφάζανε εκεί ζούλες ⁸³, όπως τσι λένε οι Απανχωριανοί, και δαμάλι ολόκληρο, και το μοιράζανε σ' όλο το γόζιμο ⁸⁴. Από βραδύς είχενε βιολιά, που σινεχούσανε και μετά την εκκλησιά» (φωτ. 6).

—τα «Νιάμερα τσι Παναγιάς»
(23 Αυγούστου)

«Στα 'Νιάμερα τσι Παναγιάς επαίναμενε σ' τσι Τρίποδες, που γιόρταζενε η ενορία δωνε. Τα βράδια επαίναμενε στο παναϊρι, στη βλαταία του χωριού και στα μαγαζιά που 'τανε γύρω—γύρω».

—της αποκεφάλισεως του Προδρόμου
(29 Αυγούστου)

Την ημέρα εκείνη τιμούσαν την αποκεφάλιση του αγίου Ιωάννου του Προδρόμου, του «Τιναχτήρη», όπως τον αποκαλούσαν ⁸⁵. Το προσωνύμιο αυτό του απεδόθη, επειδή θεωρούνταν ο προστάτης της φοβερής ελονοσίας, που «από τη μια ήτρε-

78.—Το εισήγαγε ο παππα—Κωνσταντίνος Λιανός. Εγγαρίτης την καταγωγή

79.—Εκκλησία στην νότια έξοδο του χωριού προς τις Τρίποδες, στην ενορία των οποίων ανήκει

80.—Στην Εκατοδαπολιανή της Πόρου

81.—Εξ αιτίας ελλείψεως λιμανιού στη Χώρα τα καράβια δεν προσέγγιζαν στην ακτή, και έτσι οι άνθρωποι, ζώα και προϊόντα μεταφέρονταν σ' αυτά με λιμβίους. Βλ. Αναστασίου Ι. Ναυπλιώτη. Οι λιμβούχοι της Νάξου, Ναξιακά, τ. 24—25 (1989), σσ. 8—13

82.—Βλ. σημ. 9, σελ. 299

83.—Κατοΐκες

84.—Είχαμε δηλ. κλασική περίπτωση αιματηρής θυσίας, τα δε μέλη του κουρμπανιού (θήματος) διαμοιράζονταν στο εκκλησιασμά

85.—Και «Αποκεφαλιστή», λάθος φυσικά, αφού δεν απεκεφάλιζε, αλλά απεκεφαλίσθη. Αλλού ονομάζεται Ριγολόγος (ως πρόξενος και τιμωρός της θέρμης/ελονοσίας). Θερμολόγος, Παροξυσμός, Κοψοκέφαλος, κ.α.

μες κι ητινάξουσυνε από το κρύο, και την άλλη εστήνουσυνε από τη ζέση».

Τον λάτρυναν με απόλυτη νηστεία εκείνη την ημέρα, πιστεύοντας ότι οι παρα-

(Φωτ. 6) Το ιστορικό μοναστήρι της Αγίας

βαίνοντες αυτήν θα τιμωρηθούν με τα συμπτώματα της φοβερής νόσον. «Ο περισσότερος κόσμος δεν ηβάνανε ψωμί στο στόμα δόν, αν ήτανε Σαββάτο ετρώανε και λίγο λαδάκι».

Χώρος εορτασμού ήταν το μοναστήρι του Αγίου, στο μέσον περίπου της διαδρομής ανάμεσα στο Τυροκομείο και το Αγερσανί. Εκεί συνέρρεε χριστεπώνυμο πλήθος απ' όλα τα γύρω χωριά με τα υποζύγια και τα νηστήσιμα φαγητά τους. Οι Γλιναδιώτες είχαν μαζί τους «βραχτοκούκκια», κονικιά, ελιές, σταφύλια και πεπόνια, τα οποία συγκεντρωμένοι, μετά το πέρας της λειτουργίας, έτρωγαν στους γύρω από την εκκλησία χώρους.

Το βράδυ τους ανέμενε το μεγάλο πανηγύρι στο Αγερσανί, το οποίο, καίτοι «νηστήσιμο» ως τα μεσάνυχτα, ήταν από τις μεγαλύτερες θερινές εκδηλώσεις των «Κάτω χωριών» και μάλιστα η προ—τελευταία, αφού ο κύκλος τους θα έκλεινε προς το παρόν με το πανηγύρι του «Σταυρού», στις 14 Σεπτεμβρίου, στις Τρίποδες.

δ. φθινοπωρινές εορτές ⁶⁶

—πρώτη Σεπτεμβρίου

Ο Σεπτέμβριος είναι ο «πρωτόμηνας» του εκκλησιαστικού χρόνου, γι 'αυτό οι 86.—Συγκεντρωτική βιβλιογραφία γι 'αυτές βλ. στον Λοιβάτο, Εισαγωγή..., σσ. 271—72, και Τα φθινοπωρινά, του ίδιου, Αθήνα, 1982.

παλαιότεροι είχαν κρατήσει από την εκκλησιαστική αυτή χρονολογική έναρξη το έθιμο του «ποδαρικού»⁸⁷. Καλούσαν τον ιερέα να κάνει αγιασμό στην οικία τους. Προ της ελεύσεώς του ουδείς επιτρεπόταν να επισκεφθεί άλλον, γιατί «άμα ήτανε γρουσουζής και κακόγουρος, όλα τα ξα εφοφούσανε κι ήτανε κακοχρονιά».

—της Υψώσεως του Σταυρού
(14 Σεπτεμβρίου)

Για τους Γλιναδιώτες αγρότες η ημέρα του «Σταυρού» ήταν η πλέον ευλογημένη αφετηρία της καινούργιας τους σποράς. Για τον λόγο αυτό έφερναν μέσα σε σακκουλάκι κριθάρι, στάρι, κουνκιά, ρεβύθια, λιγοστό δηλαδή από το μελλοντικό τους «σπόρο», για να τον ευλογήσει ο ιερέας⁸⁸. Τον αγιασμένο πλέον «σπόρο» φύλασσαν στην οικία τους και τις ημέρες της σποράς «ήπιανες δυο—τρία σπυριά από το σπόρο εντό, τονε 'ριχνες στο δικό σου για ευλογία και η παραγωγή σου θα πάνε καλά. Σήμερα εντά εκολήκανε».

Οι Τρίποδες και το εκκλησάκι της «Σταυροπηγής» (φωτ. 7) με το αγιασμένο νερό⁸⁹ που έρεε από το Ιερό του, είχαν «την τιμητική» τους την ημέρα αυτή. Μετά τη λειτουργία ακολουθούσε γλέντι στην πλατεία του χωριού, το τελευταίο της θερινής περιόδου.

—του αγίου Μηνά
(11 Νοεμβρίου)

Ο άγιος Μηνάς αποτελούσε το «φθινοπωρινό χρονολογικό ορόσημο» για το άνοιγμα των καινούργιων κρασιών, αφού υπελόγιζαν ότι ο μούστος θα είχε «σαραδίσει» στα πιθάρια και ήταν πλέον έτοιμη η νέα παραγωγή. «Ήπρεπενη τη μέρα εκείνη να πάρεις το νερότι, ν' ανοίξεις το πιθάρι, και να 'ρθουνε οι γείτονες ν' ανοίξομενε τα δικά μου, τα δικά σου, να 'δούμενε αν είναι καλά. Σιγά-σιγά, ν' ανοίξομενε το δικό μου, το δικό σου, τον αλλονού, να δοκιμάσομενε από 'δω και από 'κει, εμεθούσανε, κι αρχίζανε τη διασκέδαση και το πανθρι μεταξύ δώνε».

—τα Εισόδια της Θεοτόκου («τσι Μεσοσπορίτισσας»)
(21 Νοεμβρίου)

Ονόμαζαν την εορτή «τσι Μεσοσπορίτισσας», επειδή μέχρι την ημέρα εκείνη έπρεπε να είχαν σπείρει τους μισούς «σπόρους»⁹⁰.

—του αγίου Ανδρέα
(30 Νοεμβρίου)

Το κυριαρχούν έθιμο της ημέρας ήταν αυτό των τηγανιτών, τις οποίες συνόδευαν με ζάχαρη ή μέλι. Όποια οικοκυρά αμελούσε την υποχρέωσή της «θα τσι

87.—Βλ. σημ 12, σελ. 427

88.—Τα αλλαχού πολυσπόρια. Βλ. και Λουκάτο, Τα φθινοπωρινά, σ. 42

89.—Βλ. παρακάτω, σελ. 464

90.—Δεν γνώριζαν πάντως αν την ημέρα εκείνη (κατά τις παλαιότερες εποχές) προσέφεραν πολυσπόρια, ως ευχαριστήρια προσφορά, όπως σε άλλα μέρη της Ελλάδος συνέβαινε.

(Φωτ. 7) Γλιναδιώτες πανηγυριώτες στη «Σταυροπηγή» εν έτει 1953

τρύпанε το τηάνι», εξ ου και το παρωνύμιο του Αγίου «Τριποτηνάς». Σήμερα τις τηγανίτες αντικατέστησαν οι λουκουμάδες, κατά προσαρμογή προς το πανελληνίως διαδεδομένο έθιμο⁹¹. Είτε τηγανίτες, είτε λουκουμάδες, πρέπει να συνδυαστούν με την πίστη ότι από την ημέρα αυτή και εντεύθεν «αδριεύει το κρύο», δυναμώνει δηλαδή, και τα δύο αυτά γλυκά εδέσματα, ως θερμαντικά, θα τους βοηθήσουν να το ξεπεράσουν ανώδυνα. (Το «αδριεύει» είναι παρετυμολογία από το όνομα του Αγίου, Αδρέας—αδριεύω).

91.—Δ. Λουκάτου, Τα φθινοπωρινά, σσ. 186—7.

2. ΓΕΝΙΚΗ ΔΟΞΑΣΙΑΚΗ ΛΑΤΡΕΙΑ

Α. Θεός και Άγιοι—Ειδικότερα στοιχεία της λατρείας

α. λαϊκές δοξασίες για την έννοια του Θεού

«Ο παλιός ο κόσμος επίστευγε (σάβως ήλλαξε η πίστη τω γαινούργιω, αλλάζουνε εντά τα πράματα;), επίστευγε, λέω, ότι ο Θεός κατοικεί στα ουράνια κι έχει στα χέρια του όλη τη δύναμη τσι γης, ότι σε όλα μας σε βοηθά, στο κάθε τι, ότι βορεί να τη σείσει τη γης και να καταστραφούνε όλα που 'ναι απάνω τζη. Εκείνος όμως βαστά το γόζμο και δε χάνεται, εκείνος στέρνει όλες τσι αρρώστιες, για να δοκιμάξει τη δίστη του κόσμου και την υπομονή του. Στέρνει όμως και τα καλά και δε συνορίζεται ⁹² των ανθρώπων, ει δ' άλλως θα τσι 'χενε 'ξολοθρέψει, είναι μακρόθυμος, που λένε και στην εκκλησιά. Δικαίωμά του είναι. Ξέρει τα πάδα, είδα κάνομενε, είδα 'χομενε μεσ' το μυαλό μας και στη καρδιά μας».

β. λαϊκές δοξασίες για την Παναγία και τους Αγίους

«Η Παναγιά πιστεύομενε ότι είναι η μάννα του Χριστού, που τον 'γέννησεν στο σπήλαιο, για να μας σε σώσει εμάς τσι αμαρτωλοί. Είναι η σκεπή όλων του κόσμου. Ότι και να συμβεί, Παναγιά μου λες. Με το παραμικρό, να σκονιάψεις, να αδιπατήσεις ⁹³, να τρομάξεις, Παναγιά μου λες. Παλιά να 'θελες ν' ακούσεις καένα άνθρωπο να τη βλαστημήσει, σε 'πιανε τρέμουλο, τώρα με το παραμικρό... όλοι μικροί μεγάλοι..., δε βλέπεις εντοί τσι δουξίδοι ⁹⁴ μεσ' τα μαγαζιά; Σάβως εντοί φταίνε; Ότι ακούνε, λένε. Η Παναγιά, για να συνεχίσομενε, άμα τη διμάς και τη σέβεσαι, παρακαλεί το Γυιο τζη να κάμει εντό που ζητάς, μόνο άμα πιστεύεις».

«Οι Άγιοι ήτανε σα γαι μας άνθρωποι, που 'χανε όμως μεγάλη πίστη. Ησκητέψανε, υποφέρανε βασανιστήρια από τσι ειδωλολάτρες για να 'λλαξοπιστήσουνε, μα τίποτα εντοί. Γι' αυτό και πήραν τη χάρη από το Θεό να κάμουνε θάματα. Εμείς όλοι τσι Άγιοι τσι τιμούσαμενε, μα πιο πολύ τον άι—Μόδεστρο, που 'τανε για τα ζα, τον άι—Γιάννη, Τιναχτάρη τονε λέαμενε, γιατί ήτανε για τσι θέρμες, τον άι—Γεράσιμο για την επιληψία, την αγιά—Παρασκευή, είναι για τα μάτια η αγιά—Παρασκευή, και τον άι—Λευτέρη, που λευτερώνει τσι γυναίκες».

Είναι εμφανές από την παραπάνω μαρτυρία ότι οι κατ' εξοχήν λατρευόμενοι Άγιοι συνδέονται με τις σημαντικότερες στιγμές του ανθρώπου του χωριού, με την γέννησή του, την προστασία του από την εμφάνιση της φοβερής ελονοσίας, την ζωική και αγροτική του παραγωγή κ.α. Οι αποκλειστικές ιδιότητες που αποδίδονται σ' αυτούς τους Αγίους, αλλά και στους άλλους, αποδόθηκαν, ως επί το πλείστον, από παρατημολογία του ονόματός τους. Έτσι, ο άγιος Παχώμιος απέκτησε την ιδιότητα του Αγίου που «παχαίνει» τα βρέφη, γι' αυτό και προς Αυτόν κατέφευγαν οι έχουσες «ταμένα» παιδιά, ο άγιος Φανούριος «φανερώνει ό,τι χάσεις», ο άγιος Ιωάννης ο «Τιναχτάρης» τους προστάτευε από τα «τινάγματα» της

92.—Δεν συνερίζεται

93.—Να παραπατήσεις

94.—«δουξής»: ο μικρός στην ηλικία, αλλά και ο ισχνός και αδύναμος νέος. Εδώ με την α' σημασία (τουρκ. buz).

ελονοσίαις, ο άγιος Μόδεστος, εκτός της πίστεως ότι κατά τον πρότερο βίο του ήταν ποιμένας, συνδυάστηκε με την αγροτική ζωή, και μάλιστα με τα «μόδια»⁹⁵, την παλαιότερη μονάδα μετρήσεως των σιτηρών, άρα με την ευδοκίμησή τους, ο άγιος Ισίδωρος έγινε «Σίδερος», επειδή δίδει «σιδερένια υγεία» στους ανθρώπους, ο δε άγιος Ελευθέριος «λευτερώνει» τις εγκυμονούσες γυναίκες και είναι ο μεγάλος τους προστάτης, μαζί με τον άγιο Συμεών.

Οι δοξασίες όμως για τους Αγίους και τα περί της επενεργείας τους στα ανθρώπινα αποδόθηκαν και από τα συναξάρια τους, στα οποία παρεισέφρουν πολλά παραμυθιακά στοιχεία. Έτσι, λόγου χάριν, η αγία Βαρβάρα έγινε η προστάτης των ανθρώπων από την ευλογία, επειδή, όμορφη καθώς ήταν, τη «λαχτάρησεν» ο ειδωλολάτρης πατέρας της, κι εκείνη, για να τον αποφύγει, παρεκάλεσε τον Θεό να της στείλει την αρρώστεια της ευλογίας, να «ασκημήνει, για να μην είναι ωραία και τη θέλει ο αφέντης της»⁹⁶.

γ. λαϊκές δοξασίες για τους αγγέλους και τους διαβόλους

«Οι αγέλοι ήτανε άνθρωποι κι έγιναν Άγιοι κι ανεβήκανε στα ουράνια. Οι αγέλοι τσι 'χενε βάλει ο Χριστός κι εψάλλανε σ' όλες τσι γιορτές. Σ' τσι εικόνες είναι με φτερά και με σπαθί, ήτανε φαίνεται στρατιώτες, γιατί φορούνε θώρακα».

«Ο αρχάγγελος παίρνει τη βήνη του ανθρώπου, βαστά τη σπάθα και χτυπά πρώτα στα ποδιάρια, μετά στα χέρια και μετά τον παίρνει τη βήνη. Γι' αυτό λένε ότι ο άνθρωπος παγώνει πρώτα από τα ποδιάρια, άμα αρχινήξει και ψυχομαχεί».

«Οι αγέλοι ήτανε τέσσερα τάγματα. Το τάγμα του Βερτζεβούλη⁹⁷ αποστάτησεν από το Θεό, και άμα αποστάτησεν, ο Θεός ήνοιξεν τσι ουρανοί και καταρριφτήκανε στη γης. Εντοί είναι οι διαόλοι και κάνουνε τα μαρτύρια του καθενός ανθρώπου. Είδενε ο αρχάγγελος Μιχαήλ ότι θα πέσουνε κι εκείνοι χάμω, κι εκεί είπενε μεσ' τη φασαρία στώμεν καλώς, κι εκλείσανε οι ουρανοί. Μερικοί ευρεθήκανε στο στερέωμα τ' ουρανού να κρέμονδαινε, από τη γη μέχρι απάνω, και περιμένουνε, λέει, τη Δευτέρα Παρουσία. Αυτά που μείνανε στον ουρανό και κρέμονδαινε είναι τα εικοστέσσερα τελώνια⁹⁸. Ο Σατανάς δεν έχει δικαίωμα να πάρει τη βήνη του ανθρώπου, θα τη πάρει ο άγγελος, κι αν είναι οι αμαρτίες του πολλές, τονε κυνηά από πίσω να του τη πάρει ο Σατανάς. Ο άγγελος προσπαθεί με κάθε τρόπο να τη γλιτώσει, άμα βεράσει από τα εικοστέσσερα τελώνια που σου 'πα, εγλύτωσεν. Κάτι καλό να 'χεις κάμει στη ζωή σου, θα μετρήσει στη ζυγαριά»⁹⁹.

«Εκείνα τα χρόνια μας σε 'λενε ο βαβάς μας ότι εκατέβαινανε ο άγγελος κι εφύλαενε το γόζμο. Οδο νήμαστε μικρά κι εκαθούμαστανε στο τραπέζι, άμα ήθελα να φάμενε και σηκωθούμενε απάνω, μας ελέανε να το μαζέψομενε μάνι—μάνι, και να μη βεριμένει ο άγγελος από πάνω. Ήτανε ο άγγελος από πάνω μας την ώρα που ητρώαμενε, μας εφύλαενε, ώσπου ήτανε το ψωμί¹⁰⁰ απάνω στο τραπέζι».

95.—Μεταγενέστερο μόδιος <λατιν. modius>

96.—Βλ. τη σχετική παράδοση, σσ. 493 και Στ. Ημέλλου, Λαογραφικά, τ. Α' Δημιώδεις παραδόσεις, Αθήνα 1988, σ. 82 κ.ε.

97.—Τον Βεελτσεβούλ. Μία άλλη ονομασία του Διαβόλου, κακή αυτή τη φορά, ήταν «Σκατοένης» (σκατά + γένος)

98.—Μυθικά τέρατα, υποκορ. του τελώνης

99.—Στη ζυγαριά της Δικαιοσύνης

100.—Άλλη μια αναφορά στη χρήση του ψωμιού ως φυλακτού από δαιμονικές επήρειες.

«Οι διαόλοι ¹⁰¹ ήτανε πρώτα αγέλοι και τωνε καταράστηκεν ο Θεός να γε-
νούνε διαόλοι και να δοκιμάζουνε το γόζμο, ποιοι είναι καλοί, ποιος θα ακολου-
θήσει το Θεό και ποιος το διάολο. Τσι φαδάζουντανε, και τσι βλέπανε, σα μαύρο
σκύλο, άλλος σα βαππά αφηλό, σαν άθρωπο αφηλό, άλλος με κέρατα, ειδών—ει-
δών».

δ. λαϊκές δοξασίες για τον Παράδεισο και την Κόλαση

«Ο Παράδεισος ήτανε, λέει, ένα μεγάλο πρεβόλι, που κατοικούσανε οι καλοί
αθρώποι, αλλά δεν ηβλέπουντανε μεταξύ δωνε, παρά ήτανε, λέει, οι ψυχές σα δε-
ταλούδα, και πετούσανε από δεδρό σε δεδρό. Ηγνωρίζουντανε μόνο τον Βαγιοφό-
ρου. Γι' αυτό οι αθρώποι εκάνανε καλές πράξεις, για να πάνε στο βαράδεισο, τα
πιστεύνανε ευτά, γιατί τα γράφανε τα χαρτιά».

«Το βαράδεισο τονε φαδάζουντανε ότι ήτανε ένα ωραίο παλάτι, και βαίνανε
μέσα οι καλοί. Η Κόλαση ήτανε ένας μεγάλος λάκκος με το διάολο, που εβάστα-

(Φωτ. 8) Ο Παράδεισος και η Κόλαση. Εικόνα που ενέπνευσε ελπίδες και φόβους πολλούς...

νε ένα δανλό με φωτιά και ήκαβγενε τσι κακοί. Τσι 'παιρνε ο διάολος με τη
δραπάνα και τσι 'ριχτενε στο πυρ και βράζανε μεσ' τσι καζάνες» (φωτ. 8).

101.—Βλ. γι' αυτούς στις σσ. 473—474 και στη μελέτη του Ν. Κεφαλληνιάδη, Άγγελοι και δαιμόνοι
στη Νάξο (θρύλοι, παραδόσεις, προλήψεις), Ναξιακά, τ. 26, σ. 38 κ.ε. Για τους προαναφερθέντες αγ-
γέλους δες σ. 25 κ.ε.

«Η ψυχή πάει στα ουράνια, άμα είναι καλός ο άνθρωπος, άμα δεν είναι πάει στην Κόλαση και υποφέρει βασανιστήρια, πίκρες και πόνοι. Τσι κρεμούνε εκεί και θέλουνε να δροσίσουνε τη γλώσσα δωνε και δε βρίσκεται άνθρωπος. Ο Παράδεισος είναι σα δου θα 'βεις σ' ένα περβόλι να το σεργιανίσεις, γεμάτο λουλούδια, βαξέδες»¹⁰².

«Έχω ακούσει από τσι παλιοί ότι στο βαράδεισο το καλό αδρόννο συναδίζουδανε¹⁰³ μια φορά το χρόνο, το Πάσχα, που βγαίνουνε οι ψυχές και τσι 'χουνε όξω σαράδα μέρες, όξω από τη Γόλαση και όξω από το βαράδεισο, και συναδίζουδανε όλοι. Οι καλοί είναι με τσι καλοί και οι κακοί με τσι κακοί. Εκεί θα γνωρίσει ο ένας τον άλλο λιγάκι και θα λέει: πού σε 'δα, πού σε συνάδησα. —Κάπου με 'δες, κάπου σε 'δα».

ε. λαϊκές δοξασίες για τη Δευτέρα Παρουσία

«Τη μέρα εκείνη θα λέμενε: εβγάτε εσείς οι αποθαμένοι, να 'βομενε εμείς οι ζωδανοί». Θα 'ρθει η συνδέλεια του κόσμου».

«Θα χαλάσει ο κόσμος, αλλά οι καλοί πάλι θα σταθούνε, δε θα χαθούνε όλοι, σα στη βλημμύρα του Νώε. Ο κόσμος θα καταστραφεί με σειζμοί, καταποδιζμοί και με πολέμοι, ετότε θα γίνει η Δευτέρα Παρουσία».

«Έχω ακούσει από το γέρο—Πέτρο¹⁰⁴ ότι τη Δευτέρα Παρουσία θα τηνε 'δει η γενιά του δεκατέσσερο. Τότε θα γίνει η συνδέλεια του κόσμου».

«Θα χωριστούνε οι καλοί από δεξιά και οι κακοί από αριστερά, και θα στερέψουνε τα πηάδια, θα βρωμίσουνε τα ψάρια, δε θα 'χομενε νερό να πιούμενε, θα βρέχει αίμα και νερό, και θα στερέψει η θάλασσα, και θα τρέμει ο άνθρωπος σα δο φύλλο του καλαμιού, και θα γυρεύγει σωτηρία και δε θα βρίσκει, και θα λέμενε: σηκωθήτε 'σεις οι απεθαμένοι, να 'βομενε 'μεις οι ζωδανοί, θα γίνει ο χαμός. Η μακαρίτισσα η μάννα μου¹⁰⁵ δα μας σε 'λενε η καμένη τώρα που γίνουδανε οι πολέμοι: ω, η οργή του Θεού, το γράφει το χαρτί. Τώρα πάλι με την ανοηρία ήλενε ότι ο Θεός μας σε 'στερνενε σημάδια, μα εμείς δε δα βλέπομενε. 'Ηλενε ότι θα σκοτενιάσει ο ήλιος, ότι θα χαθεί ο ήλιος από τον ουρανό, θα κάψει τη γης, θα πέσει ο ήλιος να κάψει τη γης. Εντά δε γίνουδανε σήμερα;».

102.—Όλες οι παραπάνω περί Παραδείσου και Κολάσεως δοξασίες, βαθιά ριζωμένες μέσα τους από αιώνες, βρήκαν πριν μερικές δεκαετίες «συνεργό» στο να ισχυροποιηθούν και να μεταφερθούν στους νεότερους μία ευρέως διαδεδομένη εικόνα (βλ. φωτ.8), που υπήρχε σε πολλές εκκλησίες του χωριού. Θυμάμαι πάντως (μεταφέροντας και τα συναισθήματα ολοκληρώου της δικής μου γενιάς) ότι εξ αιτίας της φοβήθηκα το Θεό...

103.—Συναντώνται

104.—Παρωνήμιο του Ν. Δ. Σκουλάτου. Στο χωριό του ονόμαζαν και «προφήτη», επειδή κατά τα λεγόμενά τους προφήτευσε πολλά μελλούμενα, όπως π.χ. ότι «θα βλέπετε τα λεφτά χάμω και δε θα ακόβετε να τα πιάνετε» (αναφερόμενος στην αχρηστεία που περιέπασαν τα χρήματα στην Κατοχή) ή ότι απειθυνόμενος στον πλούσιο έμπορο της Χώρας Βαλληνδρά του είπε ότι «τι να τα κάμεις τα λεφτά και τα μαζεύεις, αφού σε λίγο θα 'δουνε εδώ μέσα τα άλογα;», υπονοώντας τους κατακτητές Ιταλούς, που εισήλθαν πράγματι έφιαλοι στο κατάστημά του. Όλοι συμφωνούν ότι ήταν πανέξυπνος άνδρας, και ότι διάβαζε συνεχώς (πιθανώς) σολωμονικές και αποκριφιστικά βιβλία. Το τέλος του ήταν οκτατό: προσεβλήθη από γάγγραινα, και ο γιατρός ο Ορφανός του έκοψε το πόδι του με το «σιδερο-πίργκινο» (!), αφού για αναισθητικό του είχε χορηγήσει μεγάλη ποσότητα ρακής και είχε μεθύσει. Πέθανε μετά από λίγο χρονικό διάστημα...

105.—Η Κυριακή Στ. Καπούνη, του Στελιανού.

στ. δοξασίες για την ψυχή

«Πιστεύανε ότι ο άνθρωπος οδο βεθαίνει παλεύει με το Χάρο. Όσοι ψυχομαχοῦνε βαριά, ἔχουνε αμαρτίες και τσι πνίουνε. Οι καλοί αθρόοποι φεύγουνε ἄψε—κάμε και δε φέρουνε στενοχώρια στον εαυτό δωνε, οὔτε σ' τσι δικοί δωνε. Γι' αυτό, ἅμα αργεῖ να πεθαίνει, λένε: λία ἔχει κατωμένα και... Ἄλλοι πάλι το ρίχνανε στο ότι ἔχανε τη γατάρα τω γονιώ δωνε και δε βορούσανε να βρουνε ἀνάπαψη. Για να τονε αναπάψουνε γληγορότερα του κάνανε ενκέλαιο, σα δο ενκέλαιο τσι Μεγάλης Τετάρτης. Ἀμα βρεθείς εκεί και το ακούσεις, θα σου το κάμουνε και σένα ¹⁰⁶. Την ὥρα που ψυχομαχά ο ἄθρωπος, παρουσιάζουνε ἀγέλοι και σατανάδες ἀπὸ πάνω δον και πολεμοῦνε να τον πάρουνε τη βηνχή. Ἀλλά και αμαρτωλὸς να 'ναι, δε δικαιοῦναι να τη βάρουνε, τη παίρνει ο ἀγελος και ακολουθοῦνε ἀπὸ πίσω οι σατανάδες. Η ψυχή περνά ἀπὸ εικοστρία τελώνια ¹⁰⁷, κι ἅμα εἶναι καθαρή, θα πάει στο βαράδεισο, εἰ δε μη, θα πάει στη Γόλαση».

«Δεξιὰ του αθρόπου εἶναι οι ἀγέλοι και αριστερά οι δαίμονες κι ἔχουνε ἀπὸ μια ζυγαριά. Λένε ότι ἅμα ο ετοιμοθάνατος το εννοήσει και βγάλει ἓνα δάκρυ, ὅσα αμαρτήματα κι αν ἔχει συγχωροῦναι και τη βηνχή δον τη παίρνουνε οι ἀγέλοι. Εἰ δ' ἄλλως, τη παίρνουνε οι σατανάδες, και κλαῖνε οι ἀγέλοι. Ζυγίζει ο Σατανὰς ἀπὸ τη μια, ζυγίζει ο ἀγελος ἀπὸ την ἄλλη, βλέκουναι ἀπὸ πάνω δον, ἐμένα εἶναι, ὄχι δικιά μου εἶναι. Γι' αὐτό ο ἄθρωπος λένε ότι κάνει διαφορὸς μορφές την ὥρα που πεθαίνει. Μια γελά, γιατί προ σtimή νικά ο ἀγελος και μια τρομάζει, γιατί νικά ο διάολος. Τόμος ¹⁰⁸ του τη δώκει ο ἀγελος με το σπαθὶ δον για να τον πάρει τη βηνχή, ανεσπάται το σώμα».

«Τη βηνχή, λέει, τηνε 'παιρνε ο ἀγελος, και στο δρόμο, μέχρι να πάει ἀψηλά, γιατί, λέει, ἤθελενε τρεῖς μέρες να πάει στο βροοριζμό τ'ζη, ἐπαρουσίαζε ο διάολος τα βιβλία δον, και ἤλεε οὗτο ο ἄθρωπος εὐτὸς εἶναι αμαρτωλὸς, και τονε 'παιρνε. Εκεί που τονε πᾶινε δεν ὑπαρχε πια ἔλεος, κι ας ἐπαράκλινε».

«Ἄμα βεθάνει ο ἄθρωπος η ψυχή δον πάει σαράδα σκαλιά, γι' αὐτό λένε ότι κάνει σαράδα μέρες να πάει στα ουράνια. Και πρι βεθάνει, λέει, η ψυχή γυρίζει ὅπου ἔχει πατήσσει ο ἄθρωπος στη ζωὴ δον. Βλέπει τα πάδα, και μετὰ που πεθαίνει πάει στο βαράδεισο ἢ τη Γόλαση. Ἀμα λοιπὸ βεθάνει, βαδίζει κάθε μέρα, περνά ἀπὸ ἓνα σκαλοπάτι. Σε κάθε ἓνα που θα πατήσσει δεξιὰ εἶναι ο Χριστὸς και αριστερά ο Σατανὰς. Εκεί ζυγίζεται, ἅμα ἔχει πολλὰ αμαρτήματα, τηνε παίρνει ο Σατανὰς, ἅμα εἶναι καλὸς ἄθρωπος, τηνε παίρνει ο Χριστὸς. Στο τελευταῖο σκαλοπάτι, στο σαράδα, θα σταματηξουνε και θα παλεύουνε ποιος θα τηνε πάρει, ἔχει ἀκόμα ἐρπίδες ο Σατανὰς, ο Χριστὸς δε θέλει να χαθεῖ καμμιὰ βηνχή. Ζυγίζουνε λοιπὸ πάλι. Κι αν ἓνα κρομμυδόφυλλο ἔχει δώκει καενὸς ψυχικὸ ¹⁰⁹, παίρνει τη βηνχή ο Χριστὸς και κλαίει ο Σατανὰς».

ζ. εἰκόνες, εἰκονοστάσι, καντήλι

Απαραίτητη προϋπόθεση για να τοποθετηθεῖ μία καινούργια εἰκόνα στο εικο-

106.—Βλ. σελ...

107.—Κατ' ἄλλους 24. Βλ. σελ...

108.—Για την λέξη βλ. Ιστορικὸ Λεξικὸ της Ακαδημίας Ἀθηνῶν, τ. 1 (1933), σ. 510 στο λήμμα ἅματι και τη μελέτη του Σ. Α. Ξανθοῦδου, Ἀξέεις Ἐρωτοκρίτου, Ἀθῆναι, τ. 26 (1914), σσ. 184—185

109.—Ἐνα τέτοιο ψυχικὸ βλ. στο ἔγγραφο 28, σελ. 655.

νοστάσι της οικίας ήταν να καθαγιασθεί προηγουμένως στην εκκλησία. Την αφήναν επί σαράντα ημέρες επάνω στην Αγία Τράπεζα, και μετά από λειτουργία στο όνομα του εικονιζομένου Αγίου την παρελάμβαναν οριστικά και την μετέφεραν στην οικία τους. Καθαρό και πλύση όλων των εικόνων του εικονοστασίου πραγματοποιούσαν κατά την ημέρα των Θεοφανείων. Τα έπλεναν με ένα «*babakaki* βουτηγμένο στο κρασί και μετά εκείνο το *babakaki* το καίανε στη φωτιά».

Οι εικόνες δεν χρησίμευαν μόνον ως λατρευτικά σύμβολα, αλλά και ως «χρονολογικά τεφτέρια» της οικογενείας, αφού στην οπισθία πλευρά τους ανέγραφαν πολλά

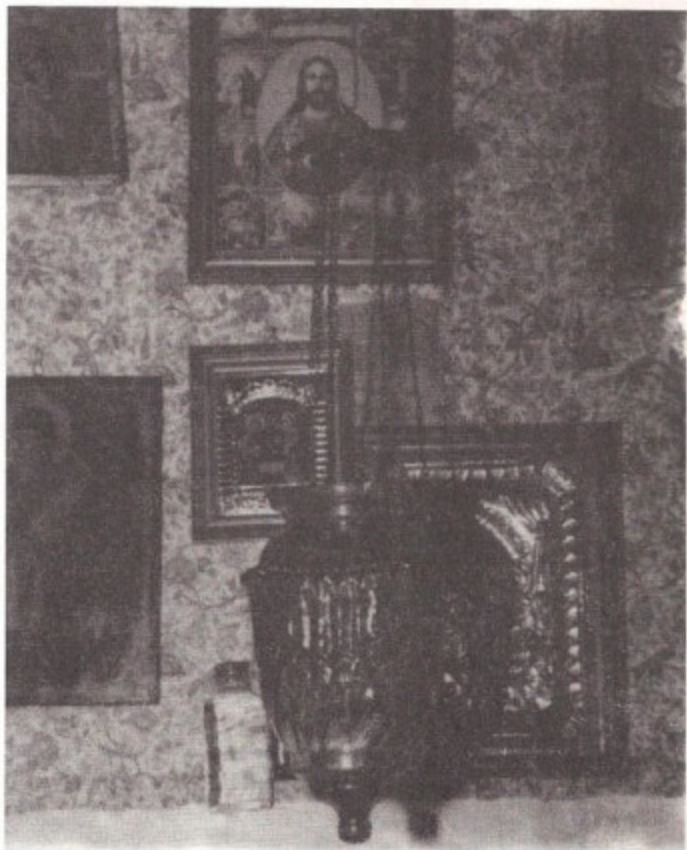

(Φωτ. 9, 10, 11) Τρία διαφορετικά εικονοστάσια

κά τεφτέρια» της οικογενείας, αφού στην οπισθία πλευρά τους ανέγραφαν πολλά

χρονικά της. Μεταξύ αυτών ήταν η ημερομηνία αγοράς και εισόδου του εικονισματος στην εκκλησία για «σαράδιζμα», το όνομα του παιδιού στο οποίο θα δοθεί και η ημερομηνία της γεννήσεώς του. Το τελευταίο κάλυπτε ανεπισημως, αλλά ουσιαστικώς, την μη εγγραφή τους στα ανύπαρκτα μητρώα του Δήμου και μετέπειτα της Κοινότητας στην οποία ανήκαν. Ας ειπωθεί και πάλιν ότι στα προικοσύμφωνα οι εικόνες αναγράφονταν πρώτες μεταξύ των προικοδοτουμένων στα τέκνα τους αντικειμένων και ότι το πρώτο πράγμα που τοποθετούνταν στην καινούργια οικία των νεονύμφων ήταν ένα «σαραδιζμένο» εικόνισμα, για προφανείς λόγους.

Υπάρχει πλήθος μαρτυριών σχετικών με θανατουργές εικόνες και κυρίως με εικόνες «δακρυζόμενες». Το «ίδρωμα» της Αγίας ή του Αγίου αποδιδόταν στην κόπωσή του, εξ αιτίας της μακρινής αποστάσεως που διήνυσε προκειμένου να

(Φωτ. 12)

παράσχει την ευρυγχετική αρωγή Του σε κάποιον την εξήτησε. Οι περισσότερες αφηγήσεις αφορούν σε εικόνες της Παναγίας. Παραθέτουμε ενδεικτικά δύο τέτοιες μαρτυρίες:

«Επήνε ο γιος μου ο Γιώργης μια φορά σ' ται Αυλές να προσκυνήσει κι ήτανε βρεμένη η εικόνα ται Παναγίας. Τη βιάνει, τη σκουπίζει μ' ένα βανί και πάλι εξανάτρεχενε δάκρυα μέσα από το τζάμι. Οι γυναίκες είχανε 'δει πολλές τέτοιες εικόνες»

«Επήαμενε ένα μεσημέρι να θυμιάσομενε στον Άι—Γιώργη, πάνω από το Γαλανάδο. Μόλις ήβη-

κα μέσα, επήα να προσκυνήσω την εικόνα ται Παναγίας και είδα από μέσα από το τζάμι νερά, ιδρώτας, κόβοι—κόβοι, να τρέχουνε από το πρόσωπο ται Παναγίας. Βγαίνω όξω και λέω στη θεία μου: έλα να 'δεις ένα θάμα!. Μου λέει: είσαι μικρή κι είσαι αθώα, εγώ δε βλέπω τίποτα. Η Παναγιά έρχεται από δρόμο, κάπου

ήταν η *χάρη τῆς*».

Το εικονοστάσι ¹¹⁰ (φωτ. 9, 10, 11) το είχαν στην ανατολική ή βορειοανατολική πλευρά της οικίας, κυρίως μέσα στην κρεβατοκάμαρα ή τη «σάλα». Το συμπλήρωναν η μεγάλη «*καδήλα*» με το χρωματιστό υάλινο περίβλημα και τις λεπτές αλυσίδες με τις οποίες ανεβοκατέβαινε το «*ποτηράκι*» της, γεμάτο νερό και λάδι

(Φωτ. 13)

(φωτ. 12). Άλλοι αντί της «*καδήλας*» είχαν μία μικρή σιδερένια κατασκευή με τζάμια γύρω γύρω και το σημείο του σταυρού στην άκρη της οροφής του, την οποία ονόμαζαν «*καδηλοθήκη*» (φωτ. 13).

Το λάδι και το νερό του καντηλιού θεωρούνταν αγιασμένα και τα πρόσεχαν ιδιαιτέρως. Όταν επρόκειτο να τα αδειάσουν, για να καθαρίσουν το «*ποτηράκι*» του, τα έχυναν σε κάποια γωνιά, για να μην ποδοπατούνται από ανθρώπους και ζώα.

Σε περιπτώσεις μάλιστα ταξιδιών κατέφευγαν στο εικονοστάσιο ενός εξωκκλησιού, σταύρωναν τις εικόνες των Αγίων με ένα βαμβάκι, το εμβάπτιζαν μέσα στο καντήλι του Χριστού ή της Παναγίας, το φύλαγαν μέσα σ' ένα καθαρό παννί, και το έφεραν μαζί τους. «Μόλις επιάναμε να βαθιά νερά, στο Βρυόκαστρο, στη στροφή του βουνού, το ρίχναμε στη θά-

λασσα, για να 'ναι ήσυχη η θάλασσα και να μη βιάσει καμμιά φουρτούνα».

Ιδιαιτέρα σημασία είχε για πολλούς ανθρώπους του χωριού το «*ακοίμητο καδήλι*», το οποίο, όπως φαίνεται από τον χαρακτηρισμό του, άναβε συνεχώς, ημέρα και νύκτα, μέσα σε «*φανάρι*» ή στην «*καδηλοθήκη*», ως τάμα για κάποια τους χαμένα παιδιά ή οικεία και προσφιλή πρόσωπα. Το άναβαν την ημέρα των Φώτων, από το φως του αγιάζοντος ιερέα, και στις περιπτώσεις αλλαγής του «*φωτλιού*» του, άναβαν πρώτα με το φως του ένα κερί, αντικαθιστούσαν το φτιλί και το άναβαν ξανά με το κερί. Με το ιερό του λάδι «*σταύρωναν*» αρρώστους και ζώα.

η. νηστεία ¹¹¹

«*Ενηστεύγαμε κάθε Τετάρτη και Παρασκευή, όλο το χρόνο, επειδή τη Δετάρτη επιάσανε το Χριστό, και Τονε σταυρώσανε τη βαρσκενή. Οι μεγάλες νήστειες του χρόνου ήτανε παραμονή τω Φωτώ, τη Μεγαλοβδομάδα, τον Άι—Γιαννιού, το Άγιο Δεκαπέδε, τον Σταυρού, και το Σαραδάμερο, από δεκατέσσερις τον Νοέβρη, που δεν ήτανε και τόσο βαρεία, γιατί ετρώανε και γάλα και ψάρι, αλλά τα σταματούσανε τον αγίου Σπυριδώνου, για να κοινωνήσουνε. Η Σαρακοστή ήτανε η μεγάλη νήστεια, κι εμείς οι παλαιοί ¹¹² ενηστεύγαμε όλο το γαιρό, και*

110.—Βλ. και σελ. 35

111.—Βλ. Στ. Ημέλλον, Ζητήματα παραδοσιακού υλικού βίου, σσ. 91—96, όπου εξετάζεται η νηστεία με τη διατροφή του ελληνικού λαού

112.—Εξακολουθούν και σήμερα να νηστεύουν, τηρώντας απαράσπληστα την παράδοση. Όσον αφορά στους νέους μου φαίνεται πολύ δύσκολο να αποφανθώ αν την συνεχίζουν ή όχι, τουλάχιστον στην πλειοψηφία ή τη μειοψηφία τους. Η αναποφευκτή όμως «ορθολογιστική» προσαρμογή σε νέες κοινωνικές συνθήκες πρέπει λογικά να έχει αλλάξει πολλά στον τομέα αυτό. Συζητήσεις με κάποιους νέους του χωριού με εξοκλούν στην τελευταία αυτή διαπίστωση.

μάλιστα τη βρώτη βδομάδα, ούτε λάδι. Να 'πεις ανθρώπον τη μέρα του αί—Γιαννιού να φάει, τη μέρα του Σταυρού να φάει, θα σε σκότωνε. Ούτε ψωμί δεν ετρώανε πολλοί, ούτε ψωμί, άλλο από 'να γαφέ».

Υπήρχαν και κάποιες περιπτώσεις κατά τις οποίες η νηστεία ήταν επιβαλλόμενη, όπως π.χ. όταν επρόκειτο να γίνει λιτανεία. Οι πιστοί έπρεπε να νηστεύσουν απαραίτητως τρεις ημέρες «και από λάδι, μόνο νερόβραστα φαγιά ετρώαμενε». Ή σε περίπτωση εκουσίας, αλλά και ακουσίας εκτρώσεως. «Ευτές δεν ετρώανε λάδι Δευτέρα, Τετάρτη και Παρασκευή όλη δωνε τη ζωή, και ενηστεύγανε σαράδα μέρες για να κοινωνήσουν». Ή τις παραμονές των γάμων. Οι μελλοννυμφοί νήστευαν, εξομολογούνταν («εξαορεύγανε»¹¹³ κατά τη δική τους έκφραση) και μεταλάμβαναν την πρωία της Κυριακής, ημέρας του γάμου τους.

θ. «αγιάζματα» (καθγιασμένες πηγές)¹¹⁴

«Στο βόρειο μέρος τσι Σταυροπηγής, απίσω σ' τσι Τρίποδες, ήτανε μια λιμνούλα κι ήτρεχενε μέσα μια βρύση με αρκετό νερό. Το νερό ήβγαίνε από μέσα από την εκκλησιά και όποιος ήτανε άρρωστος ήθελε να πάει μέσα στη βρύση, να πάρει νερό με τα χέρια του, να λυθεί, και να 'πει: όπως τρέχει εντό το νερό, ε-

(Φωτ. 14) Κάτω από την αψίδα έρρεε το αγιασμένο νερό της «Σταυροπηγής»

στην εκκλησία¹¹⁵.

τσά να φύει κι εντό που 'χω στο σώμα μου. Το ίδιο ήτανε και με το νερό που ήβγαίνε από μέσα από τσι Άγιοι Ανάργυροι, λίγο πιο όξω από το Σαγρί» (φωτ. 14).

Στα αγιασμένα νερά των πηγών πλένονταν όχι μόνον όσοι είχαν σπυριά, κυρίως, («για να τα 'φήκεις εκεί»), αλλά και οι υγιείς. Γι' αυτό, αλλά και για τον αγιασμό που έπαιρναν μαζί τους¹¹⁶, άφηναν «κάτι» (λίγα χρήματα)

ι. περί θαυμάτων διηγήσεις

«Μια γυναίκα του χωριού μας είχενε ένα παιδάκι κλειδάχειλο, και το 'παιρνε και το πάαινε σ' τσ' εκκλησιές. Και μια μέρα, λέει, είχενε φύει από το χωριό κι επήνε στην Αγιά—Ερήνη. Κι ήφηκε το παιδί μέσα, κι ηβαστούσανε το

113.—Αρχαιοελλ. εξαορεύω = φανερώνω, προδίδω μυστικό

114.—Στο χωριό, όπως φαίνεται από τα παρακάτω, δεν υπήρχαν αγιασμένες πηγές

115.—Μέσα σε μπουκαλάκι, που το τοποθετούσαν στο εικονοστάσι της κατοικίας τους

116.—Λόγω παρατεταμένης ανομολογίας στη Νάζο και οι δύο προαναφερθείσες πηγές έχουν σήμερα στερέψει.

θυμιατό κι εγυριζανε γύρου—γύρου την εκκλησιά κι ήκανε τα πατερημά ¹¹⁷ τ'ζη. Κι άμα ήθηκε, λέει, μεσ' την εκκλησιά, είδενε στην εικόνα ένα γρίνο. Λέει, Παναγία μου, ode νήμουνε μέσα δε done 'δα, και τώρα πού εβρέθηκε ο κρίνος. Επροσκύνησενε λοιπό κι ήπηρεν το παιδί κι ήφυνε. Όσο ήρχουάνε όμως στο δρόμο, εσχέβουντανε το γρίνο. Άμα ήρθενε πια στο Μύλο, να πάει στο σπίτι τ'ζη, λέει: 'δε, λέει, που είδα το γρίνο και δεν ήπιασα ένα γομμάτι κρίνο να τονε βάλω στον παιδιού τα στόμα, να γενεί καλά, παρά μόνου ησηκώθηκα κι ήφνα. Και γυρίζει απίσω, και πάει στην Αγιά Ερήνη πάλι, κι ο κρίνος εκεί. Και πάει και κόβγει, λέει, ένα γομμάτι, και το βάνει στο στόμα του παιδιού, εδώ, και παίρνει το παιδί και το φέρνει. Την άλλη μέρα επήνε ο γιατρός ο Ορφανός να το'δει, γιατί του 'κανε θαραρεία, και το παιδί τού ήτανε δεμένος ο στόμας και το αχείλι και μέσα η μασέλλα ¹¹⁸. Άμα σου 'πω, λέει, θα με κοροϊδεύεις, τον 'πενε η γυναίκα, και τον 'πενε το και το. Κι ήκατανε, λέει, ο γιατρός γονατιστός αβροστά στην εικόνα κι ήκανε το σταυρό δου».

«Ο παππάς (Μανόλης Ορφανός) έπιασε το Άγιο Δισκοπότηρο να καταναλίσει ¹¹⁹ τον άρτο. Από την Αγία Τράπεζα εκάρφωσε με τη λόχη τον άρτο κι έτρεχε αίμα, η Αγία Πρόθεση γέμισε αίμα. Μετά το έβαλε στο Ποτήριο. Το ψωμί αυτό που έκοψε, τη σφραγίδα, έγινε σταυρός πάνω στο Άγιο Ποτήριο. Γονάτισε, προσευχήθηκε και παρακάλεσε το Θεό να τον βοηθήσει να κάμει το έργο του, γιατί το εκκλησίασμα περίμενε. Μετά είδε ότι ο άρτος είχε γίνει κρέας, ζωσανό κρέας μέσα στο Ποτήριο. Και πάει στο Δεσπότη και του λέει: Δέσποτα, αλλάξαξέ με από το έργο μου, είμαι ανίκανος, γιατί, λέει, αυτό κι αυτό μου συνέβη. Εσύ είσαι ανίκανος, τον απαδά ο Δεσπότης, ή εμείς οι ανίκανους;» ¹²⁰

«Έχω ακούσει ότι του διτζινή ¹²¹ ο πατέρας και άλλοι είχανε φορτώσει αζβήστη κι επααίνανε προς τον Άγιο Παδελεήμονα. Εκεί ένας ήγιζενε απάνω στο δουβάρι τσ' εκκλησιάς και λέει:

άγιε Παδελεήμονα, που ελεάς τα πάδα

εγώ σου λέω δαγιαδώ κι Εσύ μου λες δαγιαδά ¹²²

και μουντζώνει το δουβάρι, και πέφτει ο γάδαρος απάνω δου, και κάνει τρεις μήνες στο νοσοκομείο γι' αυτή δου τη γουβέδα».

«Η γριά Κ... είχε την Ερήνη κι ήτανε άρρωστη, μισοπεθαμένη. Κι επήνε κάτω στην Αγιά—Ερήνη το παιδί, το 'βαλε μεσ' την εκκλησιά, το 'φηκενε χάμω αβροστά στην εικόνα, τον 'βγαλεν τα ρούχα, κι εκάνανε τα πατερημά γύρω—γύρω από την εκκλησιά. Άμα το πήνε και το 'βαλενε χάμω, το παιδί ούτε εκονιούσανε, ούτε ασάλευγενε, ούτε τίotis. Άχου, λέει, το παιδί είναι πεθαμένο,

117.—Από το «Πάτερ ημών»

118.—Ιταλ. *mascella*

119.—Από συμφυρμό (μάλλον) των ρ. καταλύω και καταναλίσκω

120.—Αφηγήθηκε ο Μ. Ορφανός, ανηψιός του παππα—Μανόλη, καθ' όλη τη ζωή του σχεδόν απών από τη Νάξο, γι' αυτό και το διαφορετικό γλωσσικό ύφος

121.—Παρωνύμιο του Ν. Σέρρη

122.—Τουρκ. *dayanmak* = αντέχω, ανέχομαι καρτερικώς, υπομένω, βοηθώ, υποφέρω. Εδώ μάλλον με την τελευταία σημασία. Συναντάται και ως νταγαντζίω. Ο παρακάτω 15ούλλαβος με το ρ. δαγιαδώ προέρχεται από την Απειρανθο Νάξου (χ/φο 840, σ. 98 του Ι.Α.Ν.Ε.): Δε δαγιαδώ δυο πράματα, φτώχεια και γεροδάματα.

και τώρα, λέει, πρέπει να φέρω παππά, να γινιάσει ¹²³ την εκκλησιά, πρέπει να βάλεις παππά να τηνε γινιάσει, άμα θεθάνει καέννας μέσα. Λέει όχι, όχι, κάθε μέρα ετσά είναι, δεν έχει τίποτις. Και πράματι, λέει, εκάμανε τα πατεριμιά δώνε, κι ήπηρενε το παιδί και το 'φερενε, και σε τρεις μέρες εγίνηκενε καλά. Η αγιά—Ερήνη έκανε το θάμα τ'ζη».

«Τη νημέρα του αγίου Χαράλάβου επήνε ο Νικόλας ο Μακρής να ζέψει τσι αελάδες του να κάμει ζενγάρι, και με τη βρώτη αυλακιά ησκάσανε κι οι δυο. Εκείνη τη μέρα απαγορεύεται να κάμεις το παραμικρό, γι' αυτό και τονε τιμώρησενε ο Άγιος».

«Είχα ¹²⁴ τη Στελιανή μου μωρό, κι ήτανε άρρωστο ένα χρόνο, και δεν εγίνουσανε καλά. Βλέπω λοιπό ένα βράδυ στον ύπνο μου ότι εσήκωνα το παιδί στον ώμο μου, η Ελένη του Τζαννή, μια αζαδέρηφ μου από τσι Τρίποδες, κι εβάστουμιουνε ένα γαλάθι στο χέρι μου. Ήτανε Πέφτη βράδυ που είδα εντό το όνειρο. Τη βαρασκενή το βράδυ είδα πάλι ότι επάαινα τον ίδιο δρόμο, να θυμιάσω στην Αγιά—Παρασκευή ¹²⁵ και ότι ήμουνε στο γεφύρι, σ' τσι Κεχρέες ¹²⁶ και στο άλλο λαγάδι. Το 'πα το όνειρο στον άδρα μου και το βατέρα μου. Μας επανε λοιπό πού είναι η Αγιά—Παρασκευή, και τη Γυριακή το πρωί, με τσι ίδιες γυναικες εξεκινησαμενε να τη βρούμενε, κι όπως είδα στον ύπνο μου για το γεφύρι σ'τσι Κεχρέες, το περάσαμενε και εφτάσαμενε στην εκκλησιά. Εθυμιάσαμενε, εκάμαμενε ό,τι ήπρεπενε, κι εφύαμενε να γυρίσομενε απίσω. Στο γυριζμό μας επεράσαμενε από τσι μύλοι του Στρούβουλα ¹²⁷. Πρι ανέβομενε σ' τσι μύλοι, είναι μια εκκλησιά, ο Αι—Μαθιός ¹²⁸. Εθυμιάσαμενε κι εκεί, και πον ηβγαίναμενε με παίρνει από πίσω το καθήλι ¹²⁹ και με κάνει σκέττο λάδι. Λέει, το παιδί θα πεθάνει, κι εντό είναι κακό μαδάτο ¹³⁰. Ήρθαμενε στο χωριό, το 'βαλα μεσ' τη γούνια το παιδί, κι από τότε δεν εξαναρρώστησενε».

«Ήτανε ένας Απεραθίτης που εδούλευγενε στα ζμιυρίγια, κι ηπαράγερνε τον πατέρα μου κάτι χαλικολοάκια, ήρχοντανε και τα 'παιρνενε. Ο πατέρας μου τονε περιμένενε μια φορά, αλλά δεν ήρχοντανε. Την άλλη μέρα ήρθενε ο Μανόλης, Μανόλη τονε λέανε. Βρε είδα 'παθες και δεν ήρθες που σε περιμένα; Άκου να 'δεις είδα 'παθα: μον λέει η μάννα μου, αύριο, γιε μου, δε άρῶνε, γιατί είναι τ' άι—Γιανιού. Ω καμένη μάννα, λέει, με το άι—Γιάννη, άθρωπος είναι κι Εντός σα γαι 'μας. Με πιάνει, λέει, τότες τιναχτό, κι εστήνουμιουνε στα μεσουράνια. Ήφερα γιατρό, τίποτα. Μου λέει η μάννα μου: γιε μου, τη γουβέντα πο' πες παρ' τηνε απίσω, γιατί ο άι—Γιάννης σε τιμώρησενε. Εσηκώθηκα από το κρεβάτι κι αποτάηκα ¹³¹ στον άι—Γιάννη να με κάμει καλά, να πιστέψω, και να μη φάω ποτέ λάδι. Κι εγίνηκα καλά. Εντά μας σε 'πενε το κοπέλλι».

Β. Δαίμονες

Για τους φανερούς και μη φανερούς δεσμούς της Ορθοδοξίας μ' ένα προχρι-

123.—Νε την εγκαίνισια ξανά

124.—Αφηγείται και το επόμενο θαύμα η Κατερίνα η Χωριανάκινα

125.—Ναϊσκος που ανήκει στην ενορία Τρίποδων

126—127.—Περιοχές των Τρίποδων

128.—Και αυτή ανήκει στην ενορία Τρίποδων

129.—Χούμπερ στην πλατή της το καντήλι

130.—Βλ. και σελ. 413

131.—«Αποτάξω»= δίνω περὶ υπόσχεση στο Θεό η σε κάποιον Άγιο να κάμω κάτι, με την εκπλήρωση κάποιων τάξεων προς Αυτούς.

στιανικό παρελθόν έχουμε αναφερθεί πολλάκις σ' άλλα σημεία του παρόντος βιβλίου. Όλοι οι διαπρεπείς λαογράφοι μας συμφωνούν ότι ο ελληνικός λαός «...διατηρεί και ιδέας που κάθε άλλο είναι παρά χριστιανικά. Είναι δοξασίες βαθιά ριζωμένες εις το πνεύμα του λαϊκού ανθρώπου, ιδέαι κληρονομημένοι από την απωτάτην αρχαιότητα...»¹³².

Οι «δαίμονες» που παρουσιάζονται στην παρούσα ενότητα δεν είναι τίποτε άλλο, παρά επιβιώσεις κατωτέρων δαιμονικών στοιχείων του αρχαίου κόσμου. Ο ελληνικός λαός δεν πίστεψε μόνο στις οντότητες που περιλαμβάνονται στη σφαίρα του Θείου, πίστεψε και στις κατώτερες αρχαιοελληνικές, που πέρασαν στις δοξασίες του. «Ο Χριστιανισμός ενκόλως εσάρωσε τους μεγάλους θεούς, αλλ' οι μικρότεροι δαίμονες της λαϊκής πίστεως αντεστάθηκαν με πείσμα, διότι ήσαν κάτι πολύ πιο ζωντανό»¹³³. Οι Μοίρες, ο Χάρων, οι ονοσκελίδες, η Γελλώ είναι από τα πλέον χαρακτηριστικά παραδείγματα.

Τέτοια δαιμονικά στοιχεία (η πίστη στην ύπαρξη των οποίων προκαλούσε φόβο και τρόμο) ήταν οι «Καλές Κυουράδες», οι «καλικατζιάρτοι», το «στοιχείο του σπιτιού», τα «αερικά» (το «Θηλυκό Αέρι», η «Σοροκκαλή», το «Κακό Αέρι»), οι «Αράπηδες» και οι «Μοίρες». Όλα συλλήβδην τα ονόμαζαν «μαρά».

α. οι «Καλές Κυουράδες»

«Ελέανε ότι εφόνουδανε νύφες μεσ' τ' άσπρα κι επααίνανε αποκάτω από τα δέδρα κι εστρώνανε τραπέζια με όλα τα καλά απάνω. Όποιος επάανε χωρίς να τσι 'δει από κάτω να κοιμηθεί, εσηκώνουδανε αρωστημένος. Μετά από δέκα μέρες, το πολύ ένα μήνα, επέθαινε. Ελέανε ότι τωνα παίρνανε και τα μικρά παιδάκια από τη γούνια και τα σκοτώνανε κάτω στο Τζίτζαμο, ήτανε το πιο άγριο μέρος του τόπου τότες ο Τζίτζαμος, και στον Γαρνιού, λέει, είχανε σκοτώσει πολλά και μετά τα βάνανε στα ποδάρια τω μαννάδω δωνε, απάνω στο κρεβάτι».

«Οι παλιοί ελέανε ότι επήρανε ενούς το παιδί τη νύχτα και το πήανε στην Αβροστινή Παναγιά, και το 'ρίχνανε η μια στην άλλη, σα βάλλα. Κάποιος, λέει, επέρασενε από 'κει κι ήθηκενε μέσα και τσι 'δενε. Μετά, λέει, το φέρανε απίσω στο σπίτι δον, παραμορφωμένο μ' εντά που τον 'κάνανε».

«Μια γυναίκα του χωριού εγέννησενε ένα παιδάκι, ο άδρας τση ήλειπενε, δε γξέρω πού ήτανε, και το 'χενε 'κει κι επήανε και τσι το 'πήρανε τη νύχτα. Κι ελέανε ετότε ότι το 'χανε πάρει οι Καλές Κυουράδες, και το φέρανε το παιδί, και το βάλανε μεσ' το σπίτι, κι ήτανε κατασκοτωμένο, λέει, παραμορφωμένο, κι επέθανε μετά από λίγες μέρες».

«Ο κουνιάδος μου ο Δ... είχενε παφρευτεί στο Γαλανάδο μια Καρ... Η γυναίκα ήκαμενε ένα παιδάκι, κι επήνε λεχού να πλύνει στον Βαρθαλή το Βάτο¹³⁴. Εκεί, λέει, τηνε σκιάζανε οι Καλές Κυουράδες. Και με τα 'κείνο επήνε σε δέκα μέρες».

«Μου το 'χενε 'πει ο Βλαχής. Τονε 'πιασενε, λέει, βροχή και ήπεσενε μεσ' την εκκλησιά του άι—Γιωργιού, στα Ύγια. Σε λίγο ακούει σήκω απάνω κι έδα μεσ' το Ιερό. Επήνε κι ήθηκενε μεσ' το Ιερό. Άξαφνα η εκκλησιά ήναπενε, σα να 'χενε φωτισμό μέσα, κι επιάσανε το χορό κάτι γυναίκες, που χορευάνε, λέει, μέσα,

132.—Γ. Μέγας, *Ελληνικά εορταί*..., ό.π., σ. 7

133.—B. Nilsson, *Greek popular religion*, μετάφραση Ι. Θ. Κακωδή, Αθήνα 1953, σ. 14

134.—Τοπωνύμιο του Γαλανάδου.

σα να 'χανε ποδάρια γαδουρινά. Μόλις εξημέρωσεν ο Θεός τη μέρα του κι η-
κραξεν ο πετεινός τρεις φορές, εξαφανισθήκανε».

«Από το Τζίτζαμο να κατέβομεν στη Σαδορινιά τσι 'πιανενε φόβος—τρόμος.
Εκεί στη Σαδορινιά, λέει, τσι 'δανε κι ήτανε μαζωμένες πέδε, έξε, δέκα κι επλύ-
νανε».

«Έχω ακούσει από το γέρο—Φατικούλη, είχενε κι εκείνος ένα χωράφι κοδά
στον πατέρα μου, εκεί στο νεκροταφείο, κι έφυγε, λέει, καταμεσήμερο, δε γξέρω
πού πήγαινε, και μόλις εκατέβηκεν από την εκκλησιά στο Τζίτζαμο, αλλά απο-
κάτω από το Τζίτζαμο, ήτανε 'κει, να πούμενε, το μέρος βαθουλό. Κι αυτός, ο
Φατικούλης, σηκώθηκεν, γαμώ το διάτοσό¹³⁵ σας, εσηκώθηκα να πάω, ήθελε να
πάει, ξέρω 'γω πού πήγαινε κι είδενε, λέει, τρεις γυναίκες με τ' άσπρα. Η μια ε-
σήκωνενε ένα γοφίνι, η άλλη δε γξέρω τι σήκωνενε, αλλά ούτε γυρίσανε, λέει, να
με δούνε, παρ'ά μόνου ευτές εκόψανε δρόμο κι ηφύανε. Αυτές δα ήτανε οι Καλές
Κνουράδες».

«Μας σ' έχενε 'πει ο πατέρας μου πως ένας βάρδας του άδρα μου, ο γέρο—
Μαστροπαναγιώτης, εκάθουσανε μέσα 'κει στα αβέλια του Φατικούλη, είχενε ένα
μιτάτο και κοιμότανε εκεί. Κι εσηκώθηκεν, λέει, την αυγή να πάει κάτω, γιατί
τον κλέβανε, λέει, τα καρπούζια, κάτω στο Λιβάδι. Και μόλις επήγε στον Βούρ-
τη το πηάδι, επετάχτηκεν, λέει, ένα βαιδάκι κι εκαβαλλίκενενε από πίσω στο
ζο του, ήκανενε εκείνος να το διώξει, μα δεν ήφευγενε, και πήγε, λέει, μέχρι το
γεφύρι τσι Φιλιππίδαινας. Κι εκεί πια, τονε πέταξενε κάτω αυτόνε, και δε γξέρω
πια τι τον 'καμενε, ο πατέρας δα μας τα 'χενε κι εμάς 'πει, κι αυτός πέθανε. Λέ-
νε λοιπό ότι τονε 'σκιαξενε ευτό κι επέθανε, ήτανε λέει, οι Καλές Κνουράδες με-
ταμορφωμένες».

«Ο γέρο—Στ..., ήβγαλενε Μεγάλη Τετάρτη από βραδύς τσι αελάδες του από
τον Κούμουλον το χωράφι να τσι φέρει σ' τσι Τζαβετούς. Στο βγαλνμό του από
τον Μελισσηνού το χωράφι, πο 'χει τώρα ο Νικολάκης ο Σκάκος, ακούει τρεις
φορές: ω Στ... Ούτε και ξανάκουσενε από τότε».

«Πάει ο παππα—Μακρ..., ο Γυλαναδιώτης, την ώρα που κοιμούσανε ο Φρ...,
αποπάνω από το Χριστό. Όπως ήτανε μεσ' τη γάλιφα, βάνει ο παππα—Μακρ... ένα
αγίστρι με τρίχα, κι ετράβαμε το γαβά που 'χενε ρίξει απάνω του ο Φρ... Εξύπνα-
νε ο Φρ..., ετράβανε απάνω του το γαβά για να σκελαστήν. Τον το 'καμενε μια—
δυο φορές. Τη τρίτη φορά τονε τράβανε συνέχεια, τονε πέταξενε χίμω και τονε
'σερνενε μέσα στο χωράφι, ο παππός ήτανε κρυμμένος. Από πίσω και ο Φρ..., Πα-
ναγιά μου, Παναγιά μου πρόφταξε, ηφώναξενε. Ούτε που ξαναπάτησενε εκεί! Και
βάνει μετά ο παππός τσι κατοίκες του στο χωράφι, και τρώνε το φαί. Τονε απαδά
¹³⁶ μετά από μέρες ο παππός μεσ' τη βασιλία, κερατά, τον λέει, βλαστημάς τα
Θεία. Και δεν εβλαστήμανε ο άνθρωπος καθόλου. Και να και τούτη, να κι εκείνη.
Μαζώνουνδαινε εκεί οι αθρώποι, γιατί τονε χτυπάς τον άνθρωπο, παππά; Βλαστη-
μά τα Θεία, τη βαναγία και το Χριστό. Ευτές, λοιπό, ήτανε οι Καλές Κνουράδες».

«Κάτι μερικοί εκλέβανε τα σταφύλια από 'να χωράφι. Ο Μ. επέρνανε από 'κει
με το γάδαρο, πάδα επάινενε νύχτα να ποτίσει. Φαίνεται λοιπό ότι εντός τσι
'δενε που κλέβανε και το 'πενε του Μαρμαρά, που 'χενε το χωράφι ότι σου κλέ-
βουνε τα σταφύλια. Λένε λοιπό ευτοί: ετοά είσαι, δε σε νοιάζει! Τσι αυγές λοιπό,
που ξέρανε ότι θα περάσει κάτω, παν' ευτοί και παίρνουνε γαβάδες και σεδόνια,

135.—Το διάβολό σας. Ως διάτοπος συναντάνται πολλαχού της Ελλάδος

136.—Τον συναντά.

τα βάνουνε απάνω δωνε, κι όπως επάαινεν' εντός με το γάδαρο, προλαβαίνουν' εντοί και χυμούνε μεσ' στο δρόμο. Τσι βλέπει εντός και κόβει δρόμο, και αρχινά τα κλάματα, και βάνει τσι φωνές, Παναγιά μου, με σκιάζανε οι Καλές Κνουράδες, και σηκώνεται και φεύγει, και πάει στο χωριό, κι ήκαμενε να 'βγει όξω από το σπίτι ένα μήνα. Ευτά εκάνανε τότες, εντές ήτανε οι Καλές Κνουράδες».

Από τις παραπάνω διηγήσεις, αλλά και άλλες προφορικές μαρτυρίες, φαίνεται ότι οι Καλές Κνουράδες ήταν για άλλους μεν τρεις, για άλλους τέσσερις, οι τρεις καλές και η κακιά κοντσή. Τις φαντάζονταν ψηλές, μα και κοντές, αφού το ύψος τους μεταβάλλονταν, λεπτές, άσχημες (τη μία μάλιστα τραγοπόδαρη) που τους άρεσε το γλυκό τραγούδι, και οι οποίες μεταμορφώνονταν τότε σε μικρό παιδί, τότε σε γάιδαρο, τότε σε γουρούνι, σκύλο, κατοικία ή πρόβατο. Άλλοι πίστευαν ότι δεν έπρεπε να τους απευθύνεις το λόγο, γιατί «θα σου παίρνανε μια για πάδα τη μυλιά». Όλοι πάντως τις συνέδεσαν με αρπαγές βρεφών, τα οποία

(Φωτ. 15) Η άλλοτε φοβερή περιοχή των Λαγκαδιών

παραμορφωμένα επέστρεφαν στις μητέρες τους, ενώ όσοι είχαν κάποιο ψυχολογικό πρόβλημα, κατάθλιψη, τάση για απομονωτισμό, θεωρήθηκαν ως «σκιαζ-μένοι από τσι Καλές Κνουράδες».

Υπήρχαν βέβαια, όπως προκύπτει από τις δύο τελευταίες διηγήσεις, και τα ορθολογιστικά πνεύματα στο χωριό, που έβλεπαν πίσω απ' αυτές τις λαϊκές πίστεις παρανόμους ε-

νέργειες ή συγχωριανούς τους με υπερβολική φαντασία στο πείραγμά τους, οι οποίοι «ξεσπίτωναν» πολλούς αφελείς και καρπούνταν παρανόμως τα αγαθά τους.

Όσον αφορά στον εξευμενισμό τους «εστρώνανε τη νύχτα, μεσάνυχτα πάλι, ένα τραπέζι με δώδεκα πιάτα, δώδεκα πιρούνια, δώδεκα κοντάλια άσυρτα»¹³⁷, κι εβάνανε απάνω φαγιά και γλυκά, για να φάνε οι Καλές Κνουράδες και να μη γάνουνε κακό στο παιδί, γιατί ετότες επιστεύανε ότι τα παίρνουνε, μόλις γεννιούνται, και τα σκοτώνουνε. Το στρώνανε απίσω στα Λαγάδια, σ' τσι Κρεβατίνες, κάτω στη Σαορινιά, στο Τζίτζαμο, που ήτανε τα πιο φοβερά μέρη του χωριού» (Φωτ. 15).

Ας σημειωθεί, τέλος, και ο διαρκής εξευμενισμός τους, μέσω του ονόματός τους¹³⁸. Οι κακές παιδοπνίκτρες μάγισσες, οι «Νεράιδες», έγιναν «Καλές Κνου-

137.—Αχρησιμοποίητα, αμεταχείριστα, καινούργη (α στερητ. + στερτός)

138.—Για τη Γελλώ και τις νεράιδες βλ. Ν. Γ. Πολίτου, Τα ονόματα των Νεράιδων και των Ανασκελάδων, Λεξικογραφικόν Αρχειον 5 (1918), σ. 17—32 (του ίδιου Λεξικογραφικά Σύμμεκτα, τ. Δ', εν Αθήναις 1980—85, σσ. 489—505). Δ. Β. Οικονομίδου, Η Γελλώ εις την ελληνικήν και ρουμανικήν λαογραφίαν, Λεξογραφία 30 (1975—76), σσ. 246—278, και Αι περι Νεράιδων δοξασίαι και παραδόσεις του ελληνικού λαού, Επιστ. Επετηρίς Φίλος. Σχολής Πανεπ. Αθηνών, περίοδος δευτέρα, τ. ΚΔ' (1973—74), σσ. 337—355. Στ. Ημελλου, Εξορισμοί της Γελλούς ex χειρογράφων ex Αμοργού, Επετηρίς Λαογρ. Αρχειον, τ. 17 (1964) σσ. 40—52. Γ. Ν. Αικατερινίδου, Η Γελλώ στη δημόδη παράδοση της Κρήτης, Επετ. Κέντρου Ερευνής της Ελλην. Λαογραφίας, τ. 26—27 (1986—87), σσ. 236—256.

ράδες»: η αιώνια πανανθρώπινη προσπάθεια προστασίας του ανθρώπου από τα κακά πνεύματα.

β. οι «καλικατζιάροι»

«Ήτανε, λέει, σα *δα* τουλούμια κι εκυλούσανε μοναχά. Εχτυπούσανε τσι πόρτες και τα παραθύρια, ανεβαίνανε από τον ανεφανό μεσ' τα σπίτια κι ελερώνανε το τραπέζι και το κρέας του χοίρου, γι' αυτό και 'μεις τονε βουλλώναμενε. Αφήνανε το κόψιμο του δέδρου κάτω στη γης και ήρχουντανε απάνω για να διαολίζουνε τσι αθρώποι. Όλο το δωδεκάμερο εντό εγίνοντανε συνέχεια (...). Άλλοι ελέανε ότι ήτανε μαύροι σα διαόλοι, με οργιές απίσω δωνε, με μακριές μύτες, αφτουκλάδες, με κέρατα, με μούρη σκύλου, με παραζούβελα ποδάρια. Τσι φοβούμαστανε που μας σε πάινενε...να! Μεσ' το σπίτι δεν εκάθιζε νε γυναίκα μοναχιά, ήθελενε παρέα (...). Άλλοι ελέανε ότι δεν αφήνανε τσι αθρώποι να πάνε να αλέσουνε, επετιούσανε μεσ' τη μέση του δρόμου κι επιάνανε το χορό και τονε βάνανε και τον άνθρωπο μέσα. Εχάνοντανε, λέει, το πρωί, μόλις ήθελα να φέξει η μέρα, μόλις ήκραζε ο μαύρος πετεινός, και ξαναβγαίνανε πάλι το βράδυ. Εγλυτώνανε μόνου άμα δωνε δείχτανε δαυλό κι ένα σταυρουδάκι τω Βαγιώ».

Μία παράδοση, ευρέως γνωστή, για τους καλικατζιάρους υπάρχει στις Παραδόσεις, σελ. 498. Όσον αφορά στο «δέσιμό» τους, λέγεται ότι «τα καλικατζιάρια και τα δένανε με κόκκινη κλωστή, με κόβοι, ελέανε κι ένα γοτσάκι:

σε δένω καλικατζιάρε να μη *εξαναπατήσεις*
στο σπίτι τσι νοικοκυράς ποτέ σου μην *αγίζεις*

και τα 'χανε, λέει, τη νύχτα κι εκουβαλούσανε ξύλα. Και το πρωί που τα λύνανε, τα ξύλα είχανε πάει πάλι απίσω στη θέση δωνε».

γ. το «στοιχειό του σπιτιού» και «τ' αερικά»

Το «στοιχειό του σπιτιού» ήτανε η ψυχή του νεκρού που περιπλανιόταν όταν «δε δον βάνανε πεδάρα στο μνήμα», αλλά και τον νεκρού γενικώς, όταν μετά το θάνατό του έκλεινε το σπίτι τον και παρέμεινε ακατοίκητο. Κατ' άλλους ήταν οι ψυχές των νεκρών από εκτρώσεις ή αποβολές παιδιών, και στα στοιχειωμένα σπίτια τους «ήβγαινε τη νύχτα ένα *γοριτσάκι* στολιζόμενο, κι άλλος ήλεε ότι ήβγαινε ένας Σατανάς με τα κέρατα, το καλό και το κακό στοιχειό του σπιτιού».

«Τ' αερικά» ήταν το «Θηλικό Αέρι», η «Σοροκκαλή»¹³⁹ και το «Κακό Αέρι».

Το «Θηλικό Αέρι» ήταν ένας δυνατός αέρας, που σηκωνόταν ξαφνικά και «ο κάλαμος του χωραφιού ήπεφτενε χάμω από το πολύ φύσημα». Πολλοί το συνδέσαν με την κακιά «Καλή Κνουρά».

Παρόμοιο με το παραπάνω στοιχειό (όπως και με το αμέσως επόμενο) ήταν η «Σοροκκαλή». Ιδού τι πίστευαν γι' αυτή, την οποία άλλοι ταυτίζουν με το προαναφερθέν δαιμόνιο και άλλοι με τις «Καλές Κνουράδες»:

«Είναι κι ευτή στοιχειό. Γυρίζει ένας αέρας, που άμα είσαι κοδά σε πηάδι

139.—Στην Κέρκυρα (χ/φο 882, σ. 40), στους Παξούς (χ/φο 830, σ. 284) και τη Θήρα (χ/φο 115α, σ. 47) σοροκκαλή είναι ο ήπιος αερόκιος, στην Εύβοια (χ/φο 1024, σ. 25, όλα Ι.Α.Ν.Ε.), σοροκκάλια είναι οι δυτικοί δυνατοί χειμεινικοί άνεμοι. Στον Πόντο ονομάζεται ανημοκαλή (βλ. Ανθίμου Παπαδοπούλου, Γλωσσικά έργα, Ετυμολογικά και Σημασιολογικά, Αρχίον Πόντου 15, 1950, σσ. 3—4).

βορεί να σε πετάξει μέσα, χωρίς να το πάρεις είδηση. Θωρείς και σκίζει τη γης, και τη φοβάσαι πραγματικά, όπου πέσει σκίζει το χωράφι και κάνει λάκκο, εσάρωνε το χώμα και το 'στηνε απάνω. Μου 'τυχαίνει και μένα μια φορά να τη 'δω».

«Επλύναμεν εκεί στον πατέρα μου, αποκάτω από τη Βαγιά, με τη Γατερίνα την αδερφή μου, Θεός σχωρέσ' τηνε, κι επλώσαμεν τα ρούχα μεσ' το κανκάρι του πατέρα μου που 'τανε θεριζμένο, και τ' απλώσαμεν απάνω στη ράπη. Και παίρνει δα ευτό το αέρι, κι εγύριζενε, γύρω—γύρω—γύρω εγύριζενε, κι ήπηρενε τα ρούχα και τα πήνε απάνω στον Κουλαβά, στο βουνό».

Για το «Κακό Αέρι» μας αφηγήθηκαν τα παρακάτω: «Ήμουνα δώδεκα χρονώ. Λοιπό κάθε μέρα η μάννα μου μας σε 'παιρνε τα παιδάκια όλα στο μιτάτο του πατέρα μου. Κι είχενε ο πατέρας μου κάτι καλάμια, που ήτανε κοφινάς, ήφτιαχνενε κοφίνια ο γέρος, και τα 'χενε ακουβιζμένα έτσι δα, κι εκάνανε να πούμενε σκιά. Η μάννα μου μας εμάζεψε και μας επήνε κοδά στο μιτάτο, κι εκάτσαμεν από κάτω στα καλάμια, είχενε και δέδρο, κι ετρώγαμε. Κι απάνω λοιπό από τη Βαγιά, από πάνω, ήτανε ένα βράμια άσπρο, κι εγύριζενε, γύρω—γύρω—γύρω εγύριζενε. Και λέει ο πατέρας μου τσι μάννας μου, λέει, γρήγορα βάλε τα παιδιά μεσ' το σπίτι. Κι ευτό το πράμα που γύριζενε ήπεσενε μεσ' το πηάδι, και μετά εβγήκε το νερό κι ήρθενε απάνω, κι εβγήκε πάλι, κι επέρασε από πάνω μας, και το κοίταζε πια ο πατέρας μας, κι επήνε πια κι ήπεσε μεσ' το νεκροταφείο κι εχάθηκε πια εκεί. Ευτό ελέανε πως ήτανε το Κακό Αέρι».

δ. ο «Αράπης»

«Μια γυναίκα την ονειρεύεγε ο Αράπης και τσι 'λενε: κατέβα κάτω στον Βασιλικού τη στέρνα, είναι ένα τσουνκαλάκι και σου 'χω μέσα κάθοσα φλουριά. Ευτή εδούλιανε και δεν επήνε. Εξαναπαρουσιάστηκεν ο Αράπης και τσι λέει: 'δε που σου τα 'φερα, αλλά αξάνοιε καλά να τα γλυτώεις. Ήπρεπε να βάλεις δικά σου λεφτά μέσα, για να μη βορεί ο Σατανάς να σου τα κάμει κάρβουνο και να μη γελαστείς και βλαστημήσεις. Εξύπνησενε η γυναίκα το πρωί, είδενε τα φλουριά, κάνει τον άφρα τζη, λέει, 'δε είδα μου φέρανε ιπά. Και μονομιάς εγίνανε κάρβουνα, γιατί δεν ήβαλενε τίποτα δικό τζη μέσα, ηβλαστήμησενε κι όλας ο άφρας τση, ο Γιώργης ο Βλαχής, είχενε ένα ιδίωμα οδο νήδελα να μιλήσει ήλενε ω διαολόκαρη¹⁴⁰. Και με το διαολόκαρη ηγενήκανε κάρβουνα. Το τσικκάι ευτό το 'ξερενε και η μάννα μου και το εξαφάνισενε η γριά Μαρουλάρα».

«Η γιαγιά μου η Ελένη, της μάννας μου η μάννα, κάτω στον πατέρα μου τα κανκάρια, κάτω από τη Βαγιά, είχενε ένα χάλιαρο εκεί κι ήτανε σα γαβουλιαστός¹⁴¹, σα δέμα, κι ηβλέπαμεν τα πρόβατα, μεσ' το δικό τζη το χωράφι. Και μου λέει λοιπό, θα σου 'πω λέει, παιδί μου, μια ιστορία, ήμουνε μικρούλα. Λέω, τι θα μου 'πεις, λέω, γιαγιά; Λέει, εγώ που 'μουνε μικρή είδα στον ύπνο μου ότι να 'ρθω εδώ στο βράχο, που 'χει ένα κουρκουνά¹⁴² κι είναι γεμάτος φλουριά, αλλά μου 'πενε να μη δώ 'πω πουθενά, αλλά 'γω το είπα, λέει, στη μάννα μου, ότι να πάω να 'δω να ψάξω να τονε βρω ευτό το κουρκουνά. Φεύγω και πάω, παιδί μου, κι ήτανε ένα φρύανο μεγάλο εκεί, απίσω από το χάλιαρο, και πάω και βρίσκω το κουρκουνά και τονε τραβώ από πάνω, που 'χενε μια γούρνα και τονε βγάζω, κι ήτανε γεμάτος μέσα κάρβουνα, γιατί, λέει, το 'πα, δεν ήπρεπε να το 'πω».

140.—«Διαολόκαρη» (διαβολόκαρη)

141.—Καβουλιανός, κοίλος, βουλιανός

142.—Βλ. σελ. 194, σημ. 228.

«Στο στερνάκι του Σε—Μανόλη, απίσω στα Λαγάδια ήπλυννε η κερα—Λιανή του Γιαννάκου μοναχή, καταμεσήμερο. Και βλέπει από πάνω τα θεόρατα βράχια να κατεβαίνει ένας αράπης, θηρίο. Απὸ τη δρομάρα τῆς παρατά και τα ρούχα και φεύγει. Ἦρθενε κατατρομαγμένη στο χωριό και μὰς το πνευ».

«Μια φορά ήμαστανε στο Κρόν Νερό με τη μακαρίτισσα την αδερφή μου κι ηποτιζαμενε. Εκάτσαμενε λοιπὸ να ξεκουραστούμενε το μεσημέρι, εκεί είχενε μια γξυλαμεριτιά και πολλές βουριλιές. Εκεί που καθούμαστανε μου λέει: Λιανή, βλέπεις; Ήμαστανε μικρά παιδιά, πέδε εγώ, δέκα εκείνη. Βλέπεις, μου λέει, είδα βγαίνει ἀπὸ μέσα ἀπὸ τη γξυλαμεριτιά; ¹⁴³ Μὰ δε βλέπεις; Όχι, τοι κάνω εγώ, δε βλέπω τίποτα. Εκείνη εφοβήθηκενε και με αγάλιαζενε σφιχτά. Βγαίνει, μου λέει, ένας αράπης μεγάλος, με το φέσι δου. Σήκω να φύμενε. Εγὼ δεν ήβλεπα τίποτα».

«Μια χρονιά, κατὰ το 'πανήδα, ήδωκα του ανεψιού μου του Κ... και του Γ... ένα εικοσπεδάρι, να μου θερίσουνε ένα γοιματάκι στον Γυαλιστή πουν εβίστουμουνε. Επήανε κι εβγάλανε ένα όργο ως τη μέση και το παρατήσανε. Τη νημέρα τ' αἰ—Πνεμάτου, επήα ἀπὸ 'κει, σχεδὸ σουρουπωμένα. Είδα το γέννημα αθέριστο, και πιάνω ένα δραπάνι και εθέριζα. Ξαφνικά μου παρουσιάζεται ένας αράπης ἀπὸ πάνω ἀπὸ τη σκία του πηαδιού, κι εβάστανε ένα δίσκο κι ήστραφτενε. Εγὼ ητρώμαξα, ηβάστουμιουνε και το δουρά με το ψωμί μέσα. Καθίζω εκεί, γιατί εφοβούμουνε και να φύω, κόβω μερικά χερόβολα ακόμα, κι ήρθενε κι ήκατσενε απέναντί μου κι εσάλευγενε εκείνα πο 'χενε αθροστά δου με το δίσκο. Σηκώνομαι και φεύγω. Γυρίζω απίσω και τονε θεωρώ κι ήτανε στο ίδιο μέρος. Έρχομαι στο χωριό βράδυ πια. Εντοί θαρρούνε ότι ται κοροΐδεύγω, μα εγὼ τα 'δα».

Ο πολυθρύλιτος «Αράπης» στη λαϊκή φαντασία ήταν ένας μαύρος, ψηλός άνδρας, με φέσι και βράκες, βλοσυρός και αποτρόπαιος. Κατὰ την παράδοση (σελ. 499) ήταν ο φύλακας των θησαυρών των πλουσίων, που κατοικούσαν κάποτε στο «Βασιλικό» και τις «Αυλές», και συνεδέθη με κρυμμένους θησαυρούς που γινόταν κάρβουνο, όταν ο ονειρευθείς κάτι σχετικό με την ανακάλυψή τους μαρτυρούσε το περιεχόμενο του ονείρου του. Μήπως όμως η εν λόγω παράδοση ερμηνεύει με τον δικό της τρόπο μία κληρονομημένη ιστορική πραγματικότητα; Το «Βασιλικό» (ή «τα Βασιλικά») είναι ένα τοπωνύμιο που ερμηνεύεται ἀπὸ την ύπαρξη αρχαίων μνημείων σ' αυτό τον τόπο, οι δε «Αυλές», κατὰ τις αφηγήσεις γερόντων του χωριού, ήταν ένας παλαιός οικισμός, στον οποίο, λέγεται, ότι απεκαλύφθη νεκροταφείο με μνήματα και θησαυρούς, τα οποία κάποιοι εσύλησαν, οπότε ενκόλως αντιλαμβάνεται καθείς την πραγματική αιτία της δημιουργίας τέτοιων δαιμονικών μορφών.

Υπάρχει βεβαίως και άλλη ερμηνεία, που βασιίζεται σε ιστορικά πλέον δεδομένα, και όχι σε παραδόσεις: είναι τοις πάσι γνωστό το θέμα των πειρατικών επιδρομών ¹⁴⁴, ἀπὸ τις οποίες ο πληθυσμός της νήσου εδεινοπάθησε επί αιώνες. Ο μελαγκός, άγριος και βρακοφόρος Αράπης μπορεί κάλλιστα να είναι η ανάμνηση όλων των συμφορών που επέφεραν αυτές οι ληστικές επιδρομές, και οι οποίες χαράχθηκαν εντόνως στην ιστορική μνήμη των νησιωτών, περιβεβλημένες μάλιστα με την υπερβολή και την αγλύ του μυθικού, του θρυλικού, στοιχείου.

143.—Οι αναφερθείσες στη σελ. ... «αριμυριές»

144.—Βλ. σημ. 12, σελ. 16 του παρόντος βιβλίου. Ο Στ. Ήμελλος, Η δαιμονοποίησης των Σαρακηνών εν Κρήτη, Λαογραφικά Α' Αθήνα 1988, σσ. 110—113, αναφέρει μια ακόμη αιτία της δαιμονοποίησης τοις στο εν λόγω νήσο: τη θρησκευτική καταπίση των Χριστιανών ἀπὸ τους Σαρακηνούς, που τοις εξανάγκασαν να αλλόξουν την πίστη τοις. Κάτι τέτοιο ενκόλως μπορούμε να υποθεσίουμε και για τη δική μας περίπτωση.

ε. οι Μοίρες

Είναι προφανής η σχέση τους με τις τρεις αρχαιοελληνικές Μοίρες: την Κλωθώ (που ύφαινε το νήμα της ζωής του ανθρώπου), την Λάχεση (που τον καθόριζε το μερίδιό του στη ζωή), και την Άτροπο (την κακή, που δεν επέτρεπε να αλλάξει τίποτε από τις δωρεές των δύο άλλων προς τον άνθρωπο, αλλά και που έκοβε το νήμα της ζωής του). Ο μύθος της τελευταίας επιβιώνει στη σχετική με την «Κουτσή» Μοίρα γλιναδιώτικη παράδοση (σσ. 499—500), με την οποία ερμηνεύεται ο δύστροπος και κακός χαρακτήρας της. Για τις τρεις Μοίρες, το έργο τους και το αναπότρεπτο του «γραμμένου» («ό,τι γράφει, δε ξεγράφει») υπήρχαν οι εξής αντιλήψεις:

«Το ίδιο βράδυ που γεννιότανε το παιδί ήρχοντανε οι Μοίρες για να το μοιράνουνε. Γι' αυτό όξω από το παράθυρο του παιδιού εβάνανε μέλι, ζάχαρη, ένα ρούδι, φαγιά, για να 'ρθουνε οι Μοίρες να τα 'βρουνε, να 'ψχαριστηθούνε και να δώκουνε καλό στο μωρό. Η μοίρα του, λέει, ήτανε γραμμένη στο κούτελό του, στο χέρι του και κάτω από τη βατούχα του».

Άλλη μαρτυρία, που δεν αλλάζει όμως την βαθύτερη ουσία των πραγμάτων, αναφέρει ότι τοποθετούσαν εντός της οικίας «τρία πιατάκια με γλυκό και τρία ποτήρια με πιτό για να γλυκαθούνε οι Μοίρες». Όπως και να 'χουν τα πράγματα σημασία έχει το γεγονός ότι ήταν βαθιά ριζωμένη η αντίληψη για το αναπότρεπτο των γραμμένων αποφάσεών τους. Ενδεικτική είναι η παρακάτω αφήγηση:

«Είχα ακούσει ότι κάποτε ήτανε ένας έβορας κι ενυχτώθηκεν σ' ένα μέρος. Είδενε ένα φωτάκι σ' ένα χωριό. Πάει και χτυπά τη πόρτα και του ανοίει ένας άδρας. Αφού τονε ρώτησεν τι θέλει και τα λοιπά, τον 'πενε ότι θα τονε βάλει μέσα, μόνο που η γυναίκα του περιμένει γέννα. Εδάξει, είπενε ο έβορας, εγώ θα βολευτώ σε μια γωνιά. Τη νύχτα η γυναίκα εγέννησεν κορίτσι. Μόλις ηγεννήθηκεν, ήρθανε οι Μοίρες, και ο έβορας τσι 'κουσενε να λένε: το παιδί εντό θα πάρει γι' άδρα του εκείνο πουν' ναι 'κει στη γωνιά. Ο έβορας δεν είπενε τίποτα σ' τσι γονείς. Εντοί όμως δε δο θέλανε το κορίτσι και το πετάξανε όξω, απάνω στα κλαδιά, σ' ένα δέδρο. Δεν ησκοτώθηκεν όμως, παρά ήκαμενε ένα σημάδι στο χέρι του. Ο έβορας είδενε το πρωί το παιδί, είδενε και το σημάδι, το πιάνει και το βάνει μεσ' το σπίτι. Μετά από χρόνια το κορίτσι εντό επήνε στη βόλη να αγοράσει ρούχα. Επήνε τυχαία στο μαγαζί του έβορα. Εκείνος τη γνώρισεν, τη ρώτησεν πού μένει, δεν ήθελεν λεφτά για τα ρούχα που αγόρασεν η κοπέλλα, εμάζεψενε κι άλλα, και την άλλη μέρα επήνε στο σπίτι τζη. Τα 'πενε όλα όσα είχανε συμβεί τότες στη γέννηση, και τηνε παδρεύτηκεν. Ό,τι γράφουνε οι Μοίρες δε βορείς να τ' αποφύεις».

στ. οι «διαόλοι»

Δεν είχαν σχέση με την αρχαιοελληνική παράδοση, αλλά προστεθήκαν στους δαίμονες της λαϊκής λατρείας από τη χριστιανική παράδοση. Ο διάβολος εντυπώθηκε στη φαντασία του γλιναδιώτικου λαού κατάμαυρος, ψηλός, κερασφόρος («διάολο τρικέρη») αποκαλούν τον ταραξία), με αφτιά μεγάλα και χέρια που καταλήγουν «σε κάτι μεγάλες νύχες σα τζι μάγισσες», που μεταμορφώνεται σε κατάντρο μεγάλο σκύλο, σε γάτα, λύκο και παπιά (!), και στα χέρια του κρατεί ένα διχάλι. Ήταν ο εκπρόσωπος του Κακού, που μοναδικό του σκοπό είχε να

«διαολίζει ται αθρόοποι», να τους παρασύρει στο κακό και την αμαρτία. Ο Χριστός ήταν ο μεγάλος του αντίπαλος, ο αδυσώπητος εχθρός του (βλ. σσ. 498, 460).

Ο εξευμενισμός του διαβόλου γινόταν με τον ίδιο περίπου τρόπο που εξευμένιζαν τις Καλές Κυουράδες, και συνίστατο στην προσφορά τροφών, γλυκισμάτων, μελιού, επάνω μάλιστα σε τραπέζια στρωμένα με όλα τα απαραίτητα προς βρώση σκεύη. «Εκοσκινίζανε αλεύρι επτά φορές»¹⁴⁵ κι εκάνανε ένα ψωμί χωρίς μαγιά. Επαίρνανε μετά ένα ζουτάλι, ένα βιρούνη, ένα πιάτο, ένα βοτήρι, όλα να 'ναι άσυρτα, και μαζί με μέλι και γλυκά τα βάνανε απάνω σ' ένα τραπέζι, στρωμένο με καθαρό τραπεζομάδηλο, στο μέρος που εστιάχτηκε ο άθρωπος. Το στρώνανε τα μεσάνυχτα, και μετά από λίγη ώρα επααίνανε κι εβλέπανε. Άμα το ψωμί ήτανε μισοφαωμένο, θα γίνουδανε καλά ο δικός τωνε, ειδεμή, θα πέθαινε».

Εκτός του ψωμιού που είχαν πάντοτε στην τσέπη τους (ιδίως όταν κυκλοφορούσαν «καταμεσήμερο») με το οποίο προφυλάγονταν από τους διαβόλους και τα κάθε λογής «σατανικά», έλεγαν και το παρακάτω «ξόρκι», με το οποίο τα «ξορκίζανε»:

*Εικοσπέδε Δεκεβρίου Χριστός γεννάται
τούτη 'ναι η ώρα και μια λογάται*

Τέλος, με μία ευτράπελη, αλλά αληθινή διήγηση, περι «διαβόλων»:

«Ένας είχενε μεσ' το σπιτάκι του, κάτω στο Χριστό, σύκα, μέλι, σταφίδες, τα πάδα είχενε μέσα 'κει. Εσκεφτήκανε λοιπό μερικοί από το χωριό πώς να πάνε μέσα να του τα πάρουνε. Ήτανε πεδέξε νομάτοι μαζωμένοι. Και πάνε μια βραδιά και πιάνουνε χορό απ' όξω, διμμένοι με σεδόνια. Ωχ, είπεν' εντός, να δα που 'ρθανε απόψε να με σκιάξουνε οι διαόλοι. Λένε ευτοί: να τονε χαλάσομενε¹⁴⁶ απόψε ή να τονε 'φήκομενε; Όχι, αφήστε τονε αύριο το βράδυ. Λέει κι εκείνος από μέσα: ναι, ιπά θα 'μαι 'γω αύριο το βράδυ να με χαλάσετε! Κι επήανε το άλλο βράδυ και του τα πήρανε όλα, δε του αφήκανε τίποτα!».

3. ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΕΣ ΤΕΛΕΤΕΣ ΚΑΙ ΠΑΝΗΓΥΡΙΑ

α. οι λειτουργίες της Κυριακής

Παλαιότερον η προσέλευση του κόσμου στην καθιερωμένη κυριακάτικη λειτουργία ήταν δεδομένη, επειδή τις περισσότερες φορές ήταν επιβαλλομένη. Δεν νοούνταν γυναίκα, και κυρίως κορίτσια (μικρά και μεγάλα) να μην συγκαταλέγονται στο εκκλησίασμα, ο οικογενειακός και κοινωνικός έλεγχος ήταν αδυσώπητος. Η απουσία των ανδρών αντιθέτως ήταν περισσότερον αποδεκτή και ευκολότερον δικαιολογήσιμη. Και σήμερα ακόμη (που ο αριθμός των προσερχομένων πιστών μειώθηκε αισθητώς) συναντά κανείς γριές γυναίκες να μέμφονται τον εαυτό τους που δεν μπορούν να παρευρεθούν στη λειτουργία, προβάλλοντας όχι τις υπαρκτές αιτίες της αποχής τους, αλλά το «είδα θα πούνε οι άλλες γυναίκες που θα 'δούνε ότι δεν ήπια».

Κατά την διάρκεια του εκκλησιασμού φαίνεται ότι ούτε σήμερα, αλλά ούτε

145.—Για τον αριθμό επτά βλ. I. E. Καλιτσουνάκι, *Επταδικά έρευναι*, Αθηνά 33 (1921), σσ. 125 κ.ε.

146.—Να τον φονεύσομε.

και παλαιότερον υπήρχε η απαιτούμενη ησυχία ¹⁴⁷. Θεωρούνταν επίσης ανάρμοστο να στέκονται οι άνδρες και γυναίκες μαζί στον ίδιο χώρο του ναού (οι γυναίκες πήγαιναν στο δικό τους χώρο, στο βόρειο κλίτος του «Χριστού», και οι άνδρες στο νότιο). Σήμερα αυτή η «ηθική επιταγή» έχει κάπως ατονήσει, δεν έχει όμως καταστρατηγηθεί πλήρως.

Στοιχεία αρμόζοντας ηθικής συμπεριφοράς ήταν ακόμη η είσοδος των ανδρών στο ναό ασκεπών, η αγορά κεριού, η προσκύνηση των εικόνων (μερικοί τις προσκυνούσαν σχεδόν όλες), η προσφορά ικανοποιητικού (για τα μέτρα τους) ποσού στο «δίσκο» που περιέφεραν οι «πιτρόποι» (που ράντιζαν μάλιστα με μύρο τούς προσφέροντες τον οβολό τους, τις πανηγυριώτικες κυρίως ημέρες), η παρακολούθηση της λειτουργίας μέχρι τέλους ^{147α}, η λήψη του αντιδώρου («*adidoron*»), που προϋπέθετε αιτία καθ' όλο το πρωί, κ.α.

Σήμερα η αποχή του κόσμου από τον κυριακάτικο εκκλησιασμό (όπως προειπώθηκε) είναι μεγαλύτερη. Αιτίες του φαινομένου είναι κατ' αυτούς τα συμβαίνοντα στην Εκκλησία γενικώς, η στάση του Κλήρου, η απουσία των νέων, που δείχνουν περισσότερον σκεπτικισμό για τα λατρευτικά δρώμενα και επιφυλακτικότητα στη θρησκευτική συμπεριφορά τους ¹⁴⁸ (όλα σημεία των καιρών), κ.α.

β. ιδιωτικές λειτουργίες

Αιτία τους είχαν κάποιο «τάμα», και γίνονταν είτε στον ενοριακό ναό, είτε στα εξωκλήσια. Για την τέλεσή τους απαιτούνταν λάδι για τα καντήλια, «ανάμα» σε μπουκαλάκι για τη Θεία Κοινωνία, τρία κεριά, λιβάνι, καρβουνάκια, η α-

(Φωτ. 16)

μοιβή του ιερέα και φυσικά το «*πρόσφορο*». (Πρόσφορα προσκόμιζαν στην εκκλησία κάθε φορά που ήθελαν να κάνουν «*λειτουργία*», για οποιονδήποτε λόγο. Τα ζύμωναν οι ι-

147.—Χωρίς καμία προσπάθεια εξιδανικεύσεως του παρελθόντος αναφέρω ότι παλαιότερον τα πράγματα ήταν καλύτερα. Στη χειρότερη της καταστάσεως σήμερα έχουν συμβάλει και κάποιοι λόγοι, τους οποίους δεν θέλω να αναφέρω εδώ.

147α.—Πίστευαν ότι αν έβγαίνες έξω από την εκκλησία την ώρα που απεργεόταν το «πιστεύω», θα ταυτιζόσουν με το Σατανά που την ίδια στιγμή εξέρχεται και εκκινεί από τον ναό. Τη δε ώρα που ο ιερέας λέγει «τα σα εκ των σιών» πίστευαν ότι ανοίγει ο ουρανός και ενώνεται με τη γη, και ότι ευχθείς θα πραγματοποιηθεί.

148.—Λοιδόρουν π.χ. τους περισσότερον θρησκευομένους φίλους τους, δεν σέβονται δεόντως τους ιερωμένους, δεν τους φιλούν το χέρι, κ.α. Δες και σημ. 112, λίγο πιο πάνω.

διες οι γυναίκες (τώρα τα «παραγγέλλουν» στο μοναδικό φούρνο του χωριού), με το αλεύρι που ζύμωναν τον «επιούσιον άρτον» τους, αλλά τα ζύμωναν ξεχωριστά. Η γυναίκα που ανελάμβανε να ζυμώσει έπρεπε να είναι «αγνή και καθαρή»¹⁴⁹, γιατί αλλοιώς ήτανε αμαρτία, δεν ήκανενε». Είχαν και τη «σφραγίδα» με την οποία τα σφράγιζαν, και τα πήγαιναν στην εκκλησία. Έκαναν και «αρτοπλασία, που ήτανε ή μια, τρίκιλη ή πεδάκιλη, ή πέδε άρτοι χωριστοί, και μαζί με το πρόσφορο έξε».

Η «αρτοπλασία» ήταν μια μορφή τάματος. Λέγεται μάλιστα ότι πολλοί Γλιναδιώτες συνέχιζαν να την κάνουν εκ παραδόσεως, επειδή ήταν συνήθεια των πατέρων και των παππούδων τους. Όλοι οι άρτοι και το πρόσφορο τοποθετούνταν επάνω σ' ένα τραπέζι, στο κέντρο του ναού. Επάνω τους έβαζαν ένα κηροπήγιο με πέντε κεριά και ο ιερέας τα ευλογούσε (φωτ. 16). Μαζί τους ευλογούνταν ένα μπουγκάλι κρασί και ένα άλλο με λάδι. Μετά το πέρας της λειτουργίας τα ψωμιά τεμαχίζονταν και μοιράζονταν στο εκκλησίασμα, μοιραζόταν δε και το κρασί, και ο καθένας έπαιρνε το μικρό αναλογούν σ' αυτόν μερίδιο. Πρώτοι έπαιρναν το μερίδιό τους ο παππάς, οι ψάλτες, ο Πρόεδρος, ο δάσκαλος. Σήμερα διαμοιράζονται πλέον μόνον οι άρτοι.

Ιδιωτικές όμως «λειτουργίες»¹⁵⁰ γίνονταν όχι μόνον για τους ανθρώπους, αλλά και για τα ζώα τους, «τη συρμαγιά»¹⁵¹ τους, όπως την ονόμαζαν, και κυρίως για τις αγελάδες και τα βόδια τους. Υπήρχαν βεβαίως οι τακτές γι' αυτά λειτουργίες, του α-
γίου Χα-
λά μ π ο υ ς
και του κα-
τ' εξοχήν
θεωρουμέ-
νου προ-
στάτου των
ζώων τους,
του αγίου
Μοδέστου.

Το πλέ-
ον αξιοση-
μείωτο ό-
μως, μια
και αναφερ-
θήκαμε στις
λειτουργίες
για τα ζώα,

είναι ότι παλαιότερον, ανάμεσα στα ονόματα των ζώντων και των τεθνεώτων που μνη-
μόνευε ο ιερέας κατά τη συνήθη κυριακάτικη λειτουργία, μερικοί Γλιναδιώτες έ-
γραφαν (για να είναι υγιή και εύρωστα) και τα ζώα τους¹⁵², κυρίως τα βόδια,

(Φωτ. 17)

είναι ότι παλαιότερον, ανάμεσα στα ονόματα των ζώντων και των τεθνεώτων που μνη-
μόνευε ο ιερέας κατά τη συνήθη κυριακάτικη λειτουργία, μερικοί Γλιναδιώτες έ-
γραφαν (για να είναι υγιή και εύρωστα) και τα ζώα τους¹⁵², κυρίως τα βόδια,

149.—Να μη βρισκόταν δηλ. στην περίοδο των εμμήνων της

150.—«Λειτουργίες» και «λειτουργίες»

151.—Τουρκ. *sermaye*—χορηματικό κεφάλαιο

152.—Ο Μανώλης Σέργης—Τσαρτάλης, επιτροπος στην εκκλησία, μου διηγήθηκε ότι υπέπεσε στην αντίληψη του μια τέτοια περίπτωση, της μυκαριτισσας Σταμάτας Γ. Σφυρόερα, που συνηθιζε να γράφει (εκ παραδόσεως φυσικά) τα ονόματα των ζώων της μετά απ' αυτά των ζώντων και τεθνεώτων συγγε-
νών της.

(Φωτ. 18) Ανθοστόλιστη σφίδα γύρω στην κατάφορτη 18), από «τάματα» εικόνα

πράγμα το οποίο αποτελεί σαφεστάτη απόδειξη της σημασίας που είχαν τα τετράποδα αυτά στη ζωή τους. Μετά δηλ. τα ονόματα των ζώντων και των τεθνεώτων (ξεχωρισμένα με τρεις σταυρούς) που έγραφαν στο «συνγχωροχάρτι» και το παρέδιδαν στον ιερέα¹⁵³, ανέφεραν γραπτώς και τα βόδια τους.

γ. πανηγύρια

Τα πανηγύρια άρχιζαν από το μεσημέρι της παραμονής της εορτής του Αγίου, με την προετοιμασία του ναού. Την αναλάμβαναν συνήθως οι γυναίκες, με την «επιστάσια» είτε της ιδιοκτήτριας του ναού (αν ήταν ιδιωτικός), είτε μερικών άλλων που είχαν αφιερωθεί στην υπηρεσία της καθαριότητας και της επιμελείας γενικώς του ναού¹⁵⁴, είτε, τέλος, αυτής της ενορίτισσας, στον αγρό της οποίας βρισκόταν το μικρό συνήθως εξωκκλήσι. Καθόριζαν το ναό (φωτ. 17), στόλιζαν με λουλούδια την εικόνα του εορτάζοντος Αγίου (φωτ. 17), έστρωναν τον αυλόγυρο και τους γύρω χώρους με μυρσινιές, τον

«γαλαχτίζανε» εξωτερικώς και εσωτερικώς, κ.α.

Το βράδυ¹⁵⁵ γινόταν πανηγυρικός εσπερινός στην εκκλησία που εόρταζε, είτε αυτή ήταν η ενοριακή, είτε κάποιο εξωκκλήσι. (Σήμερα μερικά απ' αυτά, τα πλέον απομεμαρυσμένα, στερούνται και τον εσπερινό και της κυρίως εορτής, και όλες οι λειτουργικές εκδηλώσεις γίνονται στο «Χριστό» ή στον «Νικόδημο», εφ' όσον σ' αυτές υπάρχει εικόνισμα του εορτάζοντος Αγίου).

Την ημέρα της εορτής, προς το τέλος της λειτουργίας (στην οποία συνέρρεε χριστιανώνιο πλήθος και από τα γύρω χωριά), γινόταν η περιφορά της εικόνας του Αγίου γύρω από την εκκλησία (φωτ. 19). Του «Χριστού» (6 Αυγούστου) παλαιότερον περιέφεραν τις εικόνες όχι μόνον γύρω από το ναό, αλλά τις «ανέβαζαν» μέχρι πάνω στο Λουλούδο, και τις επανέφεραν σ' αυτόν. Το έθιμο αυτό, κατ' ασφαλείς πληροφορίες, έπαυσε να υφίσταται από το 1918 και μετά.

153.—Τα μικρά αυτά χαρτιά μετά οι ιερείς τα έκαίγαν

154.—Τέτοιες γυναίκες ενθιμούμαι τη μακαρίτισσα γιαγιά μου, την Πολυξένη Σόργη (του Μαστρομάνου), την Ελένη του Μαϊτού (Μαϊτούλα), την Ελένη Καποΐνη, την Κατερίνα τη Χωριανάκαινα, τη Μαργαρίτη Μαζωνίταινα, την Αννούσα Βενιέρη, κ.α. Σήμερα συνεχίζει την παράδοσή τους η Ζαχαρούλα Ιω. Δελήτσικα, η Σκοπελίταινα

155.—Οι νοικοκυρές στην κατοικία τους άναβαν απαραίτητος το καντήλι και θύμαζαν σταυροειδώς εικόνες, όλους τους χώρους του σπιτιού, και βγαίνοντας στην αυλή, όλη τη φύση. Το ίδιο έκαναν και κάθε Σαββατόφωδο.

(Φωτ. 19)

Μετὰ το πέρας της λειτουργίας άρχιζε το πανηγύρι. Όσοι είχαν κάνει «λειτουργιά» την ημέρα εκείνη¹⁵⁶ είχαν επιφορτισθεί να φέρουν (αναλόγως της εποχής) τυριά, ελιές, σαρδέλες,

ρέγγες κ.α. Ειδικό φαγητό, όπως συνέβαινε αλλού, δεν προσεφέρετο. Τα πτωχικά αυτά εδέσματα, με «τσι ευλογιές» (τα κομμάτια των άρτων που κόβονταν και μοιράζονταν), και το κρασί, ήταν αρκετά για ν' αρχίσει πολλές φορές τρικούβερτο γλέντι έξω από την εκκλησία (φωτ. 20). Σήμερα τρώνε λίγο, πίνουν λιγότερο κρασί και αναχωρούν...

Το γλέντι όμως είχε αρχίσει στο χωριό, «σ' τσι δέδες», από το προηγούμενο βράδυ. Μόνον σε μερικές περιπτώσεις άρχιζαν τα «βιολιά» αμέσως μετά την λειτουργία: κυρίως στον Άγιο Γεώργιο (στο «Γύρι»), σ' ένα «πλάτωμα» που υπήρχε εκεί, και στην «Αγιά—Ερήνη», στο χώρο του πλησίον της ευρισκομένου «Τυροκομείου». Τα πανηγύρια άρχιζαν στο χωριό αργά το απογευματάκι. Σήμερα αρχίζουν στις 11 το βράδυ. (Γι' αυτά, κυρίως για το ύψος της διασκέδασης που προσέφεραν και προσφέρουν τις τελευταίες δεκαετίες, έχομε αναφέρει αρκετά στις σσ. 277—279).

4. ΑΛΛΕΣ ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΚΕΣ ΚΑΙ ΛΑΤΡΕΥΤΙΚΕΣ ΠΡΑΞΕΙΣ

α. «κρυφολειτουργιά»—«θύμαγμα»—«τρουποπέραγμα»

Ήταν μία κανονική λειτουργία, ονομαζόταν όμως έτσι επειδή ελάμβανε χώρα τη νύκτα, σε κάποιο εξωκλήσι, με την παρουσία ιερέα. Σκοπός της ήταν να θεραπευθούν τα μικρά κυρίως παιδιά από σοβαρές ασθένειες. Τονίζουμε την παρουσία ιερέα, γιατί πρέπει να τις αντιδιαστείλουμε με το «θύμαγμα», την καταφυγή δηλ. των γυναικών (στην Αγία Ειρήνη και τον Άγιο Ισίδωρο κυρίως), νύκτα¹⁵⁷, με τα άρρωστα παιδιά τους αγκαλιά, συνοδεία δύο συνήθως ακόμη προσώπων, όταν τα γνωστά «πραχτικά» μέσα θεραπείας αδυνατούσαν να προσφέ-

156.—Δεν την ανελάμβανε δηλ. κάποιος συγκεκριμένος διοργανωτής, όπως συνέβαινε αλλού

157.—Στον Άγιο Ισίδωρο πήγαιναν και στις 12 το μεσημέρι ακριβώς. Ο ναύτοκος αυτός ευρίσκεται καθ' οδόν από τη Χώρα προς τις Μέλινες, 3 περίπου χ/τρα απόσταση από την πρώτη.

ρουν την αρωγή τους.

«Στην Αγιά—Ερήνη ήπρεπε να το πάνε τρεις νομάτοι, ένας Γιάννης, μια Μαρία κι ό,τι άλλο όνομα ή και τρεις Μαρίες. Το πααίνανε δώδεκα η ώρα τη νύκτα και αμίλητοι. Άμα στο δρόμο σου απάδανε λαός, ήτανε κακό σημάδι, το παιδί θα πέθαινε, άμα πάλι σε βλέπενε άθρωπος στην αρχή ήπρεπε να στραφείς απίσω. Δε δο πάαινες στην εκκλησιά άμα ήτανε γέμηση του φεγαριού, αλλά στη λίσπη. Το πάαινες, το 'γδινες, το βανες αθροστά στην εικόνα, εθυμιάζανε κι εγυριζανε τρεις φορές την εκκλησιά κι εψάλλανε. Την ώρα που εθυμιάζαμενε,

άμα ήθελα να 'κούσεις να κιουκισουρίζει ¹⁵⁸ πουλλά, το παιδί θα γίνουσανε καλά. Ηπρεπε να το πααίνεις μέχρι να το ακούσεις. Τα ρούχα που 'βγανες από το παιδί, τα 'φηνες μέσα στην

: 20

εκκλησιά, κι όποιος επάαινε εκεί την άλλη μεριά τα 'βγανανε όξω ¹⁵⁹. Υστερνά ε-παπατονιούσανε οι αθρώποι που 'χανε το χωράφι και τα θάβγανε. Τώρα πια τα βάνουνε στην εικόνα, τ' αφήνουνε λίγο και τα ξαναβάνουνε πάλι».

Μια δεύτερη μαρτυρία, εντόνως βιωματική όπως και η πρώτη, κάνει πιο δραματική την ανθρώπινη κατάσταση, αφού «οδο βγαίνει από το σπίτι τζη όξω, βασιλεμένος ο ήλιος, νύχτα, που δε βετούνε τα πουλλά, ήθελα να 'ρθει ένας σπουργίτης να κάτσει απάνω στη γεφαλή του παιδιού. Ε, εντό το παιδί θα πέθαινε σε τρεις μέρες».

Η σημερινή νότια θύρα της Αγίας Ειρήνης ¹⁶⁰ (βλ. φωτ. 94, σ. 60) ήταν παλαιότερον παράθυρο, μέσα από το οποίο «επερνούσανε τρεις φορές το παιδί, για να γίνει καλά. Καλά, δεν έχεις ακούσει τη γατάρα που βάνανε παλιά, που να σε περάσουνε από το παραθύρι τσι Αγιάς—Ερήνης». Η πληροφορία αυτή, μαζί με το γεγονός ότι κατέφευγαν και στο χωριό Κοντσοχεράδο της ορεινής Νάξου, για

158.—Ηχοποιημένο ρήμα, από το «κου—κου» των πουλλιών

159.—Η συνήθεια της απορρίψεως των ενδυμάτων ενός ασθενούς είναι ευρέως διαδεδομένη στον ελληνικό χώρο. Πιστεύεται ότι ο άνθρωπος θα αποβάλει μαζί μ' αυτά και την ασθένειά του. Για περισσότερα βλ. Ν. Γ. Πολίτου, Οι ασθένειες κατά τους μύθους του ελληνικού λαού, Λαογρ. Σύμμεικτα Γ' ό.π., σσ. 72—74, 90—92, 97—100, και Στ. Ημέλλου, Το περί ζώων ιδιότητος έργον του Αιλιανού ως πηγή ειδήσεων περί μαγικών και δεισιδαιμονίων δοξασιών και συνηθειών, Εν Αθήναις 1972, σσ. 81—82

160.—Θαύματα της Αγίας (σχετικά με τα παιδιά) βλ. σσ. 464—466.

να περάσουν τα άρρωστα παιδιά τους από την οπή που υπήρχε στο ναό του αγίου Παχωμίου, μας δίδει την ευκαιρία να κάνουμε λόγο στο σημείο αυτό για το «τρυποπέρασμα»¹⁶¹. Είπαν γι' αυτό:

«*Η εκκλησιά εντή ήτανε στο Κοντσοχεράδο. Είχε μια θυρίδα, σα βαρathyράκι, κι επερνούσανε το παιδί από μέσα από 'κει τρεις φορές για να γίνει καλά*».

β. το «σαραδάρι»

Στην κατηγορία αυτών των λειτουργικών/ λατρευτικών πράξεων μπορούμε να κατατάξουμε και το λεγόμενο «σαραδάρι», την τέλεση δηλ. από τον ίδιο ιερέα σαράντα λειτουργιών στον ίδιο ή διαφορετικό ναό. Σε έγγραφα διαθηκών παλαιότερων αιώνων συναντούμε πολλές φορές αυτόν τον όρο. Ανάμεσα στα άλλα που αφιέρωναν στους ναούς (για ψυχική τους σωτηρία) δίδουν και κάποιο χρηματικό ποσό για την τέλεση αυτών των λειτουργιών. Π.χ. ο Μαθιός Πετρόκολος από τις Τρίποδες «*αφήνει εις τον Χριστόν εις τον Τζίτζαμιον μία πρόθεση και ένα σαραντάρι...*» (κώδικας 97, των Γενικών Αρχείων του Κράτους, φ. 141ν, της 28ης/8/1812) ή ο Γλιναδιώτης Αντώνης Δημητροκάλλης που «*αφήνει του εφημερέως της αυτής εκκλησίας [του Χριστού] πέντε γρόσια δια σαραντάρι*» (κ. 99 των Γ. Α. Κ., σσ. 148—149, της 14ης/3/1810. Και οι δύο παραπομπές είναι από ανέκδοτα έγγραφα). Σήμερα τέτοιες λατρευτικές πράξεις δεν γίνονται, έχουν χαθεί, όπως φαίνεται από μαρτυρίες, πριν από πολλά έτη.

γ. το πέραςμα του παππά

Συνίστατο στο πέραςμα του ιερέως επάνω από τον άρρωστο, και είχε σαφώς θεραπευτικό χαρακτήρα. Γινόταν τόσο κατά την κυριακάτικη λειτουργία, «*την ώρα που περνούνε τα Άγια*», όσο και στις «*κρυφολειτουργίες*». «*Τα άρρωστα παιδάκια που τα πααίναμενε στην εκκλησιά και τα 'χαμενε τυλιμένα πούλλο*¹⁶², τα 'βανες χάμω και επέρνανε από πάνω δώνε ο παππάς με τα Άγια».

Συναφείς πράξεις ήταν και το γονάτισμα (όσων ήταν ταμένοι) κάτω από το Ευαγγέλιο, την ώρα που το διαβάζει ο ιερέας στην Ωραία Πύλη, αλλά και το ακούμπισμα (γονυπετός) των αμφίων του, κατά την περιφορά των Αγίων, και κυρίως την Μ. Πέμπτη, κατά την περιφορά του Εσταυρωμένου.

5. ΠΕΡΙΣΤΑΤΙΚΑ ΛΑΤΡΕΥΤΙΚΑ ΕΘΙΜΑ

α. τάματα

Οι πλέον συνήθεις μορφές «*ταμάτων*»¹⁶³ ήταν:

α. το «*ασήνωμα*» των εικόνων των Αγίων στους οποίους κατέφευγαν, με ο-

161.—Για το έθιμο του τρυποπέρασματος, βλ. Στ. Ημέλλου, *Περι του εν Νόξω εθίμου του τρυποπέρασματος*, Επετ. Εταιρ. Κυπιακών Μελετών Ι, σσ. 515—28 και Γ.Α. Μέγα, *Μαγικά δεισιδαίμονες συνήθειαι προς αποτροπήν επιδημικών νόσων* (Τρυποπέρασμα. Καινούργια φωτιά—διαβολοφωτιά. Σίδερο), Επετ. Λωγρ. Αρχείου 4, σσ. 5—58.

162.—Σαν το μακρόστενο ψωμί, το «*πούλλο*», όπως τον έλεγαν.

163.—Σ' αυτά βρίσκεται κυρίως εφαρμογή η αρχή του *do ut des*, που είναι η βάση κάθε φυσικής λατρείας. Βλ. Μηνά Αλ. Αλεξιάδη, *Do ut des*, Δωδώνη, 1987, σσ. 253—265.

μοιώματα παιδιών ή μελών του ανθρωπίνου σώματος ¹⁶⁴ (χεριών, ποδιών, οφθαλμών κ.α.) των οποίων την ίαση προσδοκούσαν. Τα έπαιρναν από το εικόνισμα του Αγίου, μπροστά στο οποίο ήταν δεμένα με κλωστή, κατέβαλαν στο «*bağarı*» της εκκλησίας όσα χρήματα επιθυμούσαν, τα σταύρωναν τρεις φορές, έλεγαν τις προσήκουσες ευχές και τα εναπόθεταν πάλι στην εικόνα

(Φωτ. 21)

β. υλικές ιδιωτικές προσφορές, όπως
—κερί, λιβάνι, λάδι, και μάλιστα πολλές φορές σε ισομήκη ή ισοβαρή με το άρρωστο παιδί τους ποσότητα (φωτ. 21)

—προσωπικά τους αντικείμενα (μαλαματικά, ανελλέττες, δακτυλίδια) ¹⁶⁵
—πρόσφορα για «λειτουργιές» και «αυτοπλασίες»
—στασίδια, προσκυνητάρια, λειτουργικά σκεύη του ναού
—εικόνες

γ. προσφορά ζώων, όπως μικρού μόσχου στην Παναγία της Τήνου ¹⁶⁶
δ. προσωπικές μη υλικές προσφορές, όπως

—«το χεί τάμα να ανάβει τα καθήλια τσι τάδε εκκλησιάς, τόσο διάστημα»

—«να πααίνει στη χάρη του τάδε Άγιου αξιυπόλητη και να ξεμερώνεται αποκάτω από την εικόνα δον»

—«να μη φάει λάδι ή πασκαλινό ώσπου ζει»

—«να μη δρώει λάδι κάθε Τετάρτη και Παρασκευή ή τη μέρα τσι χάρης του Αγίου που αποτάηκενε»

—«να φορεί μαύρα το Δεκαπεδαύγουστο και από τη Μεγάλη Δευτέρα μέχρι το Πάσκα, και πιο μετά μερικές».

Υπάρχουν πλήθος διηγήσεων (σχετικών με τάματα) που ο Άγιος εμφανίζεται σε όνειρα («σε ονειρεύει») και ζητά κάποιο αφιέρωμα ή σε περίπτωση που δεν πραγματοποιήσεις τα υπεσχημένα, να εμφανίζεται εκ νέου με απειλές. Η λαϊκή παροιμία «μωρου κι Άγιου μη δάξεις» βρίσκει εδώ την ακριβή εφαρμογή της.

β. λιτανείες

Κατά τον τρέχοντα αιώνα οι παλαιότεροι ενθουμούνται να έγιναν συνολικά τρεις λιτανείες, όλες για τον ίδιο σκοπό: την πρόκληση ζωογόνου γι' αυτούς βρο-

164.—«Τάματα» τα ονόμαζαν, όχι ασπιδοπαιδα ή ανθρωπάκια, όπως αλλού

165.—Τα πολύτιμα αυτά αντικείμενα δεν τα εκποιούσαν, αλλά φυλάγονταν εντός των ναών. Πάντως όλοι σχεδόν γνωρίζουν ότι κάποιοι ιερόσυλοι έχουν συλήσει την Αγία Ειρήνη, αρπάζοντας όλα τα τιμαλφή, ότι δύο ή τρεις φορές έχει πέσει «θύμα» και ο «Χριστός», και τώρα τελευταίως και ο «Νικόδημος»

166.—Βλ. σελ. 452.

χής, μετά από μακρά περίοδο ξηρασίας¹⁶⁷. Η πρώτη έγινε περί το 1914. Μία από τις νεαρές, τότε, κοπέλλες που έλαβαν μέρος σ' αυτήν ενθυμείται και αφη-

(Φωτ. 22)

γείται κάποια στοιχεία που την χαρακτηρίζαν: «Στο δρόμο επιψάσαμενε, αλλά πού να πιούμενε νερό. Απαγορεύουσανε, για να πιάσει η λιτανεία. Κι ετότες κόβγει ο αφέδης μου ένα γοιμάτι αλναριά και μας το δώνει να το βάλομενε στο στόμα μας, για να περνά η δίψα. Εφύαμενε με καλτσύνη, ώσπου

να γυρίσομενε στο Χριστό, φέρνει ένα χειμώνα που τσι 'χαμενε όλοι κι ηστάζανε».

Η δεύτερη έγινε το 1925, παραμονές του Ευαγγελισμού, και ακολούθησαν την ίδια πορεία, «Χριστός»—Αλνκή—Χώρα—«Χριστός». Έβρεξε την ημέρα της 25ης Μαρτίου.

Η τρίτη, που δεν είχε τα θετικά αποτελέσματα των δύο προηγούμενων, έγινε το 1966 (φωτ. 22). Ιδού πως δικαιολογούν την αποτυχία του σκοπού της: «μόλις εβγαίνανε οι εικόνες από την εκκλησιά, τσουκ ο Ζενγώλης από τη Χώρα, ο φωτογράφος, να τραβά φωτογραφίες, μια, δυο, τρεις και πάει λέγοντας. Να μετά στο δρόμο οι αγαπητικοί, να κουβέδα και κουτσοβολιό. Εντά τα πράματα γίνουσανε με ευλάβεια, γονατίζουνε χάμω, προσεύχουσανε, κάνουνε το σταυρό δανε και παρακαλούνε. Γι' αυτό δεν ήβρεξε».

Κατά την ιερή πομπή προπορευόταν τα «ξεφτέρια» και ακολουθούσαν οι εικόνες, ο ιερέας με τους ψάλτες, και το πλήθος. Κατά την διαδρομή στάθμευαν για λίγο στα τρίστρατα κι «εκάνανε παράκλησες». Στις δύο από τις τρεις λιτανείες συναντήθηκαν από κάποιο σημείο και μετά με τους Αγερσανιώτες, ακολούθησαν κοινή πορεία μέχρι την Αλνκή, και εκεί χώρισαν. Οι μεν Αγερσανιώτες κατευθύνθηκαν προς το χωριό τους, οι δε Γλιναδιώτες προς το χωριό, μέσω της Χώρας.

γ. Θεία Μετάληψη

Τα μικρά παιδιά συνήθως μεταλάμβαναν την παραμονή των Χριστουγέννων και την Μ. Πέμπτη¹⁶⁸. Οι μεγάλοι την ημέρα των Χριστουγέννων και την νύκτα

167.—Λιτανεία για άλλο σκοπό (εθνικό, καθαρισμό από επιδημία, κ.α.) δεν γνωρίζει κανείς να έγινε τον παρόντα αιώνα

168.—Βλ. το τέλος της σελ. 438.

της Αναστάσεως.

Η προπαρασκευή για την Θεία Μετάληψη απαιτούσε σωματικό και ψυχικό

(Φωτ. 23)

καθαρισμό, γι' αυτό πλένονταν επιμελώς, ενδύονταν τα καθαρά ρούχα τους, έκαναν σαράντα μετάνοιες, ζητούσαν «συχώρηση» από οικείους ή από όσους είχαν έλθει σε προστριβές και παρεξηγήσεις, επισκέπτονταν τον «πνευματικό» για να «ξαορέψουνε», και απείχαν από σεξουαλικές σχέσεις σαράντα (!) ημέρες (έκαναν «κράτηση» κατά τα λεγόμενά τους).

δ. αγιασμοί και ευχέλαια

Σε ενοριακό επίπεδο γινόντουσαν αγιασμοί δύο τακτές ημέρες του έτους: των Θεοφανείων και την πρώτη Σεπτεμβρίου. Τον αγιασμό των Θεοφανείων¹⁶⁹ τον φύλαγαν στα εικονίσματά τους, καθ' όλο το έτος (φωτ. 23), ενώ έπαιρναν κι άλλο από την εκκλησία για να τον ρίξουν στα πηγάδια και να ραντίσουν τα ζώα τους. Την πρώτη Σεπτεμβρίου καλούσαν στην οικία τους τον ιερέα να τους αγιάσει¹⁷⁰. Προ της ελεύσεώς του δεν επέτρεπαν σε κανένα να τους επισκεφθεί, φοβούμενοι «το ποδαρικό» του.

Σε ιδιωτικό επίπεδο καλούσαν τον ιερέα να κάνει αγιασμό για κάποιο άρρωστο ζώο τους, όταν θεμελιώναν και εγκαινιάζαν κάποια καινούργια κατοικία, όταν «ήνοiene καένα καινούργιο μαγαζί» κ.λ.π.

Το «ευχέλαιο» γινόταν κανονικά κάθε Μ. Τετάρτη, και σε μία ακόμη περίπτωση, έκτακτη αυτή: όταν κάποιος ήταν ετοιμοθάνατος. Παρίστατο σ' αυτό μόνον ο ιερέας, και μάλιστα πίστευαν ότι «άμα ακούσεις ευχέλαιο στη ζωή σου, α δε σου κάμουνε ευχέλαιο και σένα, άμα νέρθει η ώρα να πεθάνεις, δε βγαίνει η ψυχή σου».

ε. αιματηρές θυσίες¹⁷¹

Την ημέρα του αγίου Φιλίππου «εις άφεσιν αμαρτιών» και προφύλαξη των

169.—Βλ. σελ. 428

170.—Βλ. σελ. 545

171.—Βλ. Γ. Αικατερινίδου, Νεοελληνικές αιματηρές θυσίες. Λειτουργία — Μορφολογία — Τυπολογία (διδασκαρική διατριφή), Αθήνα 1979, όπου συγγραφέας έχει συγκεντρώσει 736 περιπτώσεις αιματηρών θυσιών από τον ελληνικό χώρο. Γ. Μέγα, Θυσία ταύρων και κριών εν ΒΑ. Θράκη, Λαογραφία 3 (1911), σσ. 148—171.

μικρών κοπαδιών τους από ασθένειες, θυσίαζαν στον «Παντοκράτορα» (στον «Τζαννακού») και μετέπειτα στο «Χριστό», ένα πρόβατο ή τράγο. (Η πληροφορία αυτή προέρχεται από μία και μόνη πηγή, τη Λιανή Δημητροκάλλη—Βούρτση, όπως την είχε ακούσει από τη γριά Αντριάδαινα, κανείς άλλος πληροφοριοδότης δεν γνώριζε κάτι σχετικό περί του θέματος). Συμφώνως λοιπόν προς την προαναφερμένη αφηγήτρια «τη νημέρα του αγίου Φιλίππου εκάνανε θυσίες στην εκκλησιά, άμα εκάνανε τσι αμαρτίες τωνε οι γέροι, εσφάζανε, λοιπό, ένα πρόβατο ή ένα δρόο στο Θεό, ή άμα νήθελα να πέσει μια αρρώστια στο κοπάδι δωνε, σ' τσ' αελάδες τωνε, κι εθυσιάζανε δα, επαίνανε και το σφάζανε στην εκκλησιά, και το μοιράζανε σ' τσι φτωχοί να φάνε. Στην εκκλησιά τη γάνανε τη θυσία, στον Τζαννακού, στο Χριστό, ο Χριστός εντός δεν υπήρχε, νστερνά εβρήκανε το εικόνιζμα και τονε χτίσανε».

Οι «αμαρτίες» των γερόντων που αναφέρονται παραπάνω δεν ήταν τίποτα άλλο, παρά αυτές της ερωτικής συννευρέσεως του ζευγαριού. Η αφηγήτρια προσέθεσε μία ακόμη παράδοση περί του αγίου Φιλίππου, την οποία αναφέρουμε στο σημείο αυτό, και όχι στο οικείο κεφάλαιο¹⁷². Επειδή νομίζουμε ότι συμβάλλει περισσότερο στην διασάφηση του θέματος: «ο άι—Φίλιππος τότε παλιά ήτανε γεωργός, κι ήκανε ζευγάρι όλη μέρα. Και το βράδυ, για να μην αμαρτήνουνε, τότε ο κόσμος δεν ημάρτηνε πολύ—πολύ, επήνε κι ήσφαζε το βούδι δου, το βράδυ, και το μοίρασε σ' τσι φτωχοί. Και τότε δα εκάνανε τσι θυσίες, αλλά όχι μόνο για τσι αμαρτίες τωνε, αλλά και για τα ζα δωνε, όπως σου 'πα. Το πρόβατο του περνούσανε στη γεφαλή ένα στεφάνι με λουλούδια, του 'λενε εκεί ο παππάς κάτι λόγια, μα πού να τα θυμάμαι τώρα πια. Μετά που το σφάζανε, το ψήνανε και το μοιράζανε σ' τσι φτωχοί»¹⁷³.

Για την συνήθη αιματηρή θυσία του πετεινού την ημέρα της θεμελιώσεως κατοικίας και εκκλησίας, και την προσφορά μικρών μόσχων στην Παναγία της Τήνου βλ. σσ. 39, 452.

172.—Σ' αυτό των Παραδόσεων. Βλ. όμως εκεί (σσ. 495—496), μία παραλλαγή της

173.—Βλ. και Γ. Μίγα. Ελληνικά εορταί..., ο.π., σ. 14 κ.ε.

ΤΜΗΜΑ Β' — ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΗ ΛΑΟΓΡΑΦΙΑ

(μνημεία λόγου του γλιναδιώτικου λαού)

1. Παραδόσεις¹

α. μετεωρολογικές

—η σελήνη (1)

Ο Κάης² ήτανε γεωργός και ο Άβελ κτηνοτρόφος. Όπως τώρα κάνομενε λειτουργιά και πρόσφορο στην εκκλησιά, και τότες εκάνανε θυσία στο Θεό. Ήπρεπε να κάμεις το καλύτερο δώρο, όπως τώρα πας πεσκέσι σ' ένα άνθρωπο το καλύτερο. Ο Άβελ ήσφαξε το καλύτερό του μοσχάρι. Ο Κάης εμάζευνε τα σκυβαλίδια³ και τώνε βαλενε φωτιά, από τζιγουνιά. Δεν έχεις ακούσει που λένε ευτός είναι Κάης; Του Κή λοιπό τη φωτιά τη γύριζε ο καιρός από 'δω κι από 'κει, του Άβελ επάαινε όρθια αψηλά, ευτό ήτανε σημάδι από το Θεό ότι ήκανε δεκτή τη θυσία του. Του κακοφάνηκε όμως, και εξεμονάχεψε τον αδερφό του και τονε σκότωσεν. Ο Θεός τότες τονε τιμώρησεν να 'ναι μεσ' το φεγάρι αιώνια. Γι' αυτό παρουσιάζεται καμμία φορά μεσ' το φεγάρι μια μαυρίλα, είναι δα ο Κάης».

—η σελήνη (2)

«Ο Θεός εκαταράστηκε τον Κή και τονε 'στείλενε μακριά, απάνω στο φεγάρι. Λένε ότι φαίνουσαν, άμα είναι πασέλληνος, δυο σκιές απάνω στο φεγάρι. Έχει μέσα το Γή που βαστά ένα δραπάνι και σκοτώνει τον αδερφό του».

β. κοσμογονικές

—οι Πρωτόπλαστοι (1)

«Ο Θεός το γαιρώ που ήπλασεν τον άνθρωπο ήβαλεν αβροστά στον Αδάμ όλα τα ζα και τα 'δενε.⁴ Άμα δα 'δενε ο Αδάμ και πως ήτανε εκείνος μοναχός, ηλυτήθηκε και αποφάσισεν ο Θεός να τον κάμει σύδροφο. Όπως επήνε λοιπό να τον κάμει σύδροφο, ήστειλεν τον άγελο να κόψει το πλευρό του Αδάμ. Και παραλένε λοιπό ότι όπως ήκουσεν τη βλευρά του Αδάμ, τονε κυνήσεν ο διάλογος από πίσω και τον παίρνει το κρέας του αγέλου. Τονε κυνήα πάλι ο άγγελος για να τον πάρει το κρέας, και ο Σατανάς επήνε κι ετρύπωσεν σε μια χαραμάδα τον χαλάρου, και όπως ετρύπωσεν μέσα στη χαραμάδα, το κρέας 'βαλεν αβροστά στο στομάχι του, για να μη τον το πάρει ο άγγελος. Τονε τράβα-

1.—Συγκριτική γ' αυτές βιβλιογραφία ο ενδιαφερόμενος μπορεί να βρει στον Δ. Λοιμάτο, Εισαγωγή ..., ό. π., σσ. 156—57 και 310—11. Ναξιακές παραδόσεις έχουν παρουσιάσει ο Δ. Β. Οικονομίδης, Λαογραφία 17 (1957), σσ. 30—70, ο Στ. Ήμελλος, Επει. Λαογρ. Αρχείου, τ. 11—12 (1958—59), σσ. 200—228 (και στο βιβλίο του Λαογραφικά, τ. Α', Δημιώδεις παραδόσεις, Αθήνα 1988, σσ. 66—94) και ο Ν. Κεφαλληνιάδης, Η σελήνη στις ναξιακές παραδόσεις, ανάπτυο από την εφημ. «Ναξιακή Πρόοδος», Νάξος 1965.

2.—Ο Κάιν

3.—Υποκορ. του σκύβαλα

4.—Μας θυμίζει το μύθο του Προμηθέα και του Επιμηθέα (βλ. Πλάτωνος Πρωταγόρα, κεφ. ΙΑ, 321 c-d).

νε λοιπό από τα ποδάρια, τονε τράβανε απ' όπου εβόρεινε, κι εκεί τονε τράβηξε-
νε από την οριά, ⁵ και του πέταξε την οριά, και παίρνει την οριά και τη βάει
τον Θεού. Λέει, εγώ δε σου 'πα τέτοιο πράμα, λέει, έτσι κι έτσι μουν συνέβηκενε.
'Ηπλασενε λοιπό τη γυναίκα από την οριά του διαόλου, και γι' αυτό, λέει, η γυ-
ναίκα είναι διάολος απ' όπου και να τη διάσεις».

—οι Πρωτόπλαστοι (2)

«Λένε ότι τον Αδάμ τονε 'βαλενε ο Σατανάς κι επήνε κι από το απισινό, αδί
να πάει από 'βρος, επήνε δηλαδή άπειθα, ⁶ και τονε τιμώρησενε ο Θεός. Άμα
λοιπό ήκαμενε ευτή την απάτη, ήτανε στο βαράδεισο κι ευρέθηκενε γυμνός κοι-
τοίδι, κι ημάζωξενε φύλλα να σκεπαστεί κι εντός και η Εύα. Και του λέει: Αδάμ,
Αδάμ, τι έκανες; Λέει, ο όφης με απάτησενε. Κι εκεί του λέει: να 'σαι καταραμέ-
νος και να σέρνεσαι στη γης και εχθρός σου να 'ναι το καλάμι. ⁷ Και 'συ
Αδάμ, να βγάνεις με τον ιδρώτα του προσώπου σου το ψωμί σου».

—«του Χριστού τ' αγάθι» (1)

«Ήτανε ένα αγάθι, που στη μορφή του ήτανε σα δη γαρυφαλιά. Στη γορφή
δου είχενε ένα λουλούδι, απάνω σ' εντό το λουλούδι είχενε κάτι σα μαστίχα. Τη
μαξενάμενε εμείς τα παιδιά και τη μασούσαμενε, αλλά οι μαννάδες μας μιάς α-
παγορεύανε να τη φτύσουμε μετὰ χάμω, γιατί ήτανε, λέει, από τον Χριστού τ'
αγάθι. Ήπρεπε να πας να τη φτύσεις στο χωνευτήρι του Ιερού, στην εκκλησιά.
Ήτανε αμάρτημα να τη βετάξεις, γιατί, λέει, η μαστίχα ευτή που σου 'πα ήτανε
τα δάκρυα του Χριστού».

—«του Χριστού τ' αγάθι» (2)

«Είναι ένα αγάθι που άμα το κόψεις χλωρό ματώνει σα βουν θα κόψεις το
δαχτύλι σου. Είναι, λέει, το αίμα του Χριστού, και ματώνει όλο το χρόνο, όχι
μόνο τη Μεγαλοβδομάδα».

—«το φρύανο ⁸ τσι Παναγιάς»

«Τα φρύανα εντά τα προσέχαμενε παλιά, γιατί ο κόσμος επίστευε ότι απά-
νω δωνε εμείνανε τα μαλλιά τσι Παναγιάς, που τα τράβανε τότες που ήχασενε το
Μονογενή τζη. Και λένε τότες η Μάρθα και η Μαγδαληνή στη Μαρία: ω κυρά
μουν Παναγιά, άμα εσύ βγάνεις τα μαλλιά σου, κάθε μάννα που χάνει το γιο τζη,
πρέπει να πνίεται σε πηάδι; Σε παρακαλούμενε, άφησ' τα τα μαλλιά σου, για να
μη δα βγάινει και κάθε μάννα που χάνει το παιδί τζη. Γι' αυτό εντά τα φρύανα
τα προσέχαμενε. Εβγάναμενε πρώτα τα μαλλιά από πάνω και τα βάναμενε σε μια
γωνιά, για να μη πατιούδαινε από ζο και άθρωπο, γιατί ήτανε τσι Παναγιάς τα
μαλλιά, και δεν ήπρεπε να τα καίμενε μαζί με τα άλλα φρύανα που ανάβγαμε-
νε τη φωτιά στη γαμνάδα».

5.—Την ουρά

6.—Παρά φύσιν

7.—Βλ. αμέσως παρακάτω, σελ. 487

8.—Φρύγανο.

—το χριστόψαρο

«Ὅταν ἐχώρτασεν ὁ Χριστός το γόζμο με τα δυο ψάρια και τα πέδε ψωμιά, ἤπιασεν εὐτά τα ψάρια κοδά στην οργιά δωνε με τα δυο δαχτύλια, και εμείνανε ἀπάνω τ' ἀποτυπώματά του. Γι' αὐτό τα λένε χριστόψαρα».

—ο λαφιιάτης

«Ὁ λαφιιάτης, λέει, ἐζήτηξεν ἀπὸ το Θεό να του δώκει μια χάρη: να κάμει το καλάμι μονοκότυλο, να βαίνει μέσα στο καλάμι, να κόβει το καλάμι ὁ ἄθρωπος και να τονε δακά να πεθαίνει. Γι' αὐτό ὁ Θεός ἤκαμεν το καλάμι με γογύλια και του 'πενε: το καλάμι να 'ναι ὁ θάνατός σου. Γι' αὐτό λίγο να του δώκεις μ' ἓνα γαλαμάκι, πεθαίνει. Λένε ἀκόμα ὅτι ἅμα δονε 'δεις στο δρόμο ἐκεῖ που πας δε ἑρέπει να 'πεις βόη ἓνας λαφιιάτης, ἀλλὰ να 'πεις βόη ἓνας μερέδης⁹, για να μη σε πειράζει καθόλου και να φύει».

—ο σκαντζόχειρος, η χελώνα, η ἀράχνη
ο τζίτζικας και η μέλισσα

«Ἦτανε, λέει, μια μάννα κι εἶχενε τέσσερα παιδιά, και ηρώστησεν. Στέρνει λοιπὸ κάποιο να πάει να 'πὲι του γιου τῆς να 'ρθεῖ, που ἦτανε στο ἀβέλι κι ἡσκαβγενε. Α, λέει, δε βορώ, γιατί ἔχω τη δουλειά μου, δε βορώ να τη βαρutiήσω να 'ρθω, βγάνω τα ἀγάθια. Λέει, ὅλα εὐτά τα ἀγάθια να 'βγουνε στη βλάτη σου. Μετά ἡστειλενε να καλέσουνε τη γόρη τῆς, τη χελώνα. Λέει, τι κάνεις ἐκεῖ, η μάννα σου πεθαίνει, ἔλα να τη 'δεις. Α, λέει, δε βορώ, γιατί θέλω να πλύνω τα ρούχα μου. Λέει, να γυρίσει η σκάφη στη βλάτη τῆς, κι ἐγίνηνενε η χελώνα. Μετά ἐκάλεσενε την ἀράχνη, που ὕφαινε και, ἐπειδὴ δεν ἐπῆνε κι ἐντὴ, τὴ καταράστηκε να 'φάνει το παννὶ τῆς και να τὸι το χαλῶνε οἱ ἀθρώποι και να μην ἔχει ποτὲ παννὶ. Το ἴδιο και ὁ τζίτζικας, εἶχενε, λέει, να παίξει το βιολί του. Και του λέει: να παίξει το βιολί του, και τελευταία να μείνει ἀπάνω στα κλαδιά ξερός και να γίνεται πάλι του χρόνου. Μετά ἐκάλεσενε τη μέλισσα. Λέει, ἔλα γιατί η μάννα σου πεθαίνει. Λέει, ἀμέσως. Επαράτησενε τη δουλειά κι ἡτρεξενε, δεν ἡπλυνενε οὔτε τα χέρια τῆς. Λέει, κόρη μου, τα χέρια σου εἶναι μεσ' το ζυμάρη. Λέει, ἐζύμωνε, μαννούλα μου, και μόλις μου το εἶπανε, ἤρθα να σε 'δω. Εὐλογημένη, λέει, να 'σαι και ὅ,τι πιάνεις να γίνεται μέλι γλυκό, και το σκατό σου να γίνεται πίττα και μέλι».

—ο σκύλος, η ἀράχνη και η κουκουβάγια

«Ἦτανε, λέει, μια φορὰ ἓνας ἔβορας κι εἶχενε τρεῖς ἐργάτες κι ἡδουλεύγανε. Ὅμως εὐτοὶ ἦτανε κλέφτες, κι ἐρριζάνε ὅξω τον ἄθρωπο. Εὐτὸς μετὰ τὸι κυνήησενε να τὸι πιάσει, και παρακαλοῦσανε το Θεό να τὸι γλιτώσει. Ἦκαμεν λοιπὸ τον ἓνα σκύλο, τον ἄλλο κουκουβάγια και τον ἄλλο ἀράχνη. Γι' αὐτό, λέει, τα σκυλιά, ἅμα συναηθοῦνε, μυρίζουνε, να 'δούνε εἶναι ὅμοιοι ἢ το ἀφεδικό και τὸι κυνή. Η ἀράχνη πάλι κάνει το παννὶ τῆς ἀπάνω στη στέη για να προφυλαχτεῖ, και η κουκουβάγια βγαίνει τη νύχτα για να 'βρεῖ τη δροφή τῆς».

9.—Απὸ το «μερέδι» (λατιν. meridies = το μεσημέρι), ἐπειδὴ πιθανῶς τότε, πυρωμένοι μάλιστα, βγαίνει πρὸς ἀναζήτηση τῆς λείας του.

—ο κόρακας

«Επειδὴς ὁ κόσμος ὅλο καὶ ἠφευγενε ἀπὸ το δρόμο του Θεοῦ κι ηρχίνηξε-
νε νὰ προσκυνά τα εἰδωλα, ὁ Θεὸς ἐσκέφτηκενε νὰ τονε τιμωρήσει με κατα-
κλυζμό. Ἦβρεχενε, λέει, σαράδα μέρες συνέχεια, ἐσὶά πρέπει νὰ γίνεῖ καὶ τώ-
ρα, ἢ νὰ πνιούμενε καλὰ—καλὰ ἢ νὰ σωθούμενε ἀπὸ τὴν ἀνοβρία. Ἦβρεχενε
λοιπό, ὅπως σου 'πα, σαράδα μέρες καὶ μετὰ ἐβίδιαξενε κι ηρχινήσανε νὰ
φαίνονταῖνε οἱ κορφές τῶ βουνῶ. Ἦστειλενε λοιπό ἓνα γόρακα ὁ Νῶες γιὰ
νὰ 'δεῖ εἶδα συβαίνει ὅξω, ἐξέχασα νὰ σου 'πῶ ὅτι μόνο ὁ Νῶες ἦτανε καλὸς
ἄθρωπος καὶ ὁ Θεὸς του 'πενε νὰ φτιάξει τὴ Γιβωτό καὶ νὰ 'δεῖ μέσα. Ἀλλὰ
εὐτός, ὁ κόρακας, ἅμα νήβγηκενε ὅξω, εἶδενε φοφίμια χάμω, καὶ δὲν ἐξαναγύ-
ρισενε πια, παρὰ ἠκατσενε νὰ φάει. Καὶ ὁ Νῶες ἐτότες τονε καταράστηκενε
πὺν δὲν ἐγύρισενε, καὶ ἀπὸ ἄσπρος πὺν ἦτανε πρῶτα ἐγίνηκενε μαῦρος, σα
βου 'ναὶ σήμερα».

—το μουλάρι

«Ἡ Παναγιά ἐκαβαλλίκεψενε ἓνα μουλάρι γιὰ νὰ πάει ἀπὸ τὴ Βηθλέμ στὴν
Αἴγυπτο, μαζί με τὸν Ἰωσήφ, καὶ τὸν 'δωκενε τὴν ευχή νὰ μὴ γεννά, μόνο νὰ γί-
νεται βαστάρδικο, νὰ γαστρώνεται ἡ γαδάρια με ἄλογο καὶ νὰ κάνει τὸ μουλάρι,
νὰ μὴ γεννά ἐκεῖνο καὶ νὰ περνά τὸι πόνοι πὺν περνά καὶ μὴ γυνάικα γιὰ νὰ
γεννήσει».

—ἡ γαϊδάρα

«Ὁ Θεὸς, ὁδο νήπλαθενε τὰ ζα, ἐρώτηξενε τὴ γαδάρια, πόσο θες νὰ κάμεις νὰ
γεννάς, ἓνα χρονάκι, ἔξε μῆνες, πόσο; Λέει, ἓνα χρονάκι. Τὸι φάνηκενε λίο τὸ
χρονάκι. Ἡ ἀελάδα εἶπενε ἐννιά μῆνες, ὁ σκύλος καὶ ὁ γάτης σαράδα μέρες, ἡ
κατοῖκα πέδε μῆνες, κι ἡμεινενε ἐτοῖ ἀπὸ τότες».

γ. ἀρχαιολογικές

—τὸ «Βασιλικὸ Παλάτι»

«Ἦτανε κάτω στὸ Τζιτζάμο, κοντὰ στὴν ἀκακία τοῦ Μιχάλη τοῦ Σεῖδάνη.
Λένε ὅτι ἦτανε παλάτι τοῦρκικο. Μου 'χενε 'πεῖ ἡ ἀδερφή μου ὅτι μὴ Γυριακή
πὺν ἐπῆνε στὸ Χριστό ἠπιασενε βροχή κι εἶχενε πολὺ νερό ὁ ποταμὸς τοῦ Τζι-
τζάμου καὶ ἤβαλενε πέτρες κι ἠπέρασενε, γιὰτὶ τότες δὲν εἶχενε γιοφύρι, καὶ μεσ'
τὴν ἐκκλησιά πὺν ἦτανε πια, ἠκουσενε μεγάλο θόρυβο. Εἶχενε πέσει ἀπὸ τὸ πολὺ
νερό πὺν ἠπiane οἱ τοῖχοι, τὸ ἀβροστινὸ μέρος καὶ οἱ πόρτες τοῦ Παλατιοῦ, πὺν
μέχρι ἐτότες ἐστέκουνταν ἀκόμη ἐκεῖ. Σήμερα ἔχουνε μείνει μόνο μερικὲς κολόν-
νες. Ἐκεῖ κοδὰ εἶχενε κι ἓνα πηαδάκι κι ἡμεινενε ἓνας πὺν τονε λέανε Μάρκο, κι
ἦτανε ἀκλερος, τζαγάρης. Εἶλενε ὅτι ἠπνιξενε τὴ γυναῖκα δὸν καὶ ἠπηρενε δεῦ-
τερη, καὶ τὴνε 'πνιξενε κι εὐτὴ, γιὰτὶ ἐθάρριενε ὅτι εὐτές ἐφταῖανε πὺν δὲν ἠκα-
νενε παιδιά».

δ. ιστορικές

—το σχέδιο της Αγιάς—Σοφιάς

Ο «Ιουστινιανός επήνε μια φορά στην εκκλησιά κι ήπηρενε το αδίεργο απ' του παπά το χέρι, αλλά δεν επρόσεξε και του 'πεσενε χάμω. Ήφαξε να το βρει από 'δω κι από 'κει, ήφαενε το γόζμο, τίποτα. Το 'χενε πάρει μια μέλισσα και τηνε 'δανε που το βάστανε. Ήβγαλενε, λέει, αμέσως διαταγή ο βασιλιάς, όποιος έχει μέλισσες να ται τρυνήσει. Ται τρυνήσανε λοιπό κι εβρέθηκεν στον πρωτομάστορα το υφέλι. Η μέλισσα είχε φτιάξει ένα ωραίο σκέδιο και ο Ιουστινιανός διάταξε μ' ευτό το σκέδιο να γίνει η Αγιά—Σοφιά».

—ο Μαρμαρωμένος βασιλιάς

«Οι Τούρκοι επολεμούσανε να πάρουνε τη Γωσταδινούπολη, χρόνια τη βολιορχούσανε, ήτανε πια στα τελευταία τζη. Ο Κωσταδίνος εσταμάτηξε αβροστά στην εκατό μία ¹⁰ πόρτα τσ' Αγιάς—Σοφιάς, κι ήκλεισενε η πόρτα και τονε 'κλεισενε μέσα, και δε δονε σφάζανε οι Τούρκοι, παρά εμαρμαρώθηκεν. Η Αγιά—Σοφιά είχεν εκατό μία πόρτα. Οι εκατό ανοιούνε, η μια δεν ανοίει, εκεί μέσα εμαρμαρώθηκεν ο Βασιλιάς. Λένε ότι ο δωδέκατος Κωσταδίνος θα περιλάβει τη βόλη».

—οι πειρατές (1)

«Εβγαίνανε από τα καράβια δωνε στον άι - Προκόπη κι ηληλατούσανε ό,τι ευρίσκανε και το κουβαλούσανε απίσω στα μέρη δωνε. Γι' αυτό και οι δικοί μας εχτίζανε τα σπίτια δωνε όπου ήτανε λακκούβα, όπως στο Τζίτζαμο. Το δικό μας χωριό το χτίσανε απηλά, γιατί φαίνεται ότι τότες πια δεν ηπήρχανε πειρατές. Ο Γιώργης ο Βολάρης, που 'χενε χτίσει το σπίτι του Βλαχή, το 'χει τώρα ο Νικολάκης ται Μαμμή, λένε ότι τονε σκοτώσανε οι πειρατές, γιατί ήτανε πλούσιος. Έχω ακουστά και για το Αγερσανί ότι ται ποστάρανε ¹¹ μια φορά στο νότιο μέρος του χωριού, στο Κουλούρηδο, και ται σκοτώσανε όλοι. Από τότες η περιοχή ευτή ήπηρενε το όνομα οι Σφαήδες ή Σφαή, και οι Κρητικοί (πειρατές) το ονομάζανε Κακοχώρι. Οι Κρητικοί ήτανε πολύ κλέφτες, κι οι Απεραθίτες που 'ναι κλέφτες ήτανε η καταγωγή δωνε από 'κει».

—οι πειρατές (2)

«Οι Αρεσανιώτες ¹² είχανε βάλει μια γυναίκα στον βουζακιού το χάλαρο ¹³, κάθε μέρα ήτανε εκεί, κι εκοίταζενε όλη μέρα κάτω μεριά, κατά τη θάλασσα, πότε θα 'ρθει καένα καράβι με πειρατές. Κι ήθελα να βάλει ται φωνές, να μαζώξουνε οι αθρώποι τα ζα δωνε, να τα μαδρίσουνε μεσ' ται Σφαήδες. Οι φωνές τση ακούουνε στ' Αρεσανί απάνω».

10.—Εκατοστή πρώτη

11.—«Ποστάρω»= παραδοκώ, παραφυλάω, ενεδρεύω (ιταλ. postare)

12.—Οι Αγερσανιώτες

13.—Ένας μεγάλος βράχος στο δρόμο που συνδέει το Αγερσανί με το επίνειό του, την Αγία Άννα. Υπάρχει μέχρι σήμερα.

—η δημιουργία του χωριού

«Το χωριό παλιά ήτανε στο Τζίτζαμο και το Λουλούδο, εκεί που 'ναι σήμερα τον Φραγουλιού οι μιτάτοι, στο βόρειο μέρος τσι εκκλησιάς του Καλόερου. Εκεί εκατοικούσανε παλιά οι Γλιναδιώτες. Από κάτω ήτανε ο Τζίτζαμος. Οι Τζίτζαμίτες εφτιάξανε μετά το Γαλανάδο και οι Λουλουδιώτες το Γλινάδο. Οι δυο δ'ω-νε δε δα 'χανε ποτέ καλά, ήτανε ανέκαθε τσακωμένοι, επαίζανε ξύλο, ούτε παφρείς εκάνανε αναμεταξύ δ'ωνε, οι Τζίτζαμίτες εκάνανε με τσι Αγιδιώτες, είχανε μίσος με τσι δικοί μας. Εκεί λοιπό στο Λουλούδο, στο χωράφι του Φραγούλη του Βερνίκου, ήτανε και η εκκλησιά, δεν θυμάμαι το όνομά τ'η, τώρα απάνω τ'η είναι χτιζμένος μιτάτος, παλιά εξεχώριζε λιγάκι ο θόλος τ'η. Τα πρώτα σπίτια που πρωτοχτιστήκανε στο Γλινάδο ήτανε εντό που 'χει σήμερα η αδερφή μου ¹⁴ η Μαρία, το κάτω σπίτι του πατέρα μας, και το άλλο του Δήμου τα σπίτια, που 'χει σήμερα ο Νικολάκης τ'ο Ερήνης απάνω στο Δέχτη. Σιγά — σιγά ήρθανε και οι άλλοι κι εφτιάξανε το χωριό. Εσκεφτήκανε λοιπό να κάμουνε την εκκλησιά απάνω στου Τζαννακού» (βλ. συνέχεια σσ. 497—498).

—η κουκκουναριά του «Χριστού»

Η παράδοση αυτή έχει δημοσιευθεί παλαιότερον σε ναξιακή εφημερίδα και είναι παντελώς άγνωστη στους Γλιναδιώτες, αφού, ακόμη και οι γεροντότεροι ενθυμούνται κάποιες επιβιώσεις της, αλλά αποσυνδεδεμένες πλήρως από το βασικό αίτιο που τη δημιούργησε. Συμφώνως λοιπόν προς αυτήν, επάνω στην κουκκουναριά που ευρισκόταν δίπλα στην εκκλησία του «Χριστού» απαγχόνισαν οι Φράγκοι τους αρχηγούς της επαναστάσεως 15 του 1777. Το έτος αυτό οι εξαθλιωμένοι από την πτώχεια και την ανέχεια Περιχωρίτες (Γλιναδιώτες, Τζίτζαμίτες και Γαλαναδιώτες) αποφασίζουν να εγκαταλείψουν την καλλιέργεια των μπατικιών τους και να μην αποδώσουν τα οφειλόμενα χρέη προς τους δυνάστες τους φεουδάρχες. Το τέλος των ηγετών αυτής της κινήσεως, συμφώνως πάντα προς την παράδοση, ήλθε με απαγχονισμό επάνω σ' αυτήν την κουκκουναριά, και εις ανάμνηση αυτού ακριβώς του τραγικού γεγονότος οι Γαλανογλιναδιώτες τελούσαν κατ' έτος αγώνες αναβάσεως επάνω στα υψηλά κλαδιά της. Επιβίωση αυτής της παραδόσεως, αλλά, όπως προειπώθηκε, απογυμνωμένη από την ιστορική συγκυρία που την δημιούργησε, ήταν η αναρρίχηση στα κλαδιά της των νέων και των δύο χωριών μέχρι και το τέλος της ζωής της, την Κατοχή, όταν την έκοψαν σύρριζα οι Ιταλοί. (Μήπως άραγε ενσυνειδήτως;)

ε. Θρησκευτικές

—η εύρεση του Τιμίου Σταυρού

«Το γαιρό που ευρήκανε το σταυρό του Χριστού, ευρήκανε και τω ληστώ μαζί. Η αυτοκρατορία αγία Ελένη είχενε ένα αξιωματικό μαζί τ'η που 'τανε πολύ όμορφος. Εκόλλησενε το ζιζάνιο κι ήθελενε να τονε κάμει άδρα τ'η μια Εβραΐδα, και λέει τσι λαλάς ¹⁵ τ'η: γιατί, λαλά, σκάβουνε κεί πέρα; Λέει, σκάβουνε να

14.—Ληφγείται η Κατερίνα Βενιέρη—Χωριανάκαινα

15.—Βλ. Περικλέους Ζερλέντου, Φεουδαλική Πολιτεία....., Ναξιακά, τ. 3 (1985), σ. 11

16.—Της γιαγιάς της. (Η λέξη «λαλά» συναντάται στον Ερωτόκριτο, Β' 489, νηπιακή λέξη).

βρουνε το σταυρό του Χριστού, αλλά μη δο 'πεις πουθενά, γιατί, α σε πάρουνε χαβάρι οι Εβραίοι, θα σε σκοτώσουνε. Και πού είναι ο σταυρός; Είναι στο τάδε μέρος. Φεύγει η Εβραΐδα, πάει στην αυτοκρατεΐρα και τσι το λέει, μόνο που ήβαλενε για όρο να την κρατήσει κοδά τζη, γιατί, είπαμενε, είχενε το σκοπό τζη. Εκεί που ήτανε ο σταυρός του Χριστού εφύτρωνε βασιλικός, αλλά κάθε πρωί επαΐνανε την αυγή οι Εβραίοι και τονε κόβανε. Εσκάψανε εκεί που 'τωνα 'πενε η κοπέλλα κι ευρήκανε δυο σταυρού, του Χριστού και τω ληστώ μαζί. Δεν ηξέρανε ποιος ήτανε ο ένας από τον άλλο. Λέει, θα βάλομενε εντό το ξερό κλαδί απάνω σ' τσι σταυρού, και σ' όποιο αθίσει, θα 'ναι του Χριστού. Στον Χριστού το σταυρό ήθισε το κλαδί κι ήβγαλενε μια βιολέδα, τονε βάλανε απάνω σ' ένα νεκρό μετά κι ηναστήθηκενε. Γι αυτό μοιράζουμε εκείνη τη μέρα, τσι Σταυροπροσκύνησης, βιολέδες, και τη λένε τσι Λουλουδούς». ¹⁷

—η εικόνα της Μυρτιδιώτισσας ¹⁸

Στην εκκλησία του «Χριστού» υπάρχει μία παλαιά εικόνα, της Παναγίας της Μυρτιδιώτισσας. Την εικόνα αυτή είχε στην οικία του, στην Πόλη, κάποιος εν αποδημία Γλιναδιώτης ονόματι Κορακίτης. Επειδή καθ' όλη τη νύχτα η εικόνα έκανε φασαρία (τριξίματα και χτυπήματα), η γυναίκα του τον προέτρεψε να την πάει σε κάποια εκκλησία, όπως και έγινε. Την έφερε λοιπόν στην εκκλησία του αγίου Πνεύματος, στο Γαλανάδο. Όμως την άλλη ημέρα η εικόνα έφυγε και ξαναγύρισε στην οικία όπου προηγουμένως την είχαν, στην Πόλη, σημείο ότι έπρεπε να αφιερωθεί σε άλλη εκκλησία. Την έφεραν στο «Χριστό», απ' όπου δεν έφυγε ποτέ ξανά.

—ο Χριστός και οι αθίγανοι

«Οι ατζίγανοι, λέει, εκάμανε τα καρφιά του Χριστού, γι' αυτό τσι καταράστηκενε ο Θεός να μη βορουνε να κάμουνε πουθενά σπίτι να κατοικήσουνε, παρά να 'ναι πάδα φερέοικοι. ¹⁹ Γι' αυτό, άμα γάμουνε σπίτι και κάτσουνε πολύ σ' ένα μέρος, θα σκουληκιάζουνε από τη βρώμα και τη λυσωδία». ²⁰

—οι Εβραίοι

«Ο Θεός τσι καταράστηκενε να μη γάμουνε ποτέ βασίλειο, γιατί εσταυρώσανε το Χριστό, κι άμα γάμουνε βασίλειο, θα 'ναι, λέει, η συνδέλεια του κόσμου».

—ο Άννας, ο Καϊάφας και ο Πιλάτος

«Εξεκίνησανε και οι τρεις για να πάνε στη Ρώμη. Περνώδας από τη Γορήτη επέθανε ο Καϊάφας και τονε θάψανε εκεί. ²¹ Οι άλλοι επήανε στη Ρώμη. Εκεί

17.—Βλ. σελ. 436

18.—Την παράδοση αυτή αναφέρει ο Στ. Ήμέλλος στο υπ' αριθ. 2342 χ/φο, σ. 373, που απόκειται στο Κέντρο Ερευνής της Ελληνικής Λαογραφίας της Ακαδημίας Αθηνών. Πληροφοριόδοτς του «η καθαρίστρια του ναού [του Χριστού], το όνομα Πολυξένη». Είναι η μακαρίτισσα η γιαγιά μου, η Πολυξένη Εμμ. Σέργη, του Μαστρομανόλη

19.—Αρχαιοελλ. φερέοικος = ο πλάνης, ο φέρων την οικία του πάντοτε μαζί του

20.—Παραφθορά του δυσωδία

21.—Βλ. Σ. Ξανθουδίδου, Ο τάφος του Καϊάφα εν Κρήτη, Αθηνά 13 (1901), σ. 311, και Δ. Β. Οικονομίδου, Η λίμνη του Καϊάφα, Λαογραφία 27 (1971), σσ. 279—82.

τωνε λέει ο Καίσαρας: γιατί το κάμετε εντό το πράμα. Δε σας σε 'ρεσενε να Τονε κάμετε βασιλιά, δε σας σε 'ρεσενε το ένα και το άλλο, δε σας σε 'ρεσενε να Τονε 'χετε ένα γαλό γιατρό; Εκεί λοιπό τον ένα, τον Άννα, ήσφαξενε ένα βούδι και τονε τύλιξε με τη βροβιά του και τονε 'βαλενε στον ήλιο, και ήσφιξε με τη βροβιά ο ήλιος, κι ηπένθανε μέσα. Το βιλάτο τονε 'βαλενε φυλακή. Μια βρωινιά ο βασιλιάς επέρασενε από τη φυλακή, κι όπως επέρνανε, βλέπει ένα βεριστέρι κι επέταξε, και τραβά το βιστόλι²² να σκοτώσει το περιστέρι, και σκοτώνει κατά λάθος το βιλάτο που 'τανε μεσ' τη φυλακή».

περί Αγίων

—η αγία Αικατερίνη

«Ήτανε η ωραιότερη γυναίκα που 'τανε απάνω στη γη. Λοιπό, εμεγάλωσενε και τηνε 'χενε κλείσει ο αφέντης της μέσα σ' ένα βύργο κι είχε και δασκάλα που τη μάθαινε ειδωλολατρικά πράματα. Αλλά είχε μέσα και καμιά που τηνε οδήγησενε στην ορθόδοξη θρησκεία. Επένθανε ο αφέντης της, ήμεινε η μάννα τ'η. Τσι λέει λοιπό: λέει, κόρη μου, να παδρευτείς πια. Να παδρευτώ; Λέει, τι να τη γάμω τη βαρβαριά; λέει, μα όλες οι κοπέλλες παδρευόυναι. Θα παδρευτώ μόνο άμα μου βρεις ένα άδρα να αστράφει ως τον ήλιο και τη σελήνη, εκείνο θα 'πολύσω γι' άδρα μου, και να 'ναι ξυπνητός σα γαι 'μένα. Εμάζωξε λοιπό απ' όλο το βασίλειο τ'η ίσαμε εκατό ξυπνητοί, εδούριενε όμως καέναν να τα βάλει με τη Θεία Δύναμη; Δεν εδούριενε να τσι απαθήσει καέναν, γιατί τωνε 'κανενε και αρωτήσες. Τέλος πάδω, με τη βολλή φασαρία ηναγάστηκε να την αποκεφαλίσει η ίδια η μάννα τ'η, γιατί δεν ήλλαξε πίστη, και το σώμα τ'η είναι στο όρος Σινά, και το μοναστήρι εντό είναι τσι αγίας Αικατερίνης».

—η αγία Βαρβάρα

«Ήτανε κοπέλλα ωραία, πολύ όμορφη. Το βαβά τ'η που 'τανε βασιλιάς τονε 'χανε καλέσει να πάει στο βόλεμο. Είχενε όμως μαστόροι και τον φτιάχνανε ένα βαλάτι με δυο παραθύρια. Μόλις ήφνενε ο βαβάς της, ήβγηκενε όξω και λέει τω μαστόρω: γιατί έχετε μόνο δυο παραθύρια και δε βάνετε τρία, που 'ναι η Αγία Τριάδα; Ο βαβάς σου μας σε 'πενε με δυο, εσύ γιατί μας σε λες με τρία; Λέει, όχι, κάμετέ το με τρία και θα τα κάμω εγώ καλά με το βαβά μου. Οι μαστόροι υπακούσανε. Ήρθε μετ' ο βασιλιάς από το βόλεμο και είδενε το παλάτι. Λέει, δε φταίμενε εμείς, μεγαλειότατε, είπανε οι μαστόροι, εντά τα 'καμενε η κόρη σου, εκείνη μας σε οδήγησενε. Εντός λοιπόν την έκλεισενε μέσα στο βύργο, να μη βγαίνει καθόλου όξω, ούτε να τη βλέπει άνθρωπος. Αλλά μια φορά τονε γέλασενε κι ήφνενε, ήβγηκενε όξω και τηνε κυνήανε να τη σκοτώσει. Κι εκεί που τηνε κυνήανε, εσταμάτησενε απάνω σ' ένα χάλαρο κι επαρακάλεσενε τον Άγιο. Κι ανοίγει ο χάλαρος και πέφτει μέσα, αλλά επρόλαβαν ο πατέρας της και βάνει το σπαθί από πάνω και τσι κόβει το λαιμό. Εξέχασα όμως να 'πω ότι στο δρόμο που ήτρεχενε είδενε ένα λουλούδι, μια φυλλάδα που λέμενε εμείς, και είπενε να γίνει λουλούδι ωραίο, να το 'δει ο πατέρας της, βαρ και λικοδιστεί,²³ να σωθεί

22.—Αναχρονισμός

23.—Τουρκ. alikotmak=κολύω, εμποδίζω, καθυστερώ. Εδώ με την τελευταία σημασία.

εκείνη. Μα ευτός τα 'φηκενε και τα λουλούδια, τα 'φηκενε όλα. Στο δρόμο ακόμη είδενε και δυο βοσκοί. Τσι λένε, πού πας. Λέει, α βεράσει ο πατέρας μου από 'δω, να μη δον 'πείτε πως με 'δατε. Περνά ο βασιλιάς, ρωτά τσι βοσκοί: βασις κι είδατε μια γοπέλλα να περνά από 'δω; Ο ένας είπενε όχι. Ο άλλος εκοίταξε καλά καλά τον βατέρα τζη και του λέει: στο χάλαρο πέρα 'κει πάει. Και μόλις το 'πενε, του ψοφήσανε όλα τα πρόβατα».

Σχετικώς με την αγία Βαρβάρα υπάρχει μία ακόμη παράδοση, η οποία (μάλλον) δικαιολογεί με τον δικό της τρόπο το άγριο κυνηγητό της Αγίας από τον ειδωλολάτρη πατέρα της.

«Η αγία Βαρβάρα ήτανε πολύ όμορφη κοπέλλα και ο πατέρας τση, που 'τανε ειδωλολάτρης, τη βίασενε, κι εκείνη τότες επαράκαλεσενε τον Θεό να τσι στείλει όλες τσι αρρώστιες, για να ασκημύνει και να μην αρέσει στο βαρά τζη. Και ο Θεός τσι 'στειλενε την ευλογία. Θαραπεύεται μόνο με νήστεια, γι' αυτό και τη μέρα τσι χάρης Τση δε δρώνε ούτε λάδι».

—η αγία Ειρήνη

«Ήτανε κι εκείνη κλειζμένη μέσα σε πύργο, τηνε 'χενε βάλει ο πατέρας τση, γιατί ειδοάχτηκενε την ορθόδοξη πίστη, δεν ήθελενε τα είδωλα. Κι επήνε ο πατέρας τση να τη σκοτώσει, αλλά τονε σκότωσενε το άλογό του. Κι εκείνη τονε ανέστησενε. Και πάλι τηνε σκότωσενε, κι ας τονε 'χενε αναστήσει».

—η αγία Παρασκευή^{23α}

«Ο πατέρας τση ήτανε αλλόθρησκος και επειδή ήθελενε να γίνει χριστιανή, ήτανε από πλουσιοοικογένεια, τσι 'καμενε ένα βύργο και τηνε 'κλεισενε μέσα, για να μην έχει επαφή με τσι χριστιανοί. Τσι 'χενε μέσα κι ένα αλλόθρησκο δάσκαλο και τσι μάθαινε τη δικιά του θρησκεία. Αλλά η αγία Παρασκευή εντά δε δα 'θελενε. Κάποτε λοιπόν επέρνανε απ' όξω από το βύργο ένας έβορας, επούλιενε χρυσάφια, καδένες, ανελλέττες, δαχτυλίδια. Ευτός ήτανε χριστιανός. Ήνοιξε το παραθύρι να 'δει τι άνθρωπος είναι. Λέει, τι πουλάς, λέει, κύριε; Μήπως είσαι από 'φτοι τσι λαθραίοι εβόροι; Όχι, κοπέλλα μου, κάτι δωράκια πουλώ, να πάρεις να δώκεις σε καένα παιδάκι. Είμαι χριστιανός και αγαπώ τη χριστιανοσύνη. Λέει, πέταξέ μου απάνω ένα χρυσό. Τσι πέταξενε λοιπό απάνω ένα χρυσό και το φύλαξενε πρόχειρα, απάνω σ' ένα δραπέζι. Μετά ήστειλενε την υπηρέτρια ο πατέρας τση να τσι πάει το φαί και είδενε το χρυσό. Τρέχει και το λέει του πατέρα τζη. Πάει εντός απάνω. Λέει, τι είναι Παρασκευή αυτό; Λέει, τίποτα, ένα δωράκι μου κάμανε και μένα, δεν επιτρέπεται να μου κάμουνε και μένα ένα δώρο; Λέει, όχι, και πιάνει το χρυσό κολλιέ και τσι δώνει και τσι βγάνει το μάτι. Αλλά το μάτι ήμεινενε στη θέση του. Επέρασενε εκείνη η μέρα. Πάει πάλι η υπηρέτρια το φαί και τσι λέει ο πατέρας τση, για 'δε η κόρη μου έχει δυο μάτια; Ναι, λέει, κύριε, έχει δυο μάτια. Μετά ειδοάχενε να τη φυλακίσουνε. Τη φυλακίσανε, αλλά εκείνη ήσπασενε τα δεζμά. Μετά λέει να την αλείψουνε με πίσσα και να τη βάλουνε μέσα σ' ένα χαράνι που βράζει. Τίποτα δεν ήπαθενε η Αγία. Μετά λέει να τη δέσουνε σε άλογα, να τη σέρνουνε. Εκεί που ήστειλενε λοιπό τσι υπηρέτες να

23α.—Βλ. Δ. Β. Οικονομίδου, Η αγία Παρασκευή εις το βίον του ελληνικού και ρωμανικού λαού, Επετ. Λαογρ. Αρχείου 9—10 (1955—57), σσ. 65—104.

τη δέσουνε, δώνει ένα άλογο μια γλωτσιά του πατέρα τ'ξη και του πετά το μάτι από 'κει. Η Αγία όμως παρακάλεσενε το Θεό πάλι, τον 'δωκενε το μάτι, και ο πατέρας τη ηγίνηκενε χριστιανός».

—οι άγιοι Ανάργυροι

«Ήτανε τέσσερα αδέφρια, οι δυο ήτανε γιατροί και οι δυο φαρμακοποιοί. Ο Κοζμάς, ο Δαμιανός, ο Κύρος και ο Ιωάννης. Εδουλεύγανε δωρεά για το γόζμο, γι' αυτό και τώρα, άμα ζητάς κάτι, λες: άγιοι Ανάργυροι και θαματουργοί, δωρεά ελάβατε, δωρεά εδώκατε».

—ο άγιος Γεώργιος

«Σ' ένα μέρος είχενε ένα λάκκο, που 'χενε μέσα ένα φίδι μεγάλο, σα θεριό. Κάθε πρωί του πααίνανε ένα άνθρωπο να φάει, για να αφήκει το νερό να το πάρουνε οι άνθρωποι να πιούνε. Μια μέρα δε δον πήανε, κι εστέρεφενε η πηγή. Ερρίξανε, λέει, κλήρο, όποιον πέσει το ψηφί να πάει να τονε φάει. Ήπεσενε στη βασιλοπούλα. Τηνε πήρανε και τηνε πήανε στο λάκκο. Εκεί περνά ο άι - Γιώργης και τη ρωτά: τι κάνεις κοπέλλα μου, τηνε 'δενε που η'κλαιενε. Λέει, με φέρανε για να με φάει το φίδι. Ανέβα απάνω στ' άλογό μου μάνι—μάνι και κάτσε απίσω μου. Και όπως ήβγαينε το φίδι να φάει τη γοπέλλα, δώνει τη γοδαριά και το σκοτώνει (...). Ο άι—Γιώργης ήτανε αξιωματικός, ²⁴ γι' αυτό καβαλλικεύγει το άλογο και βαστά και κοδάρι».

—ο άγιος Ιωάννης (ο Βαπτιστής)

«Ο άις—Γιάννης εβάφτιζενε το γόζμο στον Ιορδάνη ποταμό, εκεί εβάφτισενε και το Χριστό. Εκείνο το γαιρό λοιπό ήτανε μια γοπέλλα, ήτανε βασιλοπούλα και τραγουδίστρα. ²⁵ Τη συκοφадούσανε πολύ μεσ' το χωριό, επειδής η'χορευε γδυνή, σα βου βλέπομενε τώρα, που γδύνουνδαινε και χορεύγουνε, και δε δον άρεσενε καθόλου και το 'λενε στο γόζμο, γιατί να 'ναι ετσά, που 'ναι δροπής. Κι εκείνη λέει: απαιτώ την ώρα 'φτη, να μου φέρετε τη γεφαλή του άι — Γιάννη μεσ' το πιάτο. Πάει ένας υπηρέτης και κόβει τη γεφαλή του άι— Γιάννη να τη βάλει απάνω στο τραπέζι. Μα ωσπου να πάει εκείνος να τη βάλει απάνω στο τραπέζι, ο άι—Γιάννης είχενε πάλι τη γεφαλή του απάνω δον. Και άμα δονε 'δενε εκείνη ζωδανό, εμετανόησενε κι η'βαφτίστηκενε και εγίνηκενε χριστιανή».

—ο άγιος Μόδεστος

«Ήτανε, λέει, βοσκός, αγράμματος σα γαι μας, κι ήβρηκενε ένα χαρτί χάμω,

24.—Βλ. Δ. Λουκάτου, Πασχαλιά και της Άνοιξης, σσ. 147—8. Για τη διαμόρφωση γενικώς των θρύλων περί δρακοντοκτονιών βλ. Ν.Γ. Πολίτου, Τα δημώδη ελληνικά άσματα περί της δρακοντοκτονίας του αγίου Γεωργίου, Λαογραφία 4 (1912—13), σσ. 185—235. Μηνά Αλεξιάδη, Οι ελληνικές παραλλαγές για το δρακοντοκτόνο ήρωα, Ιωάννινα 1982. Γ. Ν. Αικατερινίδου, Ο εορτασμός του αγίου Γεωργίου εις Νέον Σούλι Σερρών, Σερρατικά Χρονικά 5 (1969), σσ. 129—148. Ελευθ. Π. Αλεξάκη, Μία περίεργη παράδοση δρακοντοκτονίας από την Επίδαυρο Λιμηρά Λακωνίας, Λαογραφία, τ. 33 (1982—84), σσ. 93—104.

25.—Εννοεί τη Σαλώμη.

ένα βιβλίο, το διάβασε και με 'φτο εγίνηκεν μεγάλος και τρανός, τονε 'ξίωσε-νε η δύναμη του Θεού κι εγίνηκεν Δεσπότης και μετά γιατρός για τα ζα. Λένε ότι πρώτος ημέρεψενε τα βουδία και τα 'ξεψενε στο 'ξινό».

—ο άγιος Σπυρίδωνας

«Ήτανε μεγάλος ιεράρχης. Κάποτε ετοιμάζοντανε να κάμουνε τη Σύνοδο, ²⁶ γιατί ο Άρειος ήλεενε ότι η Αγία Τριάδα είναι διαιρεμένη. Επειδή εφοβούσανε το Σπυρίδωνα και δεν ήθελενε να πάει στη Σύνοδο, στέρνει ένα υπηρέτη δου και σφάζει όλες τσι καβάλλες ²⁷ του. Ο Σπυρίδωνας όμως στέρνει ένα δικό δου υπηρέτη και εκόλλησενε όλες τσι κεφαλές ξανά, αλλά ανάκατα, επειδή ήτανε σκοτάδι και δεν ήβλεπε, του γαδάρον στο μουλάρι, του μουλιαριού στο άλογο, και αμέσως τα ζα εσηκώνουντανε απάνω. Ο Σπυρίδωνας ήργιενε να φτάσει στη Σύνοδο, και ο Άρειος εφώναζε να τελειώνουνε. Φτάνει όμως ο Σπυρίδωνας και βγάνει από το δισάκι δου ένα κεραμίδι. Το σφίγει στο χέρι δου κι αμέσως πέφτει το νερό χάμω, η φωτιά φεύγει απάνω και μένει το χώμα στο χέρι δου. Είναι, του λέει, τσι συνπόστατο ή δεν είναι; Ετσα είναι και η Αγία Τριάδα».

«Κάποτε πάλι ένας φτωχός τον ζήτανε λεφτά και ο Σπυρίδωνας του 'δωκενε ένα χρυσό φίδι. Ο φτωχός επήνε σ' ένα, του 'δωκενε το χρυσό φίδι κι ήπηρενε τα λεφτά. Τα πήνε του Αγίου να Του τα δείξει. Του λέει, είναι λίγα ευτά που σου 'δωκεν, να τα πας απίσω και να πάρεις το φίδι που του 'δωκες. Πάει ο φτωχός, μα ο άλλος δεν εδέχτηκεν να του το δώσει απίσω. Γυρίζει και το λέει του Αγίου. Ετότε το χρυσό φίδι εγίνηκεν, πραγματικό και παραλίγο να τονε πνίξει. Ηναγάστηκεν πια μετά να του το δώσει, και ο Άγιος το 'χαμενε πάλι χρυσό».

—ο άγιος Φανούριος

«Είχενε μια μάννα πολύ αμαρτωλή, ήτανε πόρνη, λέει, του δρόμου που λέμενε εμείς. Ο Άγιος όμως ήτανε καλός και επαρακάλεσενε το Θεό με τι τρόπο να σώσει τη νηνηχί τσι μάννας του, αφού και πέθανενε. Κατεβαίνει, λέει, ένας άγγελος και του λέει: α θες να σώσεις τη μάννα σου, θα κάμεις μια πίττα, θα τη γάμεις σαράδα κομμάτια, θα τη βας στην εκκλησιά να τη λειτουργείς, και στο τέλος τσι λειτουργιάς, που θα μοιράζεται η πίττα, θα λες στο γόζμο να λέει: Θεός συχωρέσ' τη μάννα του αγίου Φανουρίου».

—ο άγιος Φίλιππος

«Ήτανε καλός γεωργός, ζευγολάτης και είχεν δυο βουδία. Το πρωί επήνε κάτω. Του λένε οι αθρώποι, καλά σήμερα είναι σκόλη, θα πας εσύ να κάμεις ζευγάρι; Λέει, δε βειράζει, ο Άγιος αργεί, μα θαματουργεί. Εγώ θα πάω να κάμω το ζευγάρι μου και το βράδυ θα 'δουμνε τι θα γίνει. Επήνε ο Άγιος, ήκαμεν το ζευγάρι δου, ήρθενε το βράδυ στο χωριό. Αμέσως καλεί το χασάπη, σφάζει τον ένα μόσκο και τονε μοιράζει σ' όλα τα σπίτια. Ήφτασενε για όλα τα σπίτια να κάμουνε αποκριά, το χωριό ήτανε φτωχό βλέπει. Σηκώνεται την άλλη μέρα να πάει να ταΐσει τα ζα δου και βρίσκει εκείνο το μοσχάρι που ήσφαζε μεσ' την αχερίστρα. Κι εκεί είπενε: να, λέει, ο Χριστός που μου 'χαμεν θάμα. Κι έ-

26.—Την πρώτη Οικουμενική Σύνοδο (325 μ.Χ)

27.—Τα άλογα, τα μουλάρια και τα γαϊδούρια.

τσι του 'πόμεινε το όνομα ότι ετάισενη και το γόζμο κα το βουδι δου εξανα-ζωδάνεψενε». ²⁸

—ο άγιος Χαράλαμπος

«Ήτανε ασκητής στο βουνό και ήζιενε με χόρτα και κουνδουρούδια. Εκεί που ήτανε ήρχουνάνε πότε—πότε στο χωριό κι ήβγανε λόγο, εδίδασκενε. Τονε ακούανε και ειδωολάτρες και θέλανε να τονε σκοτώσουνε. Τονε πήρανε λοιπό οι αλλόφυλοι και τονε τυραγνούσανε. Τονε βάλανε στη φωτιά να τονε κάψουνε, δεν ηκαίουνάνε, του ρίχνανε ζεματιστό λάδι, δεν εξεματίζουνάνε, τονε 'ρίξανε στα άγρια θηρία, δε νήπαθενε τίποτα, τονε δέσανε από τα γένια και τονε κωλοσούρνανε τα άλογα, τίποτα. Ηναγαστήκανε στο τέλος και του κόψανε τη γεφαλή».

—ο άγιος Χρυσόστομος

«Ήτανε αξιωματικού γιος, πλουσιόπαιδο, αλλά επούλησενε όλα του τα υπάρχοδα κι ηβάδισενε στη θεότητα. Ήρθενε στη Κωνσταντινούπολη κι εγένηκενε Πατριάρχης. Λοιπό, σ' εντό το διάστημα ευρέθηκενε μια χήρα κι είχενε ένα αβέλι στο περιθαλάσσιο. ²⁹ Τότε είχενε ένα νόμο, άμα ήθελα να περάσει ο βασιλιάς από 'να χτήμα και να βρει κάτι το καλό, το κάτεχενε. ³⁰ Είχενε λοιπό η χήρα πέδε παιδιά, και η βασιλίσσα που επέρασενε τσι 'πηρενε το αβέλι. Ο Χρυσόστομος τηνε κατάκρινενε τη βασιλίσσα και ήλεενε γιατί και καλά να το κάμεις εντό. Τηνε 'λεχενε καθημερινώς κι ευτή αποφάσισενε να τονε κάμει εξορία. Με το που ξεκινούνε να τονε κάμουνε εξορία, πέφτει κεραυνός και ερημώνει το παλάτι. Μετέπειτα, το Μέγα Σαββάτο, εβάφτιζενε μέσα στην ενορία δου, κι ήτανε περιφραμένη με σύρματα. Κι όπως ήταν περιφραμένη, του κάνει επίθεση στρατιωτική. Πάει ένας να δώσει καμιά να κόψει τα σύρματα και ...τακ γυρίζει το μαχαίρι και του κόβγει τη γεφαλή. Τρομάζει πάλι η βασιλίσσα και τονε παρατά. Ο Άγιος όμως ε-συνέχιζενε τη γατάσταση και τηνε κατάκρινενε. Γι' αυτό τονε κάνει εξορία άλλη μια φορά. Τονε 'χενε πεζοπορία κι εβάδιζενε πολλά χιλιόμετρα, μέχρι πέρα την Ανατολή. Στο δρόμο τονε τάζιενε σαυδέλλες και βακαλιάρο, νερό καθόλου, τονε κυνηούσανε κιόλα με τα άλογα. Στο τέλος πια ευρήκανε ένα εκκλησιάκι κι εθήκανε μέσα κι εκεί επαράδωκενε το πνέμα. Μετά από τριαδαπέδε χρόνια επέθανενε η βασιλίσσα κι επερίλαβενε ο γιος τση βασιλέας, και το μνήμα τζη εκουνιούδανε. Πάει ο γιος τση στο δνευματικό και του λέει, έτσι κι έτσι, το μνήμα τσι μάννας μου σειέται. Λέει, να πας να πάρεις το σώμα του αγίου Χρυσοστόμου και να το φέρεις εδώ, να το λειτουργήσομενε μήπως και τσι δοθει συχώρηση. Επήνε λοιπό με νεοποθή ³¹ να πάρει το σώμα, αλλά ήτανε ασήκωτο, δεν εβόριενε ούτε βίγα να το σηκώσει. Αφ' όσο ήφυνε άπραος, ήρθενε πάλι απίσω στο δνευματικό και του 'πενε το και το. Λέει, άκου να 'δεις. θα κάομενε μια επιστολή, θα τη βάλεις απάνω στο σώμα, και άμα δη δεχτεί, θα σηκωθεί μοναχό δου. Ήπηρενε την επιστολή, τη βάλανε απάνω στο σώμα του αγίου Χρυσοστόμου και ...τακ σηκώνεται απάνω, σα δου σηκώνεις ένα τσουβάλι άχερα, και το βάνουνε στο καράβι. Το καράβι όμως δεν ηβόριενε να αράξει στο λιμάνι τσι Πόλης, κι επήνε στο αβέλι τσι χήρας, που 'τανε, όπως σου 'πα, περιθαλάσσιο. Μόλις επήνε εκεί, ε-

28.—Βλ. και σελ. 484

29.—Παραθαλάσσιο, παραλιακό μέρος

30.—Το οικειοποιούνταν (αρχ. κατέχω)

31.—Νηροπομή.

πέρασενε το καράβι μέσα κι εβούλιαξενε και εγίνηνε θάλασσα. Λένε ότι ακόμα υπάρχουνε ρίζες μεσ' τη θάλασσα, κι είναι το σημάδι εκεί ότι εντό ήτανε αβέλι που εγίνηνε θάλασσα. Άμα τονε πήνανε λοιπό τον Άγιο στην εκκλησιά, εμαζεύτηκανε κόζιμος να τονε 'δει, και τονε βάνουνε όρθιο απάνω στο Δεσποτικό και ό-πως τονε σταματούνε όρθιο, τον λένε: *άγιε Χρισόστομε, απόλαψε το θρόνο σου! Κι εκείνος εσταύρωσενε τα χέρια του και είπενε: ειρήνη πάσι, και να συχωρέσο-μενε τη βασίλισσα».*

—ο προφήτης Ηλίας

«Ήτανε ειδωλολάτρης, ήπηνε μια μέρα τρακόσοι εικοσιπέδε παλπάδες και τσι πέταξενε σ' ένα βοταμό και τσι 'πνίξενε. Λένε ότι ήκλεισενε τσι καταρράχτες τ' ουρανού και δεν ήβρεξενε τρία χρόνια κι έξε μήνες. Εκατοίκησενε σ' ένα παρα-πόταμο του Ιορδάνη και ο Θεός που 'δενε την απονιά του, του 'στερνενε το φαί με το γόρακα, που 'ναι το πιο άπονο πουλλί που πετά στον ουρανό απάνω, για-τί άμα γεννήσει τ' αβγά του κι έβγουνε τα πουλλάκια του, τα παρατά μοναχά και φεύγει κι εντά ζούνε με τα μικρόβια που βγάνουνε οι βρώμες τωνε. Στα τριάμισν λοιπό χρόνια εξεράθηκεν ο ποταμός, κι εκίνησενε να βρει το χωριό. Επέρασενε σε μιας χήρας το σπίτι που 'χενε χάσει όλα τζη τα παιδιά και τσι α-πόμεινε ένα στη ζωή. Τη λυπήθηκεν, κι ήνοιξενε τσι καταρράχτες τ' ουρανού. Μετά από λίγο επέθανενε και το τελευταίο τζη παιδί και τσι το ανέστησενε».

Περί εκκλησιών

—η εκκλησία του «Χριστού» (1)

«Έξω από την εκκλησία του Χριστού,³² εις το αυλάκι νερού έξω από το κτή-μα του Φιλήσιου, υπήρχε κατά την εποχή εκείνη θάμνος—βάτος, μέσα εις τον ο-ποίο ανενεργή εικόνισμα, η Μεταμόρφωση του Σωτήρος. Οι κάτοικοι του Γλινά-δου θέλοντες να έχουν κοντά τους την εκκλησίαν που σκόπευαν να κτίσουν, πή-ραν το εικόνισμα και το έφεραν στον λόφο του Τζαννακού, όπου και το ετοπο-θέτησαν στη θέση που σήμερα υπάρχει το εξωκκλήσι με την ονομασία Παντοκρά-τορας. Αλλά τη νύκτα το εικόνισμα επέστρεφε εις την θέση όπου ευρέθη. Αυτό ε-πανελήφθη τρεις φορές, οπότε εδόθη η εξήγηση ότι ο μεγάλος ναός έπρεπε να γί-νει εις την θέση που ευρίσκεται σήμερα».

—η εκκλησία του «Χριστού» (2)

(Συναφής με την πρώτη είναι και η δεύτερη παράδοση που σχετίζεται με τον «Χριστό». Αφηγητής είναι και πάλιν ο αείμνηστος Εμμανουήλ Καπούνης, ο ο-ποίος μας την παρουσίασε σε ανύποπτο χρόνο και δεν την μαγνητοφωνήσαμε. Καταγράψαμε και παρουσιάζουμε τα βασικά της σημεία).

Είδε κάποιος να ανάβουν τρεις λαμπάδες στο σημείο που είναι οικοδομημένη η εκκλησία, όχι φωτιά, όπως η πρώτη παράδοση αναφέρει. Έσκαψαν και βρήκαν την εικόνα της Μεταμορφώσεως, αλλά όχι μόνον αυτή. Μαζί της βρήκαν και δύο γεμάτα πηλίνα δοχεία, ένα με κρασί και ένα με λάδι, τα οποία οι εργάτες άρχι-

32.—Αφηγείται με το δικό του ύφος ο μακαρίτης δικηγόρος Εμμανουήλ Καπούνης.

σαν να πίνουν και να τρώγουν, αλλ', ω του θαύματος, δεν αναλίσκονταν! Χάθηκαν όμως όταν ολοκληρώθηκε η οικοδομία του ναού.

—το μοναστήρι των αγίων Τεσσαράκοντα Μαρτύρων

«Οι άγιοι Σαράδες ήτανε μοναστήρι με σαράδα καλογέροι. Σιγά—σιγά όμως, που ήρθανε οι Τούρκοι, τσι ξεκάμανε. Μάλιστα τρεις καλογέροι, παλληκάρια, τσι 'χανε καρφώσει, λέει, μεσ' την εκκλησιά ζωσανόι κι εκεί εποκάμανε. Οι τρεις κεφαλές που 'τανε εκεί ήτανε δικές τωνε. Μου 'χενε 'πει ο Γιακουμής ο Μακρής ότι μετά που φύανε οι Τούρκοι τσι ξεχώσανε οι Έλληνες και ότι τσι κεφαλές τσι 'χενε βρει ο αφέντης του χωζμένες μεσ' την εκκλησιά. Όλα τα χρόνια τσι θυμάμαι εντές τσι κεφαλές απάνω από το παραθύρι. Μεσ' την εκκλησιά είχενε και δυο κασσόνια με τα κόκκαλα του παππά—Μακρή και τον γιου του. Τα άνοιξα εγώ και τα 'δα. Οι τρεις κεφαλές είναι άλλες, είναι τω δριώ καλογέρω που 'χανε καρφώσει χάμω οι Τούρκοι».

στ. δαιμονικές

—ο διάβολος

«Ο Σατανάς ήτανε, λέει, άνθρωπος κι εντός και κάποτε είπενε του Χριστού ν' ανέβει απάνω στα καβαναριά, αν είσαι, λέει, Χριστός να δώκεις να 'ρθεις κάτω, να 'δουμενε αν είσαι άγιος. Ενέβηκενε ο Χριστός, αλλά ανέβηκενε κι ο Σατανάς από πίσω του, για να του δώσει να πάει κάτω. Πάει ο Σατανάς να του δώσει να πάει κάτω και πέφτει ο ίδιος. Κι εκεί του καταράστηκενε ο Θεός και τονε 'καμενε Σατανά, να πορπατεί και να τονε φοβάται ο κόσμος. Παλιά, πού να περάσεις από κακοτοπιές. Ήπρεπενε να φορείς φυλαχτό ή να 'χεις απάνω σου μια γόρα ψωμιού, για να μη σε σκιάξει. Το μεσημέρι πάλι ήπρεπενε να 'σαι σε σκιερό μέρος, γι' αυτό και τα κοπελλάκια τα βάναμενε μέσα στο μιτάτο».

—οι καλικάντζαροι

Πρόκειται για τη γνωστή στο πανελλήνιο παράδοση με τα «συμπαθή» αυτά στοιχειά και την προσπάθειά τους να κόψουν τον κορμό του δένδρου που στηρίζει τη γη. Άμα τη ανόδω τους στον κόσμο των ανθρώπων, κατά την περίοδο του Δωδεκαημέρου, προέβαιναν σε χίλιες — δυο αταξίες και πειράγματα, που καταντούσαν ο φόβος και ο τρόμος μικρών και μεγάλων. Την ημέρα της επανόδου τους στα γήινα έγκατα, των Φώτων, λέγεται ότι έντρομοι από την έλευση τον ιερέα με την «αγιαστούρα» προτρέπουν ο ένας τον άλλο με το παρακάτω δίστιχο:

φεύγετε να φεύγουμε, γι'ατ' έρχεται ο παππάς
με την αγιαστούρα του και με τη μαγούρα του.

—οι Καλές Κιουράδες (1)

«Οι Καλές Κιουράδες ήτανε τρεις βασιλοπούλες και ο αφέντης τωνε ηρωώστησενε. Τον 'πανε οι μάγισσες για να γίνει καλά να κάψει μια του κόρη και να

βάλει πάνω του τη σταχτή, για να γιάνει. Το μάθανε εντές ότι μια δωνε θα κάψει και εδώκανε από το παραθύρι κι επέσανε όξω, κι η μια δωνε ήσπασε το ποδάρι τ'η, και τη λέανε κουτσή. Άμα ήθελα, λέει, να σου παθήξει στον δρόμο, δεν εγλύτωνες, ήθελα να σε ξεκάμει. Εμείς τσι λέαμενε και νεράιδες».

—οι Καλές Κουράδες (2)

«Από τσι Καλές Κουράδες η κουτσή ήτανε πολύ κακιά, και ο αφέδης τση τηνε μάλωνε, γιατί ήτανε πολύ κακιά και δε δονε 'κουνενε, κι ήτρεχενε να φύει ένα ηρώι που επήνε να τη δείρει, κι ήπεσενε χάμω κι ήσπασενε το ποδάρι τ'η».

ζ. στοιχειολατρικές

—οι Αράπηδες

«Ελέανε ότι παλιά σ' τσι Άγιοι Σαράδες και στο Βασιλικό εξούσανε οι πλούσιοι, κι ευρήκανε πολλά πιθάρια με φλουριά, κι ελέανε ότι εκεί ήτανε ο Αράπης κι εφύλαενε το θησαυρό, ³³ επειδή φαίνεται οι πλούσιοι είχανε αράπηδες για φύλακες. Ο Αράπης εβάστανε ένα σπαθί και όποιος ήθελα να 'δει το θησαυρό, ήθελα να τονε καμακέψει ο Αράπης, να τονε καμακώσει με μια διρούνα, και να τονε βρουνε μετά σκοτωμένο».

«Στο Βασιλικό ελέανε ότι ήτανε ένας Αράπης, στη βρύση του Φραγουλιού. Από πάνω ήτανε μια ελιά κι εντός εβάστανε ένα τζικκάλι με χρυσά. Κι όποιος ήθελα να τονε 'δει κι ήλεενε το Πιστεύω, θα τονε 'δενενε κι ήθελα να πάρει τα χρυσά».

—η Γοργόνα

«Ο Μ. Αλέξαδρος είχενε μια αδερφή πολύ όμορφη. Μόλις λοιπό εγύρισενε από μια εκστρατεία, ήφερενε μαζί του το θάνατο νερό μέσα σ' ένα βουκαλάκι, και το 'χενε βάλει μέσα σ' ένα δουλάπι. Όπως τώρα εξεσκόνιζενε η αδερφή του, τσι 'πεσενε το βουκαλί με το θάνατο νερό κι ήσπασενε. Κι από τη στενοχώρια τ'η που 'μαθενε ότι ο Μ. Αλέξαδρος είναι άρρωστος και δε βορεί να γίνει καλά, και μόνο το νερό το θάνατο θα τονε 'σωζενε, ήπεσενε στη θάλασσα να πνιεί. Αλλά ήτανε τόσο όμορφη που ο Θεός τηνε λυπήθηκενε και τηνε 'καμενε γοργόνα, μισή ψάρι, μισή γυναίκα. Από τότες, μόλις ήθελα να 'δει καένα ναυτικό, τονε ρώτανε: ζει ο βασιλιάς Αλέξαδρος; Κι άμα ήθελα να τσι 'πει ότι είναι απεθαμένος, τον βούλιαζενε το καράβι, κι άμα ήθελα να τσι 'πει ζει και βασιλεύγει και το γόζμο κυριεύγει, ήφευγενη η Γοργόνα και ηταξιιδεύανε τα καράβια με καλό καιρό».

η. Θεοδαμονικές

—οι Μοίρες

«Ήτανε τρεις αδερφές, και η μια ήτανε, λέει, κουτσή, γιατί μια φορά που 'τα-

νε σ' ένα σπίτι για να μοιράνουνε ένα βαιδί, τσι 'δενε ο πατέρας του πουν 'ρθανε και τσι τραβά μια απολυταριά ³⁴ και τη γούτσανε. Ετσακίωνουνε μεταξύ δω-
νε, γιατί η κουτσή ήθελενε να δώσει το πιο μεγάλο κακό. Οι άλλες δυο ήτανε καλές, η κουτσή ήτανε η κακιά. Γι' αυτό λένε, ποιος τα πιστεύγει εντά όμως, ότι το γακό άνθρωπο, λέει, ο Θεός τονε 'καμενε κουτσο, τονε μοίρανε. Ερώτηξενε κάποιος, λέει, το Θεό, πώς θα γνωρίσομενε το γαλό από το γακό. Το γακό, λέει, τονε 'χω σημαδεμένο».

θ. αιτιολογικές

—το καρύδι του λαιμού

«Η Εύα την έβαλενε το φίδι κι ήφανε το μήλο, και του 'πενε και του Αδάμ: φάε κι εσύ. Αλλά ο Αδάμ, όπως το 'βαλενε μέσα στο στόμα δον, ήκουσενε το Θεό που τονε φώναζε, και δεν επρόλαβενε να το καταπιεί, κι εγυλοπιάστηκε-
νε, ³⁵ και του 'καμενε ολόκληρο καρύδι μεσ' το λαιμό δον. Γι' αυτό οι άδρες έχε-
τε το καρύδι στο λαιμό σας».

—το κρασί (1)

«Οδο εφτέψανε για πρώτη φορά το κλήμα, εσφάξανε, λέει, μέσα στο λάκκο που ανοίξανε ένα γάτη κι ηποτίσανε το χώμα. Μόλις εφύλλωσενε λιγάκι το κλή-
μα, εσφάξανε μετά ένα βτεινό, κι εποτίσανε πάλι το χώμα. Στα τελευταία εσφά-
ξανε κι ένα χοίρο. Το κλήμα ημεγάλωσενε, το τρυήσανε, ήκαμενε το κρασί. Γι'
αυτό άμα βιει καένας, στην αρχή πίνει το αίμα του γάτη και χαδεύει τα μουντά-
κια δον, άμα βιει πιο πολύ, πίνει το αίμα του βτεινού και αρχινά να φωνάζει
σα δο βτεινό, και κοκορεύεται. Άμα βιει και τον χοίρο, τότες είναι να τονε
κλαις, γιατί γίνεται σα δο χοίρο που κυλιέται χάμω, μεσ' τσι λάσπες».

—το κρασί (2)

«Λένε ότι ο θεός Διόνυσος ³⁶ εταξίδευενε για τη Νάξο από κάποιο μέρος, και
για να διατηρήσει τη ρίζα του σταφυλιού τηνε 'βαλε μέσα σ' ένα γόκκαλο πουλλι-
νού. Άμα νήρχισενε να μεγαλώνει, τηνε 'βαλενε μέσα σ' ένα γόκκαλο λιοδαριού
και μετά σ' ένα γαδουρινό. Γι' αυτό, λέει, όποιος πίνει κρασί στην αρχή τραγου-
δά σα βουλλάκι, μετά νοιώθει δυνατός σα λιοδάρι και μετά χοροπηδά σα γάδα-
ρος».

—ο χοίρος και οι Τούρκοι

«Εβάλανε, λέει, στοίχημα να χτυπήσει ο ορθόδοξος Πατριάρχης πάνω στο
βράχο και να βγει νερό, και να χτυπήσει και ο Μωάμεθ στο χώμα. Επήανε εντοί

34.—Βολή με ράβδο, εκτόξευση ράβδου εναντίον κάποιου (ανθρώπου ή ζώου). Από το απολυτάρι + καταλ. —ιά.

35.—Έφραξε η γούλα του, ο φάρυγγάς του. Από το γούλα (ελληνιστικό γούλα < λατιν. gula) + πιάνομαι.

36.—Βλ. Δ. Β. Οικονομίδου, ο Διόνυσος και η άμπελος εν Νάξω κατά τας αρχαίας και νεωτέρας πα-
ραδόσεις, *Extrait des Mélanges offerts à Octave et Melpo Merlier*, τ. 2, 1956, σσ. 185—203.

(οι Τούρκοι), πονηρά, κι εγεμώσανε τουλούμια με νερό, εκεί που ήθελα να χτυπήσουνε, να σπάσει το τουλούμι, να 'ρθει το νερό απάνω. Αλλά επήανε οι χοίροι και τα σκάσανε και τα σκίσανε. Επήανε λοιπό το πρωί, εχτύπησενε ο δικός μας το βράχο, κι ήβγηκενε το νερό. Εχτυπήσανε κι οι Τούρκοι, τα 'χανε σκίσει οι χοίροι, δεν υπήρχενε νερό. Από τότε, λέει, δεν ηξαναφάανε χοιρινό, γιατί, λέει, ήτανε καταραμένοι».

—οι «καψίλες» της γαϊδάρας

«Η γαδάρα, λέει, ήρριξενε κι ήπεσενε μεσ' τη φωτιά για να γλιτώσει το παιδί τ'ξη, να μη γαεί, και τσι μείνανε τα σημάδια στ' αβροστινά ποδάρια, σα γαψίλες, σα βαλλωματιές. Η γαδάρα είναι από τα πιο μανιώδη³⁷ ζα για το παιδί τ'ξη, πέφτει και στη φωτιά».

—«ο κρύος κώλος τσι γυναίκας»

«Επήενε, λέει, ο Χριστός μια φορά κι εξήτηξενε ψωμί από τη γυναίκα, δε ήξερενε όμως ότι ήτανε ο Χριστός. Ευτή ήκρινε το ψωμί, για να μη δον δώσει, επήενε κι ήκατσενε απάνω στο ψωμί, για να μη δο 'δει ο Χριστός, ο Χριστός το 'ξερενε όμως. Και τηνε καταράστηκενε, λέει, εσύ παιδί μου ο κώλος σου να μη ξεσταθεί ποτέ και να 'ναι πάδα παγωμένος».

—για τους μήνες

—ο Φλεβάρης

«Οι μήνες ήτανε, λέει, αδέρφια και είχανε βάλει βαρέλια με κρασιά κι ηβάλανε και το Φλεβάρη να τα φυλά. Ευτός όμως κάθε βράδυ ήπινενε το κρασί, ήτανε πολύ δεκρής. Μετά πάνε να πιούνε κρασί οι άλλοι, και του λέει ο Μάρτης, δω 'μου δυο μέρες, να σου δώκω να πιεις. Και ήδωκενε δυο μέρες, γι' αυτό τονε λένε Κουτσοφλέβαρο».

—ο Μάρτης (1)

«Μάννα δον, λέει, ήτανε η άνοιξη, και αφέδης τον ο χειμώνας, κι ηχωρίσανε. Τονε 'παιρνενε λοιπό μισοί μήνες η μάννα μαζί τ'ξη και μισοί ο χειμώνας. Και άμα ήτανε με τη μάννα δον, ήτανε χαρούμενος και ξέγνοιαστος, άμα ήτανε με τον αφέδη δον, τονε 'πηρεάζενε η κακομοιριά δον κι ήκλαινε, κι ήθελενε να πάει στη μάννα δον. Γι' αυτό μια κάνει παλιόκαιρο και μια καλό γαιρό».

—ο Μάρτης (2)

«Ο Μάρτης ηπαδρεύτηκενε μια όμορφη γοπέλλα, αλλά τονε παράτησενε, και ήπηρενε μετά μια άσκημη, για να την εκδικηθεί. Κι άμα είναι με την όμορφη, είναι χαρούμενος και γελαστός, και άμα κάμει τσι τρεις τον (μέρες) καλές, οι άλλες θα 'ναι κακές. Άμα γυρίσει και 'δει την άσκημη, θυμώνει, κι είναι όλος κακός».

37.—Με την έννοια του φιλοστόργου ζώου.

2. Παραμύθια ³⁸

α. Μυθικά /εξωτικά

1. η δράκαινα

Ήτανε, λέει, καένas, που αγάπανε μια καλή κοπελλιά, μα η μάννα του δε την ήθελενε, μόνου ήθελενε να τονε παδρέψει με μια που του 'χενε βροισκισμένη ³⁹ ευτή. Το κοπέλλι δε την ήθελενε δa ευτή που του 'δωνε η μάννα του, μόνου ηγάπανε δa ευτή τη γαλή. Η μάννα του τονε μάλωνε, και δε την ήθελενε ευτή με καένα δρόπο. Στα πολλά, λέει λοιπό, (τοι 'λενε, τoi 'λένε, δεν ακούς που λένε λέε λέε το κοπέλλι, κάνει τη γριά και θέλει) ε, φερ' τηνε λοιπό εδω να τηνε 'δω, και άμα μου κάνει, θα τηνε παδρευτείς. Επήνε λοιπό και τηνε 'φερενε. Τη βλέπει η γριά δράκαινα και τoi λέει: εγώ αύριο θα λείπω και θα μαγειρέψεις εσύ. Να μαγειρέψεις φασόλια ψιλά και να τα κάμεις μαγειρεμένα και αμαγίρευτα. Ευτή η φυλλάδα δεν ήξερενε να τα κάμει ετσά. Τoi λέει ο άφρας τoi: ευτό δa πάλι, καμένη, δεν ήξερεις; Θα μαγειρέψεις πρώτα τα φασόλια κι υστερνά κουκκίζεις μιá χειριά ωμά από 'πάνω. Η καμένη ευτή λοιπό ήκαμενε κατá πως τoi 'πενε ευτός. Το βράδυ σαν ήρθενε η δράκαινα και τα 'δενε καλά καωμένα, λέει: για μάου ⁴⁰ κόρη είσαι, για μάγισσας παιδί ή τον γιου μου του βερνεράκη ⁴¹ ορμηνέματα είναι. Λέει, μηδέ μάου κόρη είμαι, μηδέ μάισσας παιδί, μόνου ήξερά τα κι ήκαμά τα. Τoi λέει πάλι λοιπό η δράκαινα: αύριο εγώ θα λείπω, που 'χομενε δουλειά με τ' άλλες δράκαινες, μόνου να σαρώσεις το σπίτι και να το κάμεις σκουπιζμένο κι ασκουπίστο. Ευτή λοιπό πάλι δεν ήξερενε, και τoi λέει ο άφρας τση: μα φυλλάδα, τίποτα δεν ήξερεις; θα σκουπίσεις το σπίτι και υστερνά θα ρίζεις πού και πού ένα σκουπιτάκι, καένα κούσουλο και θα 'ναι σκουπιζμένο και ασκουπίστο. Ήκαμενε ευτή πάλι ετσά. Σαν ήρθενε πάλι η δράκαινα το βράδυ, λέει πάλι τα ίδια. Εσκέβουδανε λοιπό είδα να τoi 'πει πάλι να κάμει. Τoi λέει λοιπό: να πας απάνω 'κει στο βουνό, που 'ναι οι άλλες δράκαινες, να πάρεις τα βιολιά, που 'θελα να γίνει και καλά ο γάμος. Καλά, λέει εκείνη. Τoi λέει πάλι ο άφρας τση: στο δρόμο που θα πααίνεις θα σου απαθήξει ένας ποταμός. Θα πιεις λιγάκι νερό και θα 'πεις πως τέτοιο ωραίο νερό δε δo 'πια ποτές μου, και θα συνεχίσεις. Πιο 'κει θα σου απαθήξει μια σκία, που κάνει σκουληκιαζέμενα σύκα. Θα φας ένα και θα 'πεις πως τέτοια γλυκά σύκα δε δa 'φρα ποτές μου. Σα βας στο σπίτι που 'ναι οι δράκαινες, εντές, λέει, άμα κοιμούδανε έχουνε τα μάτια ανοιχτά και άμα δε κοιμούδανε τα 'χουνε σφαλιχτά, θα 'δεις μια αυλόπορτα που τη χτυπά ο αγέρας μέρα — νύχτα. Εσύ θα τη στυλώσεις και δεν θα βγάλεις μιλιά. Επήνε λοιπό ευτή και ήκαμενε δa όπως τηνε 'χενε ορμηνεμένη ο γιος τoi δράκαινας. Σαν ήπηρενε λοιπό τα βιολιά κι ήφευγενε λένε οι δράκαινες: αυλόπορτα μου, αυλόπορτά μου, πιάσε μου τηνε!

38.—Βλ. συγχρονιστική βιβλιογραφία στον Λουκάτο, Εισαγωγή..., ό. π., σσ. 150—51, 310. Θεωρητικά για το παραμύθι βλ. Στίλ.π. Κυριακίδου, Ελληνική Λαογραφία, μέρος Α', εν Αθήναις 1965', σσ. 265.

Δ. Λουκάτου, Εισαγωγή..., ό.π., σ. 140 κ.ε. Μιχάλη Μεταξλή, Ελληνική Λαογραφία Γ' (Λαϊκή τέχνη), σσ. 36—45, και Ο ορθολογισμός στο ελληνικό παραμύθι, του ιδίου, Λαογραφία 30 (1975), σσ. 11—16.

39.—Του την είχε 'βρει

40.—Μάγου

41.—Αγκωό το έτυμο και τη σημασία της λέξης.

Λέει: α, μα εσείτε ⁴² είστε κάθε μέρα ιπά χάμω και δε με στυλώσατε, ευτή, μια τζι μιας ήρθενε, ⁴³ και με στυλώσενε. Λένε πάλι οι δράκαινες: σκια μου, πιασ' μου τηνε! Λέει η σκια: α, εσείτε δε δα τρώτε τα σύκα μου, γιατί είναι σκουληκιαζμένα. Ευτή τα 'φανε κι είπενε κι όλας πόσο ωραία είναι. Λένε οι δράκαινες: ποταμέ μου, ποταμέ μου, φόρτσα ⁴⁴ και πνίξε τηνε! Λέει: α, εσείτε το νερό μου δε δο πίνετε, ευτή η καμένη ήπιενε κι είπενε κιόλας πόσο ωραίο είναι. Επήνε λοιπό απίσω τα βιολιά, τα όργανα. Ε, τώρα δα, λέει, επίστεψα πως είσαι μάου κόρη, κι ήφηκεν δα το γιο τζη και τηνε 'πηρενε. Ευτυχώς που δε δα 'ξερενε η δράκαινα, γιατί, α δα 'ξερενε, οι διαόλοι ήθελα να τωνε φέζουνε. ⁴⁵

2. ο Μισόκοκκος ^{45a}

Ήτανε μια φορά κι ένα καιρό ένας γέρος και μια γριά που δεν είχανε παιδιά. Και καθαρίζανε μια μέρα κουνκιά και τότε είπε η γριά: αχ, να 'τανε όλα αυτά τα κουνκιά παιδιά, τι ωραία που θα περνούσαμε. Και η γριά πιάνει και μασάει ένα κουνκί κι όλα τα κουνκιά γίνονται παιδάκια, και το κουνκί που μάσαγε έγινε ένα μικρό παιδάκι, και επειδή ήτανε μισό, το ονομάσανε Μισόκοκκο. Ο γέρος έβαλε τα παιδιά τα μεγάλα να δουλεύουνε στα κτήματα και τον Μισόκοκκο τον είχε να κάνει δουλειές στο σπíti. Ήρθε τότε ένας δράκος που έκλεισε το νερό και το χωριό δεν είχε νερό, και όλοι πήγαιναν να τον σκοτώσουν, επειδή ήταν πολύ δυνατός, τους έκανε δούλους στα κτήματά του. Και τότε είπαν τα μεγάλα παιδιά του γέρου, τα αδέρφια του Μισόκοκκου, να πάνε αυτοί να τον σκοτώσουν. Ο γέρος και η γριά τους έλεγαν να μην πάνε, αλλά αυτοί πήγαν. Εκεί που πηγαίνανε συνανήσανε ένα γέρο που είχε ένα γαϊδουράκι φορτωμένο με ψωμιά. Τους λέει: πού πάτε τόσο πρωί; Να σκοτώσουμε το δράκο. Για να σκοτώσετε το δράκο, τους λέει, πρέπει να φάτε όλα τούτα τα ψωμιά. Πάνε να τα φάνε, δεν τα καταφέρνανε. Λένε, το γέρο θα καθόμαστε ν' ακούμε; Πάμε. Περνάνε από ένα άλλο γέρο που είχε ένα γαϊδουράκι φορτωμένο με μέλι. Τους λέει: πού πάτε τόσο πρωί; Πάμε να σκοτώσουμε το δράκο. Για να σκοτώσετε το δράκο, τους λέει, πρέπει να φάτε όλο αυτό το μέλι. Πάνε να το φάνε, δεν τα καταφέρνουν. Βλέπουν μετά ένα μεγάλο άνδρα και δυνατό που τους ρώτησε τα ίδια πράγματα. Για να σκοτώσετε το δράκο πρέπει να σηκώσετε το κοδάρι αυτό στον ώμο και μ' αυτό να τον σκοτώσετε. Δεν τα καταφέρνανε πάλι και φύγαν, ήτανε πια κοδά στο παλάτι του δράκου. Από 'κει που περνούσανε ήτανε ένα πηγάδι και ακούστηκε μια φωνή: αφέδη, αφέδη, παιδιά στο πηγάδι! Πώς το πίνουνε το νερό; Γουλιά—γουλιά ή σιχλιά—σιχλιά; Γουλιά—γουλιά. Πέστε τους ν' ανέβουν. Πάνε στο αβέλι. Πάλι η ίδια φωνή: αφέδη, αφέδη, παιδιά στο αβέλι. Πώς το τρώνε το σταφύλι; Τσαβί—τσαβί ή ρώγα—ρώγα; Ρώγα—ρώγα. Πέστε τους ν' ανέβουν. Πάνε στις σκάλες. Αφέδη, αφέδη, παιδιά στις σκάλες. Πώς τις ανεβαίνουν τις σκάλες; Πέδε—πέδε ή μία—μία; Μία — μία. Πέστε τους ν' ανέβουν. Πάνε λοιπόν, τους πιάνει ο δράκος, τους κάνει κι αυτούς δούλους.

42.—Εσείς

43.—Για πρώτη φορά

44.—Ορμησε! (Προστακτική από το ιταλ. forza)

45.—Χαρακτηριστική γλιανδιώτικη φράση («οι διαόλοι θα σου φέζουνε»), με την έννοια του «θα 'χεις κακά ξεβερδέματα»

45a.—Αφηγείται η μικρή Ευαγγελία Μαρούλη, γι' αυτό και το διαφορετικό ύφος. Το παραμύθι τής το έμαθε η γιαγιά τής, η Λιανή Δημητροκάλλη — Βοήροτσαινα.

Μετά από μια βδομάδα ο γέρος και η γριά ανησύχησαν. Λέει ο Μισόκοκκος, θα πάω να τους βρω εγώ. Του λέγανε να μην πάει, αλλά εκείνος πήγε. Συνάδησε το γέρο με τα ψωμιά και τον ρώτησε ό,τι είχε ρωτήσει και τ' αδέρφια του. Για να σκοτώσεις το δράκο, λέει, πρέπει να φας όλα τα ψωμιά. Τα τρώει όλα τα ψωμιά. Να φάω και το γάδαρο; Όχι, παιδί μου. Μετά συναδά το γέρο που είχε το γαδούρι με το μέλι. Τα ίδια πάλι, το τρώει όλο. Να φάω, λέει, και το πιθάρι και το γάδαρο; Όχι, λέει, να μη δα φας. Πήγαινε, να εσύ θα τονε φας το δράκο. Μετά συνάδησε τον άνθρωπο με το κοδάρι. Το κατάφερε κι αυτό. Φτάνει στο πηγάδι. Ακούγεται μια φωνή: αφέδη, αφέδη, παιδί στο πηγάδι. Πώς το πίνουν το νερό; Γουλιά—γουλιή ή σιχλιά—σιχλιά; Σιχλιά—σιχλιά. Ωχ, λέει, πιάστε τον. Δεν τον προλαβαίνουν όμως και πάει στο αβέλι. Πάλι η ίδια φωνή. Αφέδη, αφέδη, παιδί στο αβέλι. Πώς το τρώνε το σταφύλι; τσαβί, τσαβί ή ρώγα—ρώγα; Ολόκληρο. Πέστε του να μην ανέβει. Ανεβαίνει όμως εκείνος τις σκάλες. Αφέδη, αφέδη, παιδί στις σκάλες. Πώς τις ανεβαίνουν τις σκάλες; Μία—μία ή πέδε—πέδε; Δέκα—δέκα. Μην τον αφήσετε ν' ανέβει! Βλέπει λοιπόν το δράκο, τον δίνει μια με το κοδάρι, πάει ο δράκος! Μετά ανοίγει τις πόρτες, βγαίνουν οι άλλοι, λέει, έλα να σε κάνουμε βασιλιά! Λέει, πάω να πάρω τη μάννα μου. Τ' αδέρφια του όμως, επειδή ζηλεύανε που τα έσωσε ο Μισόκοκκος, αποφασίσανε να τον ξεφορτωθούν. Στο δρόμο λοιπόν που γύριζαν είδαν ένα πηγάδι. Λένε, διψάμε. Πόσο νερό έχει μέσα; Σκύβει ο Μισόκοκκος να 'δει, τονε πετάνε μέσα. Λέει ο Μισόκοκκος: Ρούφα, κώλε, το νερό, να γλυτώσουμε κι οι δυο! Ρουφά ο κώλος του το νερό, γλυτώνει, και τρέχει να τους προφτάσει. Περνούν όλοι μαζί πάλι από ένα φούρνο. Πιάνουν το Μισόκοκκο και τον πετάνε μέσα στο φούρνο. Τότε ο Μισόκοκκος λέει: Βγάλε, κώλε, το νερό, να γλυτώσουμε κι οι δυο! Σβήνει λοιπόν ο φούρνος και τρέχει να συναθήσει τ' αδέρφια του. Μετά περνάνε από μια κυψέλη, του λένε: για πήγαινε να φέρεις το μέλι. Πετάνε τις πέτρες και βγαίνουν έξω οι μέλισσες για να τον φάνε, οι άλλοι φύγανε. Ρούφα κώλε, μέλισσες, ρούφα κώλε μέλισσες, ρουφά ο κώλος του όλες τις μέλισσες. Μετά από λίγο ξανασυναδά τα αδέρφια του. Ήτανε πια κοδά στο σπίτι τους και συναδάνε κάτι άγρια άλογα. Τονε πετάνε μεσ' τα άλογα. Λέει ο Μισόκοκκος: βγάνε, κώλε, μέλισσες. Βγαίνουν οι μέλισσες, φοβηθήκανε τα άλογα και φύγανε. Φτάσανε στο σπίτι τους πια. Μόλις τους είδανε οι γονείς τους, εκάνανε μεγάλες χαρές. Ο Μισόκοκκος συγχώρεσε τα αδέρφια του, πήραν τους γονείς τους, πήγαν στο παλάτι του δράκου, και ζήσανε όλοι καλά και 'μεις καλύτερα.

β. Διηγηματικά / Κοσμικά

1. το φτωχό κορίτσι

Ήτανε, λέει, ένα κορίτσι με τη μάννα του, φτωχιά κι εκείνη, αλλά πολύ και καλά. Μια μέρα το βασιλόπουλο επήνε στο κυνήγι. Ξαν επήνε στο κυνήγι, επήνε μέσα 'κει στο σπιτάκι που εκάθουσανε το κορίτσι. Ο βασιλιάς του 'ρεσενε, άμα δo 'δενε και το γέλασενε. Μα δε μου λες, λέει, θα με πάρεις και καλά; Α δε με πάρεις, το κρίμα στο λαιμό σου, το φίδι και καλά, λέει, να 'ναι στο λαιμό σου. Λέει, εγώ εντό σου λέω, τίποτις άλλο. Το βασιλόπουλο ήθελε να παφρευτεί, δεν ήξεναγύρισε λοιπό πια να τηνε πάρει, να πούμενε, που ται 'ταξενε. Εντός εβρήθηκε στο λόγο του σκάρτος. Το κορίτσι το 'κουσενε λοιπό ότι παφρεύεται

ο βασιλιάς, αλλά δεν είπενε μηδέ τσι μάννας τση τίοτις. Ήτανε, λέει, λοιπό, λυπημένο το κορίτσι και λέει τσι μάννας τση: παφρευείται, λέει, μάννα το βασιλόπουλο. Δε βάμενε κι εμείς να 'δούμενε: Μα εμείς, κόρη μου, ήμαστανε φτωχές γυναίκες και καταδικαζόμενες, θα πάμενε να 'δούμενε το γάμο του βασιλιά; Επήανε λοιπό κι εκείνες κι εκάτσανε στη βόρτα. Εκείνη την ώρα επολέμανε ο παππας να βάλει τα στεφάνια απάνω στη γεφαλή του βασιλόπουλου και το φίδι ετυλίοντανε στο λαιμό του. Πάλι ξανά τα ίδια, λέει, εσύ παιδί μου κάποια αμαρτία έχεις καωμένη και γι' αυτό, για σκέψου καλά. Το ξαναβάνει το στεφάνι, δωσ' του να τυλίγεται το φίδι στο λαιμό του, δε τον άφηνε το βαππά να στεφανώσει. Λέει, εγώ σου λέω ότι αμαρτία έχεις καωμένη, εγώ δε σε στεφανώνω, και καλά, διαλύω το γάμο. Ε, ευτή λοιπό τηνε 'δενε το βασιλόπουλο στη βόρτα. Λέει, αμέτε δύσσετε νύφη εκείνη τη γοπέλλα που 'ναι στη βόρτα και φέρτε τηνε να τη στεφανωθώ. Α, είδες, λέει, και καλά, πως είχες αμαρτία καωμένη και το φίδι... Είδες είδα τον 'πενε; Α δε με πάρεις, το φίδι να 'ναι στο λαιμό σου. Μα πρώτα υπάρχουνε και καλοί ανθρώποι, τώρα....

2. η προδότρα πεθερά

Ήτανε, πάλι, μια κι ηκάθουναν με τη νύφη τζη. Είχενε έρθει στο χωριό ένας έβορας κι επούλιενε πραμάτειες. Λέει λοιπό η πεθερά τσι νύφης: δε βας και 'συ, καμένη θυατέρα, να τον δώκεις ένα φιλή, να πάρεις πραμάτειες; Λέει, μα είδα λες, καμένη πεθερά, να το μάθει ο άδρας μου να με σκοτώσει; Η πεθερά τσι απαδά: πάινε, ζαβή, μα 'γω δε τον λέω τίοτις. Επήνε λοιπό ευτή. Το βράδυ, σαν εκάτσανε κι ητρώανε, λέει η πεθερά: να το 'πω, να μη δο 'πω, μωρέ θα το 'πω, κι α δε βαριέται. Η πονηρή λοιπό η νύφη να 'δεις είδα εσκέφτηκενε εκείνη την ώρα. Λέει λοιπό τ' αδρούς τση: βρε καμένη Μήτσο, ας πούμενε, τ' αδερφού σου το σπύτι, βρε, ήληρενε φωτιά, μόνου χύσου να τη σβήσεις, κι εμείς ερχομάστανε, σα συμμαζέφομενε το σπύτι. Ήφνενε εντός να σβήσει τη φωτιά κι εμείνανε οι δυο γυναίκες μοναχές. Πιάνει λοιπό ευτή ένα γόκκαλο, λέει, α, ετσά είσαι, στάσου να 'δεις, και τσι το χώνει στο λαιμό και τη γούρλωσενε. Υστερνά ήφνενε να πάει κι ευτή για τη φωτιά. Σαν ήρθανε λοιπό μαζί με τον άδρα τζη, είδανε τη γριά αποκαωμένη με τη γοκκαλούρα στο στόμα τζη. Λέει λοιπό ευτή: βρε δη παλιόγρια, από τη λαιμαργία τζη να φάει, ηγούρλωσενε. Καλά τσι 'καμενε τσι παλιόγριας, εκείνη τηνε 'βαλενε να πάει, και μετά τη βρόδωκενε.

3. η παππαδιά

Ήτανε ένας παππας και μια παππαδιά, και η παππαδιά είχενε φίλο, αλλά ο παππας δε δο 'ξερενε. Τον 'παδά, λέει, λοιπό καέννας και τον λέει ότι η παππαδιά έχει φίλο, αλλά ο παππας δε δο πίστευγενε. Αύριο, λέει, θα 'πεις ότι πας να κάμεις μια λειτουργιά. Πάει λοιπό ο παππας παίρνει τα συνδράγαλά του, τα ξεφτέρια του, λέει, παππαδιά να μου ετοιμάσεις τα πράματά μου, γιατί αύριο θα κάμω μια λειτουργιά πολύ μακριά. Λέει, εδάξει. Τον ετοιμάζει λοιπό η παππαδιά το πρόσφορο, ετοιμάζει το δισάκι και τα βάνει μέσα και φεύγει ο παππας. Στο δρόμο που πάινενε τον 'παδά ο φίλος του, λέει πού πας, λέει πάω στο εκκλησάκι να κάμω μια λειτουργιά, πέρα στο λόφο. Λέει, η παππαδιά έχει φίλο, λέει, άδε, βάνεις στοίχημα; Λέει, ναι, πόσο στοίχημα βάνεις; Λέει, πεδακόσια γρό-

σια και τη μούλα, το μουνλάρι. Πολλά λέει είναι, αλλά εδάξει, ας στραφούμενε απίσω να πάμενε. Εντός ο φίλος του παππά είχενε μαζί του ασκιά, τουλούμια που ελέαμενε, θα 'βεις, λέει, μέσα στο τουλούμι και 'γω θα 'βω μέσα στο σπίτι, σα ξένος, να με φιλοξενήσει η παππαδιά. Πάει λέει, χτυπά πακ—πακ, η παππαδιά όμως είχενε το φίλο μέσα, λέει πω—πω, τέτοια ώρα ποιος είσαι. Λέει, είμαι ένα ξένος διαβάτης, και είπα να 'βω να μείνω στον παππά το σπίτι και το πρωί θα φύγω. Ευλογημένε μου, λέει, αλλά είδα 'θελα να κάμει η παππαδιά, αφού ήπρεπε να πάει στον παππά το σπίτι, τονε βάνει μέσα. Λέει, έχω και τη βραμάτεια μου, δουλιώ να μη μου τηνε πάρουνε, πρέπει να 'βει μέσα. Παίρνει τη βραμάτεια, τη βάνει μέσα, είχενε σφαμένη τη γόττα η παππαδιά. Ήπιανε, εφάανε, ο παππάς ήτανε μεσ' το ασκί δεμένους εκεί. Υστερνά άμα εφάανε, ηρχέψανε κι ηχορεύανε. Ητραούδιε, λέει, η παππαδιά:

απάνω στα τριβίγλαρα ⁴⁶ γυρίζει, ποδουρίζει ⁴⁷
κι εμείς εξεφάδωσαμε τη γόττα με το ρύζι.

Λέει πάλι και ο φίλος του παππά που επήνε εκεί:

άκουσε 'κει δεμένος στο κορόμηλο 'κονιζιμένους
πεδακόσια γρόσια θέλω και τη μούλα, γιατί φεύγω.

4. Ο παππάς κι η παππαδιά

Ήτανε ένας παππάς κι είχενε και τη παππαδιά του, η παππαδιά λοιπό είχενε φίλο. Τον λέανε του παππά πως η παππαδιά είχενε φίλο, ο παππάς δε το πίστευε, βα η παππαδιά του τέτοια πράματα, λέει, ε, κάτσε, λέει, και θα 'δεις αν έχει φίλο η παππαδιά σου ή δεν έχει. Μια μέρα λοιπό του λέει ένας ότι θα 'πεις ότι θα κάμεις μια λειτουργιά μακριά, θα τσι 'πεις ότι θα πας σήμερα και θα γυρίσεις αύριο. Και θα 'δεις αν έχει φίλο η παππαδιά ή όχι. Καλά. Λέει λοιπό τσι παππαδιάς, λέει, αύριο θα πάω μακρινό ταξίδι. Πού θα πας, λέει, παππά μου. Λέει, θα πάω σε μια εκκλησιά πολύ μακριά, θα φύω από βραδύς, θα 'ρθω την άλλη μέρα. Ετοίμασέ μου το δισάκι μου, το σακκιδιό μου, να βάλω μέσα τα συβράγαλά μου, για να πάω στην εκκλησιά το πρωί. Η παππαδιά πια στη χαρά τ'ξη, ετοιμάζει το βαπλά, λέει, να πας, παππά μου, και να γυρίσεις με το καλό. Ο παππάς όμως δεν ήφνε. Γυρίζει λοιπό ο παππάς, η παππαδιά είχενε καλέσει το φίλο τ'ξη, ετοιμαστήκανε. Να λοιπό ο παππάς και έρχεται, λέει, παππά μου, έλα Παναγιά μου, μα εγύρισες; Άχου, λέει, παππαδιά μου είδα 'παθα! Λέει, είδα 'παθες; Λέει, ητυφλώθηκα, λέει, και δε βλέπω. Έλα, Παναγιά μου, λέει, μα δε βλέπεις καθόλου; Λέει, δε με βλέπεις; Λέει, βα και τώρα είδα θα κάμω; Λέει, δε σε νοιάζει, λέει στη παππαδιά, μα ξέρω 'γω είδα θα κάμω. Είδα θα κάμεις, λέει, τώρα που 'σαι τυφλός; Θα κάθομαι, λέει, υπά και θα μου δώξεις ένα γαλάμι, να

46.—Τρι (tría) + βίγλαρα, το β' συνθετικό ως μεγεθυντικό του βίγλα (λατιν. vigilia ή από το ρήμα vigilare). Από το βίγλα τα βιγλατόρι, βιγλίτσα, βιγλαρεό, βιγλάρης, βιγλιάρης, βιγλάρω, βιγλίζω > βιγλίωμα. Στο χ/φο 779, σ. 247 (του Ι.Α.Ν.Ε.) υπάσχει μία παραλλαγή του διστίχου, η εξής:

παππά μου, στα τριβίγλαρα που είσαι και γυρίζεις

και 'μεις τη γζεφάδωνομε τη γόττα με το ρύζι

47.—Στο αρχείο του Ι.Α.Ν.Ε. υπάσχει ένα μοναδικό δελτίο με τη λέξη ποτούρα (από τις Καρνές), που σημαίνει περιπολία. Πιθανώς απ' αυτό να έχουμε το ρ. ποτουρίζω=περιπολώ, περιπλανέμαι, γυρίζω απ' εδώ κι απ' εκεί. Δε φαίνεται πάντως να έχει καμμία σχέση με το γνωστότατο ποτούρι (τουρκ. potur, το φουφουλωτό και με σφιχτά τα μπατζάκια στις κνήμες παντελόνι, που ομοιάζει με βρόδα), ούτε με την παντούρα (ιταλ. ronatura) που σημαίνει δημητική κοψέλινα, υπαινιγμός.

απαδώ τοι όρνιθες να μη δαίνουμε μεσ' το σπίτι. Η παππαδιά του δώνει το καλάμι, πάει η παππαδιά να 'βγει όξω, τοι δώνει μια γαλαμιά ο παππός απάνω στη γεφαλή. Βόη, λέει, παππά μου, μα εμένα σκοτώνεις; Α, λέει, παππαδιά μου δε βλέπω. Πάει η παππαδιά να 'βει μέσα, άλλη καλαμιά. Λέει, παππά μου, λέει, εμένα σκοτώνεις; Λέει, εθάρρουμουνε πως ήτανε η κόττα. Κακό, λέει, που ηπάθαμενε! Τώρα, λέει, παππά μου, να κάμω φαι' να φάμενε. Λέει, ναι, να κάμεις. Να κάμω, λέει, και λίγες τηγανίτες. Λέει, ναι, να κάμεις. Μαγειρεύει η παππαδιά, ταΐζει το βαππά. Λέει, ε τώρα, παππαδιά, εγώ νυστάζω, θέλω να πάω να κοιμηθώ. Λέει, να πας, παππά μου! Πάει λοιπό ο παππός και κοιμάται, κάνει και τσι τηγανίτες. Η παππαδιά όμως είχενε και το φίλο τζη. Τώρα, λέει, καμένε, τι να σε κάμω; Να σε βάλω, λέει, μεσ' το πιθάρι, να μη σε 'δει ο παππός. Εκάμενε και τσι τηγανίτες. Λέει, κάτσε ιπά, ο παππός τώρα κοιμάται, εγώ πάω να πάρω λίγο μέλι, να 'ρθω να φάμενε τοι τηγανίτες. Πάει ευτή να φέρει το μέλι, σηκώνεται ο παππός απάνω, αρπά το τηγάνι, όπως ήκαβιγενε το τηγάνι, πάει ανοίει το πιθάρι, πετά του καμένου του αθρώπου απάνω δου, τονε κάβγει. Έρχεται ευτή, πάει ετομάζει τσι τηγανίτες να φάνε, πάει απάνω από το πιθάρι, λέει, έλα, λέει, σήκως απάνω να φάμενε τοι τηγανίτες. Εκείνος, λέει λοιπό, ο καμένος ετζυζρουνε,⁴⁸ λέει, ο καμένος, και ήκλαινε, λέει, σήκως απάνω να φάμενε τοι τηγανίτες, που γελάς, ευτός ο καμένος ήτανε αποκαωμένος. βα, τονε σκούδανε, τίποτα. Τον κάνει έτσι, εβγαίνανε τα μαλλιά δου. Αχον, λέει, τονε θωρεί, γεμάτος λάδια, α, λέει, ο παππός είδα μου 'καμενε! Κι αμέ τώρα, λέει; Ησκέβγουνε, λοιπό, είδα θα τονε κάμει τον άνθρωπο. Την άλλη μέρα, λέει, ηνεστέναζε, ήβαινε μέσα, ηνεστέναζε, τον λέει ο παππός, είδα 'χεις, λέει, παππαδιά μου και αναστενάζει; Λέει, άχον, λέει, παππά μου, είδα' χω! Εχτές το βράδυ, λέει, ηπέρασανε ένας διαβάτης και τονε 'βαλα, λέει, μεσ' την αποθήκη να κοιμηθεί, αλλά 'φτος, λέει, επέθανε, και τώρα είδα θα τονε κάμω; Λέει, α, λέει, μη στεναχωριέσαι! Τη νύχτα, λέει, άμα γατασαλαγιάσει ο κόσμος, θα τονε ράψω μέσα σ' ένα τζουβάλι, θα τονε σηκώνεις ευό στη βλάτη σου, θα τονε ψάλω εγώ, να πααίνουμε, να τονε πετάξουμε κάτω στο ρέμα. Καλά, λέει η παππαδιά. Πιάνει ένα σακί, τονε βάνει μέσα, κι άμα εκατασάλαγιε πια ο κόσμος κι ήτανε πια περαζμένη η νύχτα, λέει, έτοιμη παππαδιά; Λέει, έτοιμη. Λέει, έλα παρ' τονε τώρα ευό στη βλάτη σου, κι εγώ, λέει, θα σου τονε δέσω, να μη σου πέφτει. Λέει, ναι. Πιάνει, λέει, ο παππός τη σακκοράφα, ήρραβε τονε σακί απάνω τζη, τηνε 'ρραβε, τηνε 'ρραβε, λέει εδάξει είσαι, παππαδιά; Λέει, εδάξει. Τράβα, λέει, αθροστά, κι εγώ θα τονε ψάλω. Επααίνανε λοιπό στο δρόμο, ήψαλλε λοιπό ο παππός: αλληλούια, αλληλούια, τρεις πααίνουνε κι ένας θα στραφεί! Αλληλούια, αλληλούια, Θεός συχωρέσοι αυτή, τρεις πααίνουνε και ένας θα στραφεί! Λέει, όχι δα παππά μου. Τρεις πααίνουνε και δυο θα στραφούνε! Καλά, παππαδιά μου! Επάαινε πάλι παρακάτω, τα ίδια ο παππός. Η παππαδιά εστεναχωριούδανε, βρε δυο θα στραφούνε, ένας θα στραφεί. Επααίνανε, λέει, επααίνανε, εφτάσανε σε καένα ρέμα. Λέει, παππά μου, λέει η παπαδιά, καλά δεν είναι ιπά να κάτσω να ξεκουραστώ, ηκουράστηκα. Λέει, α καλά, καλά είναι, λέει, παππαδιά μου, ω, πολύ καλά, λέει, μεγάλο το ρέμα. Καθίζει, λοιπό, η παππαδιά. Λέει, σπρώξε τώρα ευό παππά μου τον άνθρωπο να πάει κάτω. Δώνει ο παππός μια γλωτσιά τοι παππαδιάς, πάει κι η παππαδιά, πάει και ο άνθρωπος, και τελειώνει το παραμύθι. Κι ήζησενε ο παππός καλά και 'μεις καλύτερα.

48.—Για το έτυμο της λέξεως βλ. Κοραή, Άτακτα, 5, σ. 86. Γ. Χατζηδάκι, Μεσαιωνικά... 2, σ. 148. Στ. Κατσουλέα, Γύρω από το επώνυμο Ζήγγας, Ονόματα, τ. 7 (1982), σ. 36 κ.ε.

5. Η Χαλιμίτσα

Μια φορά κι ένα γαιρό ήτανε ένας βασιλιάς κι είχενη τη βασίλισσα κι ένα βαϊδάκι. Αλλά εγίνηκενε πόλεμος και ο βασιλιάς ήπρεπενη να πάει, το βασιλιά τονε λέανε Χαλιμίτσα. Τι να κάνει όμως τη Χαλιμίτσα και το παιδί, που ήπρεπενη να τσι 'φήκει. Είχενε πολύ προσωπικό, είχενη τσι δήμιοι. Λέει, λοιπό στον ένα δήμιο, το διο έβιστό δου, λέει, εσύ θα μου φυλάξεις τη γυναίκα μου, ωσπού να πάω και να 'ρθω. Η Χαλιμίτσα όμως ήτανε πολύ όμορφη, το παιδάκι ήτανε μικρό, και ο δήμιος ήθελενε να τη βάρει γυναίκα δου. Η Χαλιμίτσα δε δονε 'θελενε, σου λέει εγώ δε θέλω να σε πάρω, εγώ περιμένω τον άδρα μου να 'ρθει. Λέει, ο άδρας σου δε θα 'ρθει, εγώ θα σε πάρω. Τηνε πάλευενη εκεί να τονε πάρει, τίποτα. Αφού πια ευτός είδενε κι απόδενε, σου λέει, είδα να τη γάμω, να τη σκοτώσω δε βορώ, θα τη γξορίσω. Λέει λοιπό κι εκείνος σ' ένα έβιστο μια μέρα, λέει, να πάρεις τη Χαλιμίτσα και να τη βας να τη βαρστήσεις στο δάσος, και στο δάσος είναι άγρια θηρία και θα τη φάνε. Αλλά θέλω, για να βεβαιωθώ ότι τη σκοτώσες, να τσι βγάλεις τα μάτια τζη και να μου τα δέσεις σ' ένα μαθήλι και να μου τα φέρεις, γιατί άμα δε μου φέρεις τα μάτια τζη, θα σε σκοτώσω και σένα. Ο καμένος όμως ο υπηρέτης είδα να κάμει που να αγάνενη τη Χαλιμίτσα κι ελινπούδανε να τη σκοτώσει. Φεύγουνε, πάνε στο δάσος. Επαιάνενη, επαιάνενη, λέει η Χαλιμίτσα, λέει, ηκουράστηκα, θα κάτσω, δε βορώ πια, ησήκωνενη και το παιδί. Ηκάτσανε, λέει, εσύ τώρα γύρισε απίσω, εγώ θα μείνω εδώ, αφού με 'ξόρισενη ο δήμιος και θα με φάνε τ' άγρια θηρία. Ο άθρωπος όμως του 'χενε 'πει να τσι βγάλει τα μάτια, και πώς να κάμει, άχου λέει, ο δήμιος μου 'πενε να σου βγάλω τα μάτια, αλλά εγώ που σε λυπάμαι; Το καλό είναι να μη γυρίσω απίσω. Εκεί που μιλούσανε, να μια σκυλίτσα δίπλα δωνε, που τηνε 'χανε στο παλάτι, και τσι 'χενε πάρει από πίσω. Πιάνει μάνι— μάνι ο υπερέτης, βγάνει τα μάτια τσι σκυλίτσας, τα τυλίει στο μαθήλι και φεύγει. Μετά πια ενύχτωσανε μεσ' το δάσος και η Χαλιμίτσα ηφοβούδανε. Επαρακάλιενη, λέει, τη βαναγίτσα, Παναγίτσα μου, βοήθησέ με να 'ρθω κάτι να μείνω κι εγώ και το παιδί μου. Επερπάταγε, επερπάταγε και 'κει που περπάταγε βλέπει μια σπηλιά και βάνει μέσα. Το πρωί που ξημέρωσανε η μέρα, βλέπει στη δόρτα μια ελαφίτσα, και τσι λέει η ελαφίτσα: έλα να αρμέξεις γάλα να ταΐσεις το παιδί σου να πιεις κι εσύ. Αλλά η Χαλιμίτσα δεν είχενη ούτε φλετζάνι, ούτε βόικι, ούτε ποτήρι, και βάνει το παιδάκι στο βυζί τσι ελαφίτσας κι εβύζαζενε το παιδάκι κι εκοιμήθηκενη, που 'κλαιενη όλη νύχτα. Το πρωί άμα ξέφεζενη ο Θεός τη μέρα, ήβγηκενη όξω κι επερπάταγε, κι ήτανε, λέει, κάτι ουρακοτάγοι απάνω σε κάτι καρύδες, κι ηπετούσανε κάτω τσι καρύδες, και πιάνει η Χαλιμίτσα μια γαρύδα και τη σπά και τη γάνει πιάτο και τηνε 'χενε κι ήρμενε μέσα την ελαφίτσα και επίνανε το γάλα. Αλλά με τα χρόνια ησπισθήκανε τα ρούχα δωνε, κι ήβρισκενη προσιές από φοφιζμένα ζωά κι ήτανε δυμένη. Το παιδί ημεγάλωνε μεσ' το δάσος, και η Χαλιμίτσα που ήξερενη γράμματα ήπιανενη και του ζωγράφιζενη, λέει, χάμω και του 'κανενη αθροπάκια, του 'κανενη γράμματα απάνω στα δέδρα, του 'λεενη ότι μια μέρα θα 'ρθει ο βαβάς σου. Μετά από χρόνια εγύρισενη ο βασιλιάς, πάει στο παλάτι, ηγύρεφενε τη γυναίκα δου. Λέει, α, η γυναίκα σου ήφυνε με άλλο, του λέει ο δήμιος και οι άλλοι, ο καμένος ο υπηρέτης ηφοβούδανε, δεν ηβόριενη να μιλήσει. Ευτός πια ήπεσανε σε μεγάλη στεναχώρια, σου λέει η γυναίκα μου, το παιδί μου... Μια μέρα λέει σ' τσι υπερέτες του να του ετοιμάσουνε το άλογο να πάνε

στο δάσος για κυνήγι. Εφύανε, επήανε στο δάσος. Μόλις επήανε, το ελαφάκι το 'δανε οι υπηρέτες και το κυνηγήσανε, ήτανε κοδά στη σπηλιά, ήτρεξε κι επήνε στη σπηλιά, είδανε απ' όξω από τη σπηλιά ένα βαιδάκι. Ετρώμαξε που δεν είχε ποτέ αθρόωποι και άλογα κι επήνε μέσα, η Χαλιμίτσα ήτανε μέσα, λέει το παιδί, κάτι άγριοι ήρθανε 'δω. Η Χαλιμίτσα ήτανε γυμνή, εδρέποντανε να βγει όξω. Γυρίζουνε απίσω εντοί και λένε στο βασιλιά: στο τάδε μέρος είδαμε μια ελαφίνα κι ένα βαιδάκι που 'ηκενε μέσα. Πάνε εκεί κοδά και βλέπουνε τη Χαλιμίτσα. Εντή είχε, λέει, τα μαλλιά ριχτημένα ετσά κάτω, και τσι λέει ο βασιλιάς: αν είσαι, λέει, ξωτικό, πες μας το, αν είσαι άνθρωπος, μίλησέ μας, αν είσαι νεράιδα, πάλι μίλησέ μας, να μας σε 'πεις τι είσαι. Εντή όμως με το που 'τανε στη βόρτα τσι σπηλιάς και τονε 'δενε, τονε γνώρισενε, εκείνος όμως δε δηνε γνώρισενε από τη γακουχία τζη και τη δαλαιπωρία τζη. Λέει, ούτε ξωτικό είμαι, ούτε νεράιδα είμαι, μόνο είμαι γυμνή και δε βορώ να βγω όξω, στείλε μου το πανωφόρι σου να βγω. Και τσι πετούνε το πανωφόρι και το βάνει και γυαίνει όξω. Του λέει, δε με γνωρίζεις; Λέει, όχι. Είμαι η γυναίκα σου. Εντός δε δη βίστεψενε, λέει, δείξε κάτι να σε πιστέψω. ⁴⁹ Του λέει λοιπό εκείνη που βάνει το βασιλικό βουλλοκέρι, μετά πώς ήτανε το κρεβάτι φωνε στολιζόμενο, μα εκείνος ήθελενε κι άλλες αποδείξεις. Του λέει πια εκείνη ότι στο τάδε μέρος τσι πλάτης σου έχεις εντό το σημάδι. Άμα δον 'πενε έτσι, λέει, άχον η γυναίκα μου! Τηνε αγάλιασενε, λέει, εντός ήτανε όλο χαρές, ετοιμάσσαν τώρα να φύομενε τσι λέει. Λέει, να πάρομενε μαζί μας και την ελαφίτσα, γιατί εντή μας σε 'σωσενε. Εκαβαλλικέψανε στ' άλογα κι επήανε στο παλάτι. Ο βασιλιάς λέει σ' τσι υπηρέτες του, λέει, θα τρέξετε εσείς αθροστά στο παλάτι και θα κλείσετε τσι πόρτες, και δε θα 'φήκετε καένα να βγει όξω. Ο δήμιος που τα 'καμενε όλα 'φτα ήθελενε να φύει, τον τα 'πενε όμως τον βασιλιά όλα τα καθέκαστα ο καλός υπηρέτης που ήσωσενε τη Χαλιμίτσα, και τονε 'καμενε πιο μεγάλο μεσ' το παλάτι. Το δήμιο τονε 'πιασενε και τονε 'χενε ζωδανό κρεμαζόμενο ανάποδα και τονε τζιβούσανε τα πουλλά, μέχρι που πέθανενε».

6. Το βιολί

Ήτανε κάποτε μια μάννα κι είχενε ένα γιο. Λοιπό του λέει, γιε μου, είναι πια ώρα σου να παδρευτείς. Λέει, ναι λέει, μάννα μου, το ξέρω ότι είναι ώρα μου να παδρευτώ, αλλά ξέρεις, λέει, τι σκέβομαι; Με τη νύφη θα τα κάνετε καλά; Θα τσακώνεστε, και καλύτερα είναι να μη παδρευτώ, παρά να ζήσομε μαζί. Λέει, όχι θα μείνεις δυοτιχιζόμενος εσύ για μένα; Θα παδρευτείς, μα γω δε θα μιλώ και με τη νύφη θα περνώ καλά. Επαδρευτήκε λοιπό το παλληκάρι. Σε δυο—τρεις μέρες από το γάμο λέει η νύφη στη θεθερά: πεθερά, μα έτσι δα θα κάθεσαι; Λέει, βρε μου, παιδί μου, δουλειά να κάνω. Λέει, πάρε εντά τα λεφτά, βγες έξω, αγοράσε δέκα αβγά, αφού κάθεσαι που κάθεσαι, να κάτσεις να τα πυρίασεις να βγάλεις πουλλά. Παίρνει η γριά τα λεφτά, πάει αγοράζει τα αβγά, εκάθουνε η καμένη τα πυρίασενε. Ωστέ να βγάλει τα πουλλά, επέθανενε η νύφη, ερωώστησενε κι επέθανενε. Λέει, παιδί μου, να ξαναπαδρευτείς. Λέει, ω καμένη μάννα, δεν είδες πώς τα πέρασες με τη νύφη, μόνο θες να ξαναπαδρευτώ; Λέει, όχι θα ξαναπαδρευτείς, μα δε βεοράζει. Ξαναπαδρευέται το παιδί. Η δεύτερη πάλι λέει, πεθερά έτσι θα κάθεσαι; Τι να κάμω παιδί μου; Λέει, θα σου βράσω ένα αβγό, θα σου δώσω κι ένα βιβλίο να πηγαίνεις στο σχολειό. Και θα κάθεσαι απ' όξω από το σχολειό μέχρι που να σχολάσουνε τα παιδιά, κι άμα σχολούνε τα παιδιά, θα

49.—Το γνωστότατο θέμα της αναγνωρίσεως των συζύγων. Βλ. στον πρώτο διδάξαντα, τον Όμηρου (Οδύσσεια, ραψωδία ζ, στ. 168 κ.ε.).

ὀρχεσάι κι εσύ. Δε βορώ να σ' έχω μεσ' τα πόδια μου! Παίρνει λέει, η γριά το βραζμένο αβγό, παίρνει και το βιβλίο, πήγαινε στο σχολείο, καθότανε απ' έξω, οντέ γραμμάτα ήξερενε η καμένη οντέ τίποτα, παρὰ εδιάβαζενε λοιπό μεσ' το βιβλίο και ήλεε: άρφα, βήτα, βι, βιο, θα φάω και τ' αβγό. Κι ησχολούσανε τα παιδιά και επιήγαινε στο σπιτί. Αρρωσταίνε κι η δεύτερη νύφη και πεθαίνει. Μένει πάλι ο γιος. Λέει, γιέ μου, θα ξαναπαδρευτείς. Λέει, ω καμένη μάννα, μα δεν έχαι βαρεθεί με τσι νύφες, μ' εντά που σου κάνουνε; Λέει, όχι, θα ξαναπαδρευτείς. Ξαναπαδρεύεται ο γιός. Μόλις επαδρεύτηκε ο γιος ήθελενε να πάει να κάμει ένα εβόριο, κάπου να πούμενε να πάει να ψουνίσει, μακριά. Μόλις ήφνενε το παλληκάρι κι ήβηκενε στο καράβι, λέει στη θεθερά η νύφη: εγώ θα σε ταΐζω; Λέει, και τι να κάμω, παιδί μου; Λέει, να πας να πάρεις ένα βιολί, να βρεις όξω να παίζεις, να κουβαλεις λεφτά. Εδάξει. Πάει η γριά, παίρνει το βιολί, ήπαιζε, κι ητραουδούενη τη ζωή τζη και τραγουδούσε κι έλεγε: η πρώτη μ' έκατσε κλωσσού, η δεύτερη νοτάρι, κι η τρίτη μ' έμαθε βιολί, να παίζω να κεφάρει. Ήπαιζε λοιπό κι εμάζευνε δίφραγα, και τα κουβάλιενη στη νύφη. Μια μέρα ήπαιζενη στη βαρاليا κι ήτανε ο κόσμος μαζεμένος. Εντή πια ήτανε τόσο στεναχωρεμένη, ητραγουδούενη το τραγούδι, το 'λεανε πια μ' εκείνο το νόνο, που εσυγνιούσανε οι αθρώποι και τσι δώνανε πια του κόσμου τα λεφτά. Εκείνη τη νημέρα ήτυχενη να 'ρθει το καράβι, να 'ρθει ο γιος τση από το ταξίδι που ήλειπενη. Και βλέπει μαζεμένο έτσι ένα κύκλο αθρώποι. Ρωτάει ένα, λέει, τι συμβαίνει εκεί πέρα κι είναι μαζεμένος ο κόσμος; Λέει, μια δουτάνα ⁵⁰ παίζει ένα βιολί, μα δε ραίζει των αθρώπων τσι καρδιές; Πάει το παλληκάρι κοδά, κι ήτανε η μάννα δον. Βρε μάννα, λέει, εσύ είσαι που παίζεις το βιολί; Λέει, εγώ είμαι γιε μου. Λέει, πάμε στο σπιτί. Τη βαίρνει, πάνε στο σπιτί, λέει στη γυναίκα δον. Λέει, δε δό ξαναεπιτρέπω η μάννα μου να ξαναβγει έξω. Ή εσύ θα σηκωθείς να φύγεις από 'δω να ζήσω με τη μάννα μου ή θα ζήσει κι εκείνη μέσα μαζί μας. Α δρώμε εμείς, θα τρώει, κι α δεινάμε 'μεις, θα πεινά κι αυτή. Κι εζήσανε από 'κει κι εκεί καλά, κι εμείς καλύτερα.

7. Οι δύο αδερφές

Μια φορά κι ένα γαιρό ήτανε δυο αδερφές, ορφανές και φτωχές. Παδρευτήκανε, πήρανε δυο άδρες, και οι δυο παίρνανε ένα φτωχό μεροκάματο. Η μια όμως ήτανε πολύ τίμια αδερφή, η άλλη ήτανε τσαπερδόνα, είχενη και φίλοι απ' όξω και κέρδιζενη περισσότερα λεφτά. Βλέποδας τώρα η αδερφή την άλλη αδερφή να ξοδεύει περισσότερα χρήματα, να δύνεται καλύτερα, λέει μα αυτή, γιατί αυτό το πράμα. Πάει μια μέρα και τσι λέει: δε μου λες αδερφή, ο άδρας σου δε βαίρνει το μεροκάματο που παίρνει και ο άδρας μου; Λέει, ναι. Και 'συ, πώς ξοδεύεις περισσότερα χρήματα κι εγώ δύσκολα βορώ να βολέψω το σπιτί μου. Λέει, γιατί εγώ δουλεύω κι εγώ. Λέει, 'πες μου, μωρή κι εμένα, να δουλέψω κι εγώ, γιατί έχω ανάγκη. Λέει, δε βορείς τη δουλειά που κάνω εγώ να τη γάμεις εσύ. Λέει, θα κάμω όπως βορώ, δεν ηπήνε το μυαλό τζη στο κακό. Λέει, δε βορείς να το κάμεις εντό που κάνω εγώ. Λέει, πες μου, μα θα το κάμω. Λέει, εγώ έχω φίλοι. ⁵¹ Εσύ βορείς; Η κοπέλλα έμεινε για μια στιγμή, αλλά την έκαμεινη η ανάγκη κι ηδέχτηκενη να κάμει το κακό. Λέει, δε βορώ, αλλά θα το κάμω, γιατί έχω ανάγκη. Στείλε μου. Λέει, αύριο θα μου 'ρθουνε εμένα δυο φίλοι και θα σου στείλω τον ένα, αλλά πρόσσε καλά, γιατί εγώ τη γάνω εντή τη δουλειά χρόνια, να μη με προδώσεις! Λέει, όχι! Μόλις λοιπό ήβηκε ο φίλος μεσ' το σπιτί και κλει τη δόρτα, εντή βάνενη τα κλάματα. Καλά μου το 'λεγε η αδερφή μου, κα-

50.—Δεν έχει φωνικά σημασία ύφρεως. Αντιθέτως χρησιμοποιούν τη λέξη για να τονίσουν τις υπέρμετρες γυναικείες επιδόσεις σε κάτι

51.—Ασκούσε δηλαδή κυριώς το αρχαιότερο επάγγελμα.

λά μου το 'λεγε η αδερφή μου! Ο άδρας τση πάει να 'βει μεσ' το σπίτι κι ήκουσενε τα κλάματα. Τρέχει στη γουνιάδα και τσι λέει: τώρα δα επήα στο σπίτι μου κι ακούω την αδερφή σου να κλαίει και να λέει καλά μου το 'λενε η αδερφή μου, καλά μου το 'λενε η αδερφή μου, τι συμβαίνει; Λέει, κάτσε να πάω να 'δω. Τρέχει μάνι—μάνι η αδερφή, ανοίει το σπίτι, διώχνει το φίλο, πιάνει ένα βιθάρι, το βάνει απίσω από τη δόρτα και το ρίχνει χάμω και το σπα. Ο άδρας όμως επήνε από πίσω τση να 'δει τι γίνεται. βάνει μέσα λουπό, λέει τι συμβαίνει; Το πρωί, λέει, ήρθα εδώ και τσι λέω: αδερφή το πιθάρι ιπά που το 'βαλες, άνοιξε — σφάλιξε η πόρτα, θα πέσει χάμω και θα σπάσει. Τώρα, λέει, ήσπασε το πιθάρι και το κλαίει ! Α παλαβή, λέει, που 'θελα να κλαις το πιθάρι, τσι λέει ο άδρας τση. Κι άμα νήφυνε ο άδρας τση, λέει, δε σου το 'πα, λέει, ότι εσύ δε βορείς να τη γάμεις τη δουλειά που κάνω εγώ;

γ. Ευτράπελα

1. Ο παλαβός και ο έξυπνος

«Μια φορά κι ένα καιρό ήτανε ένας παλαβός κι ένας έξυπνος, και είχανε κληρονομήσει από το βατέρα τους ένα κοπάδι αγελάδες και τις βόσκανε. Επειδή όμως δε βορούσανε να ζήσουνε μόνο με το γάλα, εδουλεύανε και στ' αβέλια. Ο παππάς λοιπόν τους κάλεσε να του κλαδέψουνε το αβέλι, επειδή ήξερε ότι ήταν φτωχοί. Πήγαν, κλαδέψανε το αβέλι και το βράδυ τους κάλεσε στο σπίτι να φάνε. Η παππαδιά τους είχε φτιάξει φάβα. Λέει λοιπόν ο έξυπνος: να μη φας πολύ φάβα και μετά να γίνεις ρεζίλι. βα, ότι μου λες θα κάνω. Θα κάτσεις κοδά μου κι άμα σου πατήσω το πόδι σου, θα σταματήσεις. Ετρώγανε, ετρώγανε. Εχορτάσατε; λέει ο παππάς. Λέει ο παλαβός, εγώ πεινώ ακόμα. Τον πατά ο άλλος το πόδι του. Ε, λίγο, λέει, μόνο βάλε μου. Αφού φάγανε, το βράδυ σηκώνεται ο παλαβός. Λέει, βρε εγώ πεινώ. Πιε νερό, τον λέει, και σώπα. Μεσ' τα πολλά σηκώνεται, πάει στη γουζίνα, βρίσκει το φάβα, κάθεται, τρώει όλη τη γατσαρόλα. Έλα όμως που ήφαινε πολύ, λέει, τώρα εγώ κατουριέμαι, θα πάω να κατουρήσω, ξέρεις, λέει, τώρα μου 'ρθανε και τα χοδρά. Πάει λοιπόν, βρίσκει το καμηλλανύκι τον παππά, κάθεται, τα κάνει μέσα, και ξαναγουρίζει. Βρε, λέει, ξέρεις εγώ ήκαμα τα κακά μου μεσ' το καμηλλανύκι τον παππά, πάμε, λέει, τώρα να φύμε, γιατί το πρωί αλλοιμόνό μας. Σηκώνονται, φεύγουνε. Πάνε στο κοπάδι, εβόσκανε τις αγελάδες. Λέει, ξέρεις, λέει ο παλαβός, εγώ θέλω να μοιράσομενε τα ζα. Βρε, πώς θα μοιράσομενε τα ζα; Λέει, εσύ θα κρατήσεις το βαλιό το στάβλο κι εγώ θα φτιάξω ένα καινούργιο. Βρε παλαβέ, τον λέει, τα ζα έχουνε μάθει να πάνε όλα μαζί στον παλιό στάβλο, εσένα στον καινούργιο δε θα 'ρθει κανένα! Βρε δεν είναι δίκαιη η μοιρασιά, εσένα είδα σε νοιάζει, όσα έρθουνε θα 'ναι δικά μου. Πάει λοιπόν, ήφτιαξε ευτός ένα σταύλο και μια κουτση αγελάδα εξέφυνε και ήηκε μέσα στο καινούργιο στάβλο, επειδή οι άλλες τηνε κλοτσούσανε. Την άλλη μέρα παίρνει ο παλαβός την αγελάδα να τη βάει στο χασάπη, να τη σφάζει. Στο δρόμο σταμάτησε από κάτω από ένα δένδρο που ήτανε κάτι κάργιες⁵² κι εκράζανε. Ω, λέει, ευλοημένες, μα είδα 'χετε και κράζετε, πεινάτε; Στάσου να σφάξω εγώ την αγελάδα να τη φάτε. Και τότε θα με πληρώσετε; Αύριο; Αρχίζουνε οι κάργιες: κρα, κρα, κρα! Ε, καλά λοιπόν, θα 'ρθω αύριο. Ήκοβνε ευτός την αγελάδα και τη φρώγανε οι κάργιες. Πάει στον αδελφό του, λέει, τι την έκανες την αγελάδα, λέει, τη βούλησα στις κάργιες, αύριο θα με πληρώσουνε. Βρε 'συ, τον λέει, οι κάργιες θα σου δώσουνε λεφτά; Σώπα 'συ, και κάνε κουμάδο στα ζα σου. Πάει

52.—Το γνωστό πτηνό (τουρκ. karga).

την άλλη μέρα, οι κάργιες εφωνάζανε πάλι, λέει αύριο να 'ρθω; Πάει την άλλη μέρα, τα ίδια. Α, δε γίνεται δουλειά με σας, ή σήμερα θα με πληρώσετε ή ποτέ. Κι όπως εβάστανε ένα τσεκούρι, δίνει μια απάνω στη βελανιδιά, κι ανοίγει η βελανιδιά και βρίσκει ένα διθάρι φλουριά. Τα παίρνει και πάει στον αδελφό του. Με πληρώσανε οι κάργιες, τον λέει. Έλα να τα μοιράσομενε. Πάρε εσύ ολόκληρο το πιθάρι και δώ μου κι εμένα τρία φλουριά. Και τι τα κάνεις τα φλουριά; Θα πάρω, λέει, ένα λαχείο. Βρε παλαβέ, του λέει, κάτσε να μοιράσομενε τα λεφτά. Όχι του λέει, εγώ πάω να πάρω λαχείο. Πάει, παίρνει το λαχείο. Μια μέρα ημάθανε ότι το λαχείο εκέρδισενε. Λέει, βρε, το λαχείο που έχεις εκέρδισενε. Πού το 'χεις. Λέει, απάνω στη βόρτα. Βγάζει κι εντός τη βόρτα από το σπίτι, κι επροχωρούσανε να πάνε να πάρουνε τα λεφτά του λαχείου. Επροχωρούσανε, επροχωρούσανε, κι εφτάσανε στο δάσος. Λέει, τώρα το βράδυ να κοιμηθούμε στο δάσος, απάνω στο δένδρο. Λέει, πάρε τη βόρτα να ξαπλώσομενε. Από κάτω όμως, επήγανε ληστές κι ημετρούσανε τα φλουριά κι ήτανε ευτοί από πάνω. Λέει, ο παλαβός, εγώ κατονιέμαι, θα κατονηρώσω. Λένε οι ληστές: τι 'τανε εντό 'κει πάνω. Λέει, φιλό πουλλά επέρασενε και μας σε φιλοκατούρησενε. Μετά από λίγο ξαναλέει: ωχ λέει, τώρα χέζομαι. Λέει, βρε, κάτσε ήσυχ, θα μας σκοτώσουνε οι ληστές. Τίποτα εντός. Βρε τι είναι εντό, λένε οι ληστές από κάτω. Λέει, χοδρό πουλλά επέρασενε και μας σε χοδροκατούρησενε. Μετά από λίγο λέει: τι να τη γάνω την πόρτα, θα τη βετάξω κάτω. Λέει, δουμ σεισμός και όλα κάτω, και τη βετά. Εφοβηθήκανε οι ληστές, αφήνουνε το θησαυρό και φεύγουνε. Κατεβαίνουνε εντοί από κάτω, παίρνουνε τα φλουριά και γυρίζουνε στο σπίτι. Του λέει: τώρα, παλαβέ, έχομενε δυο κιούπια φλουριά, ένα δικό σου κι ένα δικό μου και να μη γάνεις πια άλλες παλαβομάρες, πάρε 'ον τα δικά σου και 'γω τα δικά μου. Παίρνει πάλι ο παλαβός το πιθάρι με τα φλουριά και πάει και το χώνει στο γήπο, και από 'κει και πέρα επότιζενε τα φλουριά για να φυτρώσουνε. Τον είχε ο έξυπνος και ζούσανε μαζί, και ζήσανε αυτοί καλά κι εμείς καλύτερα.

2. Τελειωμένες δουλειές

Ήτανε μια φορά κι ένα γαιρό ένας αγαθιάρης που τονε λέανε Μανόλη, κι ήτανε κι ένας πλούσιος που ήθελενε ένα δούλο. Ήπαιρνε λοιπό ένα—ένα δούλο και τον κάνενε μια συμφωνία: ότι έχω να δώσω ένα σεβαστό ποσό στον υπηρέτη που θα πάρω, αλλά θέλω να μου κάνει δουλειές τελειωμένες. Ένας—ένας επάινε, δεν ήκανετε τελειωμένες δουλειές, δεν εβόριε να συνεννοηθεί με τ' αφειδικό, τονε 'διωχνε. Ο Μανόλης λοιπό, λέει, δεν έχω δουλειά, ήλεε στα άλλα παιδιά. Βρε λέει, ένας πλούσιος θέλει ένα υπηρέτη, αλλά δε στεριώνει κανείς. Λέει, θα πάω. Φεύγει ο Μανόλης, πάει στο δλουσιο εντό, χτυπά τη βόρτα, βρίσκει τ' αφειδικό. Τι συμφωνία προσφέρει; Λέει έχω να δώσω ένα σεβαστό ποσό στον υπηρέτη μου και να τον δώνω καλό μεροκάματο, αλλά αρκεί να συνεννοηθώ μαζί του, θέλω να μου κάνει τελειωμένες δουλειές. Λέει, εδάξει. Την άλλη μέρα το αφειδικό αρρώστησε. Πάει ο γιατρός, δίνει τη σνδαγή, να, λέει, Μανόλη, πάρε τη σνδαγή να πας στο φαρμακείο να πάρεις τα φάρμακα. Λέει, θα πάω αφειδικό. Μην αργήσεις, γιατί τα 'χω ανάγκη. Λέει, όχι. Πάει ο Μανόλης στο φαρμακείο, δίνει στο φαρμακοπού το σνδαγή. Δε μου λες, λέει, φαρμακοποιέ, μ' εντά τα φάρμακα το αφειδικό μου θα γίνει καλά; Λέει, άμα δε γίνει μ' αυτά, θα πάρεις αυτά. Λέει, μ' αυτά θα γίνει; Άμα δε γίνει μ' αυτά, θα πάρεις αυτά. Και θα γίνει μ' αυτά; Λέει, θα πάρει αυτά. Για να μη θα πολυβραδύνω, πήρε ένα ολόκληρο κιβώτιο φάρμακα. Λέει, άμα δε γίνει με τ' αυτά, τότε θα πεθάνει, του λέει ο φαρμακοποιός. Παίρνει τα φάρμακα ο Μανόλης, και κατευθεία πάει στο μα-

ραγό και παραγέρνει τη γάσια. Το αφειδικό επερίμενε το Μανόλη να πάει τα φάρμακα, άργεινε ο Μανόλης, ήτανε πια όξω από τα δόδια του. Κατά το απογεματάκι πια, να ο Μανόλης με το κιβώτιο τα φάρμακα και με τη γάσια στον ώμο. Βρε Μανόλη, τι 'ναι αυτά; Εγώ σ' έστειλα να πας τη συνταγή, εσύ τι έκανες; Κάτσε αφειδικό, θα σου εξηγήσω. Δε μου 'πες τελειωμένες δουλειές; Κάτσε. Θα σου εξηγήσω ποιες είναι οι τελειωμένες δουλειές. Καθίζει κάτω, βάνει τη γάσια, βάνει τα φάρμακα, λέει, πάρε αυτά τα φάρμακα να τα πεις. Α δε γίνεις καλά μ' αυτά, θα πάρεις αυτά, α δε γίνεις καλά μ' αυτά, θα πάρεις αυτά, κι α δε γίνεις με τίποτα, θα 'βεις εδώ μέσα. Δε μου 'πες ότι θες τελειωμένες δουλειές; Λέει, ναι, βρε! Εσύ θα το πάρεις το σεβαστό ποσό!

3. Παροιμιακές ιστορίες

α. η γλωσσού και η πορδού

(«πίττα βρος και πίττα πίσω, να 'βγω όξω να μιλήσω τσι γειτόνισσας το δίκιο»)

Ήτανε, λέει, μια γυναίκα κι είχενε δυο γιοι τσι παφρείας. Ήθελενε λοιπό να τσι παφρέψει, όπως όλες οι μαννάδες. Ήβρηκενε δυο νυφάδες, μα τα κοπέλλια δε τζι θέλανε να τσι πάρουνε, γιατί, λέει, η μια ήτανε πορδού (τσι φευγανε μετά συχωρήσεως), και η άλλη ήτανε φαφλατού και γλωσσού. Τωνε λέει λοιπό η μάννα άδωνε, πάρτε τσι εσείς, κι εγώ θα τσι σιάξω⁵³ και τσι δυο. Λέει λοιπό τσι μιας: μωρή Κατίνα, ας πούμενε, σε καμιά δεκαριά μέρες θα 'ρθει ένα καράβι που θα κάνει πόρδοι, μόνο πόρδοι, μόνο φύλαξε εσύ τσι δικοί σου, να φυλάξω κι εγώ τσι δικοί μου, να τσι δώκομενε ν' αγοράσομενε πραμάτειες. Ε, εφύλαενε λοιπό η καμένη η νύφη τσι πόρδοι. Σαν επεράσανε οι δέκα μέρες λέει τσι πεθεράς που 'θελα να κάμει: μα το καράβι, λέει, πεθερά δεν ηφάνηκενε ακόμα και οι μέρες επεράσανε. Άστα, καμένη θνατέρα, ήρχουδανε, λέει, μα το 'πιασενε φουρτούνα στο δρόμο κι επνίηκενε. Η νύφη όμως ήμαθενε πια να τσι βαστά και δεν ήκλανενε πια, δεν ήτανε το χάλι που 'χενε πρώτα, και τηνε 'πηρενε ο γιος. Τσι αλλονής πάλι τσι λέει η γριά: να κάομενε, καμένη, μια δίττα να τη φάμενε. Θα τη ζυμώσομενε, λέει, οι δυο μας, αλλά εσύ θα 'σαι γδυνή. Ε, εξυμώνανε, λέει, τη δίττα κι εκείνη την ώρα εκουστήχανε απ' όξω φωνές, σα να καυγαδίζανε γυναίκες. Είχενε βάλει πιο βροστά η γριά δυο γυναίκες να ψευτομαλώνουνε απ' όξω. Ήκουσενε λοιπό ευτή το γαυγά και βάνει μια 'χια⁵⁴ πίττα αβροστά τζι κι από πίσω τζι και χύνεται όξω. Οδο νι'βγαινενε λοιπό ήλεενε:

μωρέ πίττα βρος και πίττα πίσω

να 'βγω όξω να μιλήσω τσι γειτόνισσας το δίκιο.⁵⁵

Ε, σαν είδενε λοιπό η γριά ετσά, λέει, ε, ευτή πια δε συμμαζώνεται, να μη δη βάρεις.

β. οι δυο γειτόνοι («μετά καιρό κρίνει ο Θεός...»)

Ήτανε μια φορά δυο γειτόνοι. Ο ένας, ο καμένος, είχενε κανα—δυο παιδάκια. Εγώ, λέει, γείτονα, αποφάσισα να φύω, να πάω στο εξωτερικό, να δουλέψω, να ζήσουνε ευτά τα παιδάκια που 'χω. Να 'ρθω, λέει λοιπό, κι εγώ γείτονα μαζί σου. Ήφηκενε λοιπό τη γυναίκα έξιος και τσι παράγγειλενε: γυναίκα, α δεν έρ-

53.—Θα τσι φτιάξω (σιάζω είναι το αρχ. ιαάζω, με επίδραση των μεταγεν. επιθέτου (σιος)

54.—Μια 'χια, λίγο δηλ., όσο το ανθρώπινο νηχι

55.—Παροιμιακή φράση που λέγεται για τις γλωσσούδες και ξενόγνοιαστες γυναίκες, που δεν αφήνουν τίποτε ασχολίαστο.

θω, το παιδί να μη δο βαπτίσεις, εγώ θα 'ρθω, και καλά, να το βαπτίσουμεν. Εφύανε με το γείτονα, επήανε στο εξωτερικό. Ο ένας ήτανε οικονόμος, ο άλλος ήτανε σπάταλος. Ο οικονόμος ήκαμεν χρηήματα και λείι του γείτονα: γείτονα, εγώ αποφάσισα πια να φύω να πάω στο σπίτι μου. Του λείι ο γείτονας: εγώ που δεν έχω τα ναύλα μου; Ο φυλλάδης ο άλλος (τώρα θα 'δεις από τη γαλοσύνη σου είδα 'παθενε), λείι: αίδε, κι εγώ θα σου τα κάμω. Ε, τον 'καμεν τα ναύλα του λοιπό, κι εφύανε. Εξεβαρκαριστήκανε τώρα σα στη Χώρα, και το χωριό ήτανε σα στα Απεράθου.⁵⁶ Στο δρόμο που πααίνανε επεινάσανε οι αθρώποι και εκάτσανε σ' ένα δέδρο να φάνε, σ' ένα ήσκιο. Ήτανε κι ένα βηάδι κοδά δωνε. Εκατέβηκεν εντός μέσα να γεμίσει νερό, να δώκει και τ' αλλονού να πιει. Ο άλλος τώρα εοκέφτηκεν: εντός θα πάει στο σπίτι του χρηήματα, εγώ που δε βάω τίοτις και η γυναίκα θα τσι καχοφανεί και οι γειτόνοι θα με ελέξουνε; Λείι λοιπό, τώρα θα σε κανονίσω (ήφηκεν τη τζάδα το χρήμα εντός απόξω). Λείι από μέσα από το πηάδι: τώρα και καλά είναι στο χέρι σου, περίμενε όμως μια στιγμή, πρώτα να σου 'πω ένα λόγο, μια παραγελιά. Του λείι λοιπό: αν έχει η γυναίκα μου αβάφτιστο το παιδί ακόμη, να το βγάλει «μετά καιρό κρίνει ο Θεός», και καλά, δε σε κόφτει⁵⁷, θα με πνίξεις, αλλά ... θα 'δεις τώρα είδα 'παθενε. Εντός δε δο 'πήρνε χαβάρι,⁵⁸ λείι, καλά. Ήκουσνε λοιπό η γειτόνισσα ότι ήρθε ο γείτονας. Λείι, μα εμένα, γείτονα, ο άδρας μου δεν ήρθε, γειάδα και καλά δε ήρθε. Να σου 'πω, λείι, γειτόνισσα, τσι το 'λενε λυπημένα, ο άδρας σου επέθανε, αλλά δε σου το 'πα για να μη σε ψυχράνω. Η καμένη η γυναίκα λείι καλά. Το βάφτισες το παιδί; Λείι, όχι. Λείι, α δο βαπτίσεις, να το βγάλεις «μετά καιρό κρίνει ο Θεός». Εβάφτισε λοιπό η γυναίκα το παιδί και το 'βγαλενε όπως τσι 'πene (.....). Επέρασνε, λείι λοιπό, πολύς καιρός, κάθοσος. Επήνε εντός που τονε 'πνίξε στο χωράφι του, κι ήκατσνε στο δέδρο να φάει. Περνούνε δυο ληστές και τονε γδύνουνε τσιτσίδι και νστερνά του πήρανε ό,τι κι αν είχε απάνω του. Πιάνουνε μετέπειτα και τονε κρεμούνε στο δέδρο κι εσηκωθήκανε κι εφύανε. Δεν ηπόκαμεν μονομιάς. Λείι, βρε λείι, που μου 'πene και καλά εντός, να που με 'κρινε ο Θεός. Δεν ακούς που το λένε, δε σε κόφτει, μα μετά καιρό κρίνει ο Θεός, και αργεί, λείι, μα δε ληζμονεί;

γ. η κόκκινη φορεσιά

(«κάνω 'γω δουλειά, κι ας είν' γαι σκόλη, μα τον άγιο γδυμονοκιάλη»)

Ήτανε μια δεβέλα γυναίκα, σα γαι μένα. Τσι 'λενε ο άδρας τση: κάμε και 'συ καμένη Μαριγώ, ας πούμενε, κάμε κι εσύ, καμένη, μια 'για δουλειά. Εντή λοιπό η δεβέλα είχενε δυο αρδάχτια γεμάτα και τον τα 'δειχνε, όλο τα ίδια. (Γιε⁵⁹ και καλά, που λες πως είμαι δεβέλα, εγώ σκω από τη δουλειά). Εντή τονε κορούδευγε και τον 'δειχνε όλο τα ίδια. Του λείι λοιπό εντή: δε σε κόφτει, άδρα μου, κι εγώ θα σου κάμω μια φορεσιά να τη βάλεις τη Λαβρή, που ο κόζμος δε θα ξανοίει άλλο από σένα. Του στραβογορδέλιασνε⁶⁰, λείι, λοιπό μια φορεσιά που ο κόζμος δεν ηξάνοιε άλλο κανεί, μόνου εκείνο δα, το φυλλάδη. Λείι, δε σε κόφτει, λείι εκείνος, και θα σε βολέψω εγώ. Τσι λείι λοιπό μια μέρα από τη βόρτα που 'ρχουδανε: γδύσου κι εγώ σου φέρνω μια γόκκινη φορεσιά,

56.—Τ' Απεράθου = η Απειρανθός

57.—Μη σε νοιάζει (αρχαιοελλ. κόπτω= καταπονώ, κουράζω)

58.—Δεν αντλήθηκε δηλαδή το νόημα της φράσεως

58α.—Δες, κοίτα (προστακτ. αορ.)

59.—Κατά λέξη «τον έφτιαξε φορεσιά κι έβαλε στραβά τις κορδέλλες» δηλ., τον έφτιαξε ένα πολύ πρόχειρο φόρεμα. Στο χ/φο 217, σελ. 192, του Ι.Α.Ν.Ε. από την Κρήτη, συναντούμε το ρ. στραβογορδέλλιαζω (στραβικορδέλλιαζω, με τροπή του κ σε γ) στο παρακάτω 3ο ζήτο:

οι γοιάδες σας το 'κοθσαν
ήτανε κι εξυριστήκαν
κι ηστραβογορδέλλιασθήκαν.